

- llars que ocupen personal domèstic
- organismes extraterritorials

14. Situació professional

- empresaris amb personal assalariat
- empresaris sense personal assalariat
- membres cooperatives
- ajudes familiars
- assalariats fixos
- assalariats eventuais
- altres situacions

Juntament amb aquestes variables s'han utilitzat també altres indicadors referents a les llars i al territori:

15. Grandària (nombre de membres) de les llars

16. Població total del territori

17. Renda bruta familiar disponible per càpita 1994 en pessetes corrents

I s'ha construït una variable tipològica de "posició en les relacions socials de producció" a partir de la situació professional i de l'ocupació:

18. Posició en les relacions socials de producció:

- empresaris agraris amb assalariats
- empresaris agraris sense assalariats
- comerciants i hotelers amb assalariats
- comerciants i hotelers sense assalariats
- empresaris indústria amb assalariats
- empresaris indústria sense assalariats
- professionals liberals
- directors/gerents
- tècnics alts
- tècnics mitjans
- personal administratiu
- encarregats
- treballadors qualificats

- treballadors no qualificats indústria
- treballadors qualificats dels serveis
- treballadors no qualificats serveis
- treballadors agraris qualificats
- treballadors agraris no qualificats
- no classificables

Pel fet que la informació estadística està protegida i només es pot difondre com a informació de caràcter numèric agregat, la informació disponible no ha estat la matriu de dades d'individus per variables, sinó que els individus són les unitats territorials analitzades, en aquest cas les comarques, i les unitats d'informació eren cada una de les categories de resposta de les variables. Així doncs, de cada una de les comarques disposem del nombre d'individus que se situa en cada una de les categories de les variables. Per exemple, de la comarca de l'Alt Camp sabem que té una població total de 34.403, població homes és de 17.123, la població dones és de 17.280, població de 0-9 anys de 3.229, població de 10-19 anys de 4.554, ..., i així per totes les unitats d'informació.

En segon lloc, i per eliminar l'efecte que podria tenir la grandària de les comarques, la informació de cada una de les categories de resposta es va expressar en percentatge sobre el total de la població de la comarca respectiva. Així, la matriu de dades és una matriu transformada semblant a la informació que s'obtindria de múltiples taules de contingència entre les unitats territorials i cada una de les variables originals. Vegeu figura 1.

Cal tenir en compte que hi ha una sèrie de variables que no fan referència al total de la població comarcal sinó a un col·lectiu d'aquesta població, aquesta pertinència mantenint-se en el càlcul dels percentatges corresponents. Ens referim a les variables de treball (ocupació, activitat de l'empresa, situació professional i posició en les relacions socials de producció) que fan referència a la població ocupada de 16 anys i més; el nivell educatiu fa referència a la població de 10 anys i més; la variable de coneixement del català que es refereix a la po-

Figura 1.

Comarca	%homes	%dones	%0-9 anys	% 10-19 anys	
Alt Camp	0,50	0,50	0,09	0,13	

blació de 2 anys i més; i la grandària de les llars que fa referència al total de les llars.

Com més endavant assenyalarem, el fet d'haver de treballar amb dades agregades obliga a tenir present la impossibilitat de reproduir els perfils i comportaments individuals o familiars, i així caracteritzem el perfil de l'estructura social de les comarques.

3. Unitat territorial

A l'hora de treballar amb la informació disponible, una de les primeres decisions que s'havia de prendre era sobre les unitats d'anàlisi pertinents en l'estudi de l'estructura social de Catalunya.

Treballant amb dades censals i tenint en compte la impossibilitat de poder treballar amb les informacions dels individus o de les famílies, la informació havia de ser referida a les unitats territorials que es poden tenir en compte a Catalunya. Així doncs, de més a menys extensió, es podia treballar amb les quatre províncies catalanes, amb els 6 àmbits territorials de Catalunya (àmbit metropolità, comarques gironines, camp de Tarragona, Terres de l'Ebre, àmbit de ponent i comarques centrals), amb les 41 comarques catalanes, amb els 944 municipis de Catalunya, i fins i tot amb la possibilitat de baixar a unitats territorials més petites, com els districtes o les seccions censals dels municipis catalans. Aquesta diversitat d'unitats territorials a la qual es podia accedir comportava importants implicacions de contingut i d'objectius del treball: en concret, la problemàtica metodològica d'extensió-intensió de l'objecte d'estudi, la diversitat-homogeneïtat de la societat catalana i del seu territori.

Cal recordar que el 69'4% de la població de Catalunya viu a l'àmbit metropolità i que, baixant a nivell comarcal, 5 comarques representen gairebé el 69 % de la població catalana i són: el Barcelonès (35%) el Vallès Occidental (11'3%), el Baix Llobregat (10'6%), el Maresme (5'2%) i el Vallès Oriental (4'75).

Tenint en compte aquesta problemàtica, els principis de parsimònia i d'utilitat, l'equilibri entre complexitat i riquesa informativa, i després d'una anàlisi acurada de la realitat social catalana, es va prendre la decisió que les comarques eren les unitats territorials que permetien poder arribar a copsar la complexitat de la identitat social de Catalunya, amb uns perfils socials clarament diferenciats. Alhora que les

comarques són unitats administratives clares i presents en l'organització territorial catalana.

Tan sols resta apuntar dues qüestions que cal tenir presents. D'una banda, la distribució poblacional interna de les comarques. En gairebé totes hi ha una concentració de la població en la capital de comarca. Per exemple, a la comarca del Segrià, la ciutat de Lleida representa el 68% del total de la població comarcal. És una dada que pot fer plantejar hipòtesis respecte a l'homogeneïtzació d'identitats socials i sobrerrepresentació dels patrons estructurals de la capital comarcal, assimilant la identitat social de la comarca a la de la seva capital. Així doncs, quan descrivim el perfil social del Segrià, fins a quin punt allò que caracteritzem no és el perfil de la ciutat de Lleida?

En segon lloc, el problema metodològic i interpretatiu de la fal·làcia ecològica: l'ús de dades agregades per fer inferències sobre comportaments individuals. Aquest problema metodològic fa que en la interpretació dels resultats es vagi amb molta cura ja que, pel tipus d'informació, no es pot reproduir l'estructura individual ni familiar sinó l'estructura dels grups de comarques que sorgeixen.

4. El procés d'anàlisi

Dos eren els objectius bàsics en l'anàlisi de l'estructura comarcal de Catalunya que han marcat el procés metodològic, en una via de diàleg entre la teoria, les conceptualitzacions i les dades empíriques.

D'una banda, en el camp de les variables es tracta d'emprar mètodes que permetin tractar la complexitat i multidimensionalitat de la realitat social, de la quantitat de dades censals de què es disposa, de manera que (1) estructurin, (2) articulin i (3) resumeixin la informació; i que, talment com si es tractava d'un embut, s'aconsegueixi una informació densificada en unes noves dimensions o factors que més i millor expliquin la diversitat de la població de cada una de les zones territorials.

I de l'altra banda, en el camp dels individus es tracta d'estructurar les unitats a partir de l'entramat conceptual provinent de les dimensions, les unitats d'informació condensades del procés anterior; i això a partir de mètodes que permetin l'agrupació d'unes comarques que comparteixen una identitat social diferent, obtenint un conjunt de tipus que siguin l'expressió de grups d'unitats in-

ternament homogenis i significativament diferenciats entre si.

Les tècniques d'anàlisi de les dades multivariants que s'han utilitzat per aconseguir els objectius, esmentats anteriorment, han estat l'Anàlisi de Components Principals ², en el camp de les variables, i l'Anàlisi de Classificació ³ en el camp dels individus.

El procés d'anàlisi que s'ha seguit ha estat el següent:

- (1) En primer lloc, s'ha dut a terme un procés d'estructuració previ de les variables originals, seleccionant-les i organitzant-les en àmbits temàtics que tenen una estructura i identitat pròpia. S'han establert 4 àmbits temàtics: 1. àmbit d'estructura d'edats; 2. àmbit família; 3. àmbit de treball; 4. àmbit d'origen geogràfic – llengua i any d'arribada a Catalunya i al municipi.
- (2) Dins de cada un dels àmbits temàtics, concebut com un espai social amb certa lògica i autonomia pròpia, s'ha dut a terme una anàlisi de dimensió mitjançant l'Anàlisi de Components Principals⁴ per extreure els eixos més rellevants, és a dir, donar el seu contingut més reduït i trobar una tipificació d'aquest espai.
- (3) Una vegada s'ha procedit a la identificació i a la retenció dels eixos, s'ha construït una variable tipològica d'agrupació de les comarques en cada àmbit, mitjançant l'anàlisi de classificació, que són l'expressió de grups homogenis internament i diferenciats significativament entre si. Això ha permès de poder donar compte dels perfils diferenciats de les comarques en cada un dels àmbits temàtics.
- (4) I per finalitzar, amb l'objectiu de trobar l'estructura global i amb això la identitat dels grups socials de comarques que emergeixen, s'ha dut a terme l'anàlisi final. Amb un procés metodològic idèntic al precedent. De nou s'ha emprat l'Anàlisi de Components Principals en la recerca de la dimensió i l'anàlisi d'agrupament per

construir la variable tipològica final d'agrupament de les comarques. Les variables que s'han utilitzat en l'anàlisi final, 43 en total, han estat:

A) Variables identificatives o estructurals

1. Població total de la comarca respecte a la població total de Catalunya (1 variable)
2. Diferència entre població masculina i femenina (1 variable)
3. Nivell educatiu (6 variables)
4. Posició en les relacions socials de producció (19 variables)
5. Nivell de renda bruta familiar per càpita (1 variable)

B) Factors àmbits temàtics

1. Àmbit edat: 2 factors
2. Àmbit família: 3 factors
3. Àmbit origen geogràfic – llengua, any arribada: 4 factors
4. Àmbit treball: 6 factors

Nota: recordem que en les variables identificatives o estructurals cada categoria de resposta correspon a una variable (vegeu apartat 2.)

El resultat final consisteix en l'obtenció d'una partició de les comarques en grups representatius del conjunt i que, òbviament, caldrà caracteritzar estadísticament i sociològicament, cercant aquelles característiques significatives més presents en cada grup que en la població de referència. D'aquesta manera, a *posteriori*, podem operar a partir de la noció de comarca artificial mitjana de cada grup. Perdem així tota la riquesa original de les diferències individuals de les comarques, però guanyem en capacitat de síntesi i, per tant, de comprensió. És per aquesta raó que els grups que s'han extret dibuixen els perfils d'aquestes comarques, els trets significatius que els diferencien de les altres, fins i tot en el cas que no sigui un comportament majoritari.

² Amb rotació dels factors Varimax.

³ Anàlisi de Classificació jeràrquica amb el Mètode Ward i la distància euclidiana al quadrat.

⁴ Sense entrar a fons en els aspectes tècnics, assenyalar que per dur a terme les anàlisis de dimensionalització es van extreure algunes categories de resposta de les variables originals per eliminar l'efecte lineal entre aquestes variables.

L'evolució de l'estructura social de Catalunya: alguns trets recents

Quan considerem els canvis que s'han produït en els darrers vint anys en l'estructura social de Catalunya, observem un conjunt de trets que destaquen. El primer és una tendència a l'homogeneïtzació en diversos sentits: una relativa disminució de les diferències econòmiques i culturals entre els diversos grups i classes socials i entre homes i dones, una tendència a la difuminació de les diferències d'identitat entre el món urbà i el món rural, entre burgesia, classe mitjana i classe treballadora, entre catalans i immigrants. Aquestes tendències s'observen en el conjunt de la societat i sense tenir en compte els grups extrems: el de les persones que acumulen una gran part de la riquesa —que, pels indicis, no ha crescut en nombre però sí en poder econòmic— i el de les persones que es troben a l'altre extrem, el de la pobresa i l'exclusió, que probablement ha crescut en nombre, encara que una comparació acurada en aquest terreny és difícil de fer. Fora d'aquest dos grups, que no coneixem prou bé perquè les seves característiques els fan força opacs, s'ha produït una certa disminució de les desigualtats, tant de les desigualtats reals com de les desigualtats percebudes.

Així, si el primer tret és la lleugera tendència a l'homogeneïtzació de les condicions, el segon és la lleugera tendència a l'homogeneïtzació de les mentalitats. En els darrers anys s'ha anat esborrant la consciència de pertinença a un grup social determinat. Per exemple, s'ha anat esborrant la consciència de pertinença a una classe social diferenciadora, de la mateixa manera que s'ha difuminat la consciència de pertànyer a un grup migrant o la consciència de les dones de l'existència d'una discriminació per raó de sexe. La forta reivindicació a favor de la igualtat, pròpia de l'etapa de la transició, no ha esborrat les diferències socials, però sí en gran part el discurs sobre les diferències, que quan es manifesta és percebut com una voluntat de manteniment de les desigualtats i no com una constatació de la seva pervivència.

Amb tot, l'anàlisi de la societat catalana revela el manteniment d'una estructura de classes,

estructura sotmesa a canvis ràpids però força visible. Quins són els canvis més evidents que s'hi poden assenyalar?

En primer lloc, la ràpida disminució numèrica de la classe treballadora industrial i el seu canvi intern. La classe treballadora industrial, formada a Catalunya entre els anys cinquanta i setanta a partir d'una forta immigració forana, procedent majoritàriament d'àmbits rurals amb baixa qualificació i molt poc coneixement del català i de la cultura catalana, va constituir un element cabdal en una etapa de la nostra història recent. Aquest grup social ha variat ràpidament: els fills i filles són ja nascuts en l'àmbit urbà, parlen català encara que el seu ús sigui variable, tenen majoritàriament un nivell d'estudis secundaris i han anat passant, en una proporció important, de la indústria als serveis. Els models de referència ja no són els de la família d'origen, sinó que segueixen més els models urbans, propers als de la classe mitjana.

La classe mitjana, en canvi, creix i es torna més complexa. Catalunya ha seguit una pauta força generalitzada als països propers: l'augment de professionals i tècnics d'alt nivell, que formen un grup numèricament important, situat per sota de la classe alta però bastant proper a aquesta i que assumeix moltes funcions de grup dirigent. Dirigent no solament des del punt de vista polític, sinó d'estil de vida i de lideratge ciutadà. Aquest és el grup que avui té un major protagonisme social, que més s'expressa en els mitjans de comunicació, que més participa, que més imprimeix els seus punts de vista i interessos en la vida col·lectiva. Es tracta d'un grup que numèricament tendeix a créixer, però sobretot que representa l'èxit social visible, i per tant el punt de referència de capes amples de la població catalana.

Hi ha un altre grup que s'assembla força al dels professionals i tècnics alts des del punt de vista de les formes de vida, però que es manifesta menys en els espais públics. És el dels empresaris grans i mitjans, que tenen recursos econò-

mics importants i un estil de vida similar als primers; però es tracta d'un grup menys visible, menys protagonista, menys concentrat a Barcelona i més escampat pel conjunt del territori. Les seves opcions polítiques són lleugerament més conservadores, com el seu estil de vida o els seus hàbits culturals o laborals. La seva importància en l'estructura social és enorme, posat que en depèn una bona part de l'economia, però numèricament i socialment té menys pes que el grup dels professionals i tècnics.

Per sota d'aquest dos grups —en termes de capacitat econòmica— hi ha dos grups més, els tècnics i empleats i els comerciants i petits empresaris i autònoms. El primer constitueix el segment numèricament més important de la classe mitjana: els tècnics de nivell mitjà, els treballadors dels serveis, els grups que sovint han estat anomenats "colls blancs". De fet, és la nova classe treballadora, la que creix numèricament. I la que, junt amb la classe treballadora industrial, s'enfronta a dificultats creixents. Aquest és un grup jove, que en molts casos ha realitzat estudis mitjans amb la convicció que això li permetria arribar a un lloc de treball de certa qualitat. Al llarg dels anys noranta, les condicions laborals han sofert una degradació, de manera que aquest sector està fortament sotmès a la precarietat i a l'atur; no és segur que aquesta situació es mantingui, perquè la disminució numèrica de les generacions joves, per raons estrictament demogràfiques, pot portar a un canvi de conjuntura en l'ocupació. De totes maneres, sembla difícil que a curt termini es pugui superar la precarietat del món laboral, sobretot pel que fa a les persones joves.

Quant a la petita burgesia tradicional, comerciants, petits empresaris, autònoms, es tracta d'un grup numèricament bastant estable, amb ingressos que en conjunt estan força per sota dels professionals i tècnics i que sovint manifesta una certa recança, perquè és un col·lectiu que globalment treballa moltes hores, es considera un pilar de la societat i hi té, en canvi, un escàs protagonisme públic.

La pagesia també ha canviat. Numèricament ha disminuït molt; la situació econòmica ha millorat com a conseqüència d'aquesta disminució numèrica i de la tecnificació del treball agrari. La seva situació, però, és molt desigual,

en funció de les comarques, dels cultius i de les condicions familiars. En conjunt, s'ha trencat la gran diferència de possibilitats entre els habitants del camp i de la ciutat, tant pel que fa a les formes de consum com a les possibilitats d'estudiar o de lleure. També les mentalitats han tendit a ser similars, i s'ha produït un procés de modernització ideològica, d'acceptació de noves formes de moral familiar i de tolerància que eren impensables fa pocs anys.

En conjunt, la mobilitat social ha estat bastant elevada, no tant per intercanvi de posicions com per ampliació de les capes mitjanes, resultat de la modernització de tota la societat. Modernització que és conseqüència de moltes coses: del desenvolupament tecnològic, d'haver entrat a formar part de la Unió Europea, del creixement educatiu, de l'energia col·lectiva que es va poder desenvolupar en el moment de la transició política i que es va plasmar en les ganes de tota una societat de millorar col·lectivament i individualment. Són condicions que han permès de crear una societat oberta, allunyada de motlles i estereotips tradicionals, amb possibilitats per als individus forts, però alhora problemàtica i fins i tot amenaçadora dels col·lectius febles. En disminuir la rigidesa de les posicions establertes, la societat es torna més lliure, però també més incerta i més individualista. De manera que, si bé l'evolució recent ha tendit a fer disminuir les desigualtats, no tenim cap certesa que aquest procés es mantingui.

Gairebé exhaurit ja el fort impuls renovador generat en la lluita antifrancista i en la transició, la societat catalana viu una etapa força bona des del punt de vista del funcionament col·lectiu, però molt menys esperançadora pel que fa a la seva capacitat de generar projectes nous o de dissenyar la seva projecció col·lectiva cap al futur. El protagonisme s'ha traslladat gairebé totalment a l'esfera política, amb la caixa de ressonància dels mitjans de comunicació; tots els indicadors mostren una pèrdua de confiança en l'esfera política i un distanciament entre una societat molt atomitzada, amb poques instàncies on elaborar projectes col·lectius, i una institució política que desenvolupa una lògica pròpia, poc atenta als canvis i moviments que es produeixen dins la societat civil.

Marina Subirats

El treball i l'ocupació a Catalunya

Pilar Carrasquer
Alfons Romero

1. Introducció

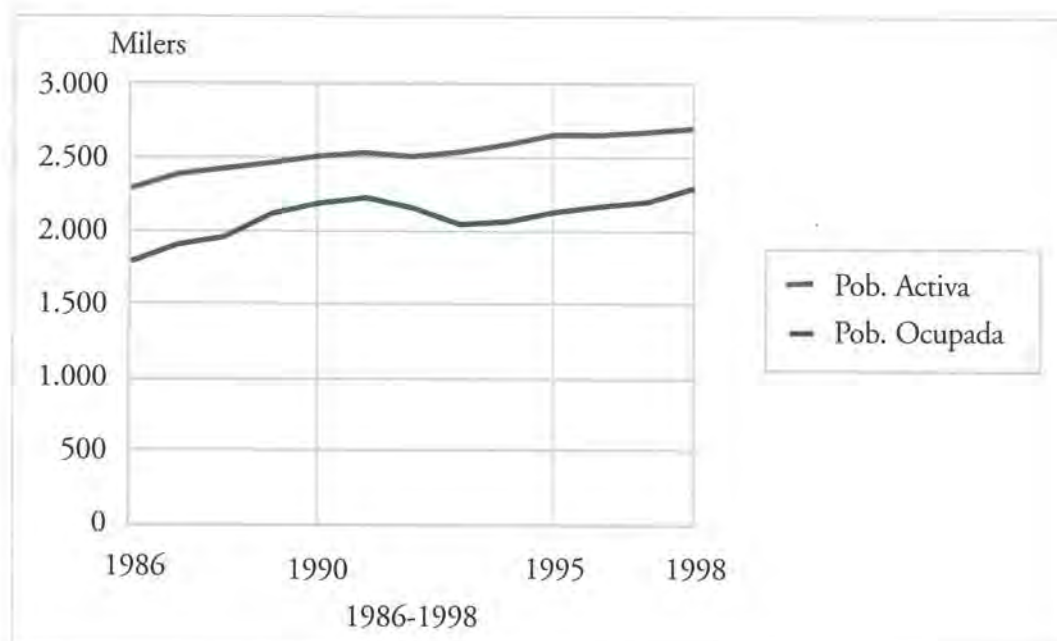
Habitualment, quan es parla de treball s'alludeix a una doble temàtica; d'una banda, es fa referència a la relació de la població amb l'activitat productiva, l'ocupació i l'atur i, de l'altra, hom s'interessa en el desenvolupament d'aquesta activitat: quines condicions, quines característiques o contingut té aquest treball. El capítol vol dibuixar l'evolució del treball a Catalunya durant el període 1989-1998, proposant, però, una lectura d'aquesta trajectòria que tingui present la distinció, avui ja prou habitual, entre treball i ocupació. Una distinció que suposa partir d'un concepte ampli de treball que inclogui tant les activitats orientades a la producció de béns i serveis desenvolupades sota unes relacions socials de mercat (treball productiu), com les tasques adreçades a tenir cura de la llar i de la família que es duen a terme en el context de la llar-família (treball domèstic o de la reproducció). I utilitzar el concepte d'ocupació per referir-nos al treball productiu realitzat per compte propi o d'altri. Aquesta manera d'entendre el treball té un avantatge doble. D'una banda, permet una visió més completa de totes les activitats que una determinada societat necessita per subsistir i reproduir-se, justament allò que aquí anomenem treball, independentment de si aquestes activitats es duen a terme sota una relació mercantil o no. De l'altra, és una precisió que s'ha mostrat útil per poder entendre alguns fenòmens típics de la societat desenvolupada, com ara la desigual presència d'homes i dones en l'activitat productiva i en altres àmbits socials, l'impacte de l'atur sobre determinats col·lectius, les distintes actituds vers el treball, el divers significat que el treball

pugui tenir en la vida de les persones o la definició de noves necessitats socials que podrien traduir-se en nous focus d'ocupació.

Les fonts estadístiques oficials disponibles permeten donar una visió força acurada de les principals magnituds del mercat de treball (activitat, ocupació i atur), juntament amb les característiques més notòries de l'ocupació (sector, tipus d'ocupació, tipus i durada del contracte, etc.), segons els principals trets de la població (edat, sexe, nivell d'estudis o estat civil). Això no obstant, la principal font oficial d'informació estadística comparable a nivell de l'Estat espanyol i de la Unió Europea, l'Enquesta de Població Activa -EPA-, presenta dos grans tipus de problemes. En primer lloc, bona part d'aquesta informació detallada solament és disponible per al conjunt de Catalunya, en algun cas també a nivell provincial, però en cap cas per comarques, ni tampoc permet disposar d'informació per sexe o edat amb aquest grau de precisió territorial. En segon lloc, l'EPA facilita informació relacionada amb una perspectiva que fa equivalent el treball en l'activitat productiva, de tal manera que no tenim una informació tan acurada respecte dels altres tipus de treball. Per això, a vegades hem optat per oferir algunes dades puntuals provinents d'estudis d'abast territorial i temporal més reduït, per tal d'apropar-nos, ni que sigui a tall d'exemple, a una realitat més variada.

Després d'aquests paràgrafs introductoris, el segon apartat del capítol és dedicat a presentar les principals xifres de l'evolució de l'activitat, l'ocupació i l'atur a Catalunya durant el període considerat, tenint present, fins on ho permeten les dades oficials, les característiques principals de la pobla-

Gràfic1. Relació de la població amb l'activitat productiva
Catalunya

Font: Encuesta de población activa (mitjanes anuals). INE.

ció (edat i sexe). A l'apartat següent centrem l'atenció en els fenòmens que millor poden definir els canvis en relació a l'ocupació observats durant aquest període: l'augment del sector terciari i la precarietat de l'ocupació.

L'apartat quart mostra la relació de la població catalana amb l'altre tipus de treball a què al·ludíem: el treball domèstic o de la reproducció. Finalment, tanquem el capítol amb unes breus conclusions on es plantegen algunes reflexions sobre el futur del treball i de l'ocupació a Catalunya.

2. Les xifres d'activitat, ocupació i atur

Durant la dècada que analitzem, s'han consolidat algunes de les tendències que s'apuntaven al començament dels anys 80. La precarietat de l'ocupació, la consolidació d'una elevada taxa d'atur, la creixent incorporació de les dones a l'activitat productiva i l'augment del sector terciari de l'activitat econòmica són, sens dubte, els principals trets configuradors del mercat de treball català i espanyol d'aquests deu anys darrers.

La nostra anàlisi comença (a l'efecte de continuïtat amb el volum anterior) l'any 1986. Es tracta d'un moment de recuperació econòmica en el qual s'aturen deu anys de destrucció d'ocupació,

especialment en l'agricultura i la indústria, i d'augment continuat de l'atur. Pel que fa al període que analitzem, i com veiem en el gràfic 1, podem dividir aquests 12 anys en tres subperíodes: un primer moment de creació d'ocupació i descens de l'atur (1986-1991), un segon període de crisi econòmica acompanyat d'un nou augment de l'atur i destrucció d'ocupació (1992-1995) i, finalment, els darrers anys caracteritzats pel creixement de la població ocupada, amb un lent però progressiu descens de l'atur (especialment acusat durant l'any 1998¹). Ara bé, hi ha un tret que ha restat invariable durant tots aquests anys: el creixement continuat de la població activa, especialment el creixement constant de l'activitat femenina. En els apartats que segueixen es desenvolupa de manera més detallada l'evolució de les principals dades sobre la relació de la població catalana amb l'activitat productiva.

2.1. Activitat-inactivitat

L'any 1998 Catalunya té cinc milions vuitanta-set mil persones en edat de participar a l'activitat

¹ Totes les dades del capítol referides a l'any 1998 provenen de la mitjana dels dos primers trimestres de l'any.

Taula 1. Evolució de la població activa a Catalunya. 1986-1998.

	Població de 16 anys i més			Població activa			Taxa d'activitat		
	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones
1986	4556,93	2199,40	2357,54	2295,20	1535,49	759,51	50,37	69,81	32,22
1987	4609,08	2209,73	2399,36	2405,72	1532,26	873,45	52,19	69,34	36,40
1988	4656,12	2247,14	2408,98	2432,62	1528,06	904,56	52,25	67,99	37,54
1989	4700,26	2279,51	2420,76	2463,37	1567,72	895,65	52,41	68,77	36,99
1990	4766,71	2283,71	2483,01	2510,52	1583,78	926,74	52,67	69,35	37,32
1991	4825,94	2318,36	2507,58	2533,04	1582,27	950,77	52,49	68,25	37,92
1992	4870,92	2330,71	2540,21	2503,51	1551,62	951,89	51,39	66,57	37,47
1993	4913,72	2358,93	2554,79	2545,61	1553,45	992,16	51,80	66,85	38,83
1994	4976,95	2403,07	2573,89	2605,14	1560,52	1044,62	52,34	64,94	40,58
1995	5053,16	2452,18	2600,99	2655,23	1588,35	1066,89	52,54	64,77	41,01
1996	5053,25	2427,60	2625,65	2663,61	1572,04	1091,56	52,71	64,75	41,57
1997	5069,96	2451,33	2618,63	2676,57	1586,60	1089,97	52,79	64,72	41,62
1998	5086,91	2424,49	2662,41	2691,04	1577,13	1113,92	52,90	65,05	41,84

Font : Encuesta de Población Activa (mitjanes anuals). INE.

productiva (majors de 16 anys), és a dir, 529.980 persones més que l'any 1986. Ara bé, no totes aquestes persones s'incorporen a l'activitat. La població activa creix, en el mateix període, en un total de 395.840 persones, i l'any 1998 arriba als 2.691.040 persones; és a dir, el 52,9% de la població en edat de treballar. El tret més destriable d'aquest creixement és la diferència en el comportament d'homes i dones. Com podem veure a la taula 1, en termes absoluts l'activitat masculina només augmenta en unes quaranta-mil persones (insuficient en relació a l'augment de la població masculina en edat de treballar, de manera que la taxa d'activitat masculina baixa del 69,8% al 65,1%), mentre que en el mateix període s'incorporen a l'activitat més de tres-centes cinquanta mil dones, que en termes relatius vol dir que passem d'una taxa d'activitat femenina del 32,2% al 41,8%.

Aquest augment continuat de la població activa femenina es dona, per bé que a un ritme menor, fins i tot en els moments més durs de la crisi econòmica dels anys 1993-1994. La qual cosa fa pensar que estem davant un fenomen social que va més enllà de la conjuntura econòmica. Mentre que, en el cas dels homes, durant aquests anys es produeix fins i tot un descens en el nombre total d'actius.

Per províncies, la taxa d'activitat de les dones de Girona és la més elevada, amb un 44,8% de dones actives, seguida de Barcelona i Tarragona amb un 41,7%. Totes les províncies catalanes mostren una taxa d'activitat femenina més elevada que la mitjana espanyola, tal com es pot veure a la taula 2. En el cas dels homes, només Lleida està per sota de la taxa d'activitat masculina espanyola.

Pel que fa a la inactivitat, el període comprès entre 1986 i 1998 reforça les tendències apuntades

Taula 2. Taxes d'activitat segons sexe i províncies. 1986 i 1998.

	Barcelona		Girona		Tarragona		Lleida		Catalunya		Espanya	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
1986	69,7	41,6	70,4	37,5	70,3	28,5	70,2	31,1	69,8	32,2	68,6	28,5
1998	65,4	41,7	65,3	44,8	64,1	41,7	61,4	39,2	65,1	41,8	63,0	37,6

Font : Encuesta de Población Activa (mitjanes anuals). INE.

Taula 3. Evolució de la població inactiva a Catalunya .1986-1998.

	Població Inactiva			Taxa d'inactivitat		
	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones
1986	2227,53	629,70	1597,83	49,63	30,19	67,78
1987	2163,46	637,56	1525,90	47,81	30,66	63,60
1988	2181,07	676,66	1504,42	47,75	32,01	62,46
1989	2196,39	671,27	1525,12	47,59	21,23	63,01
1990	2223,74	667,48	1556,27	47,33	30,65	62,68
1991	2258,89	702,08	1556,82	47,51	31,75	62,08
1992	2341,56	753,24	1588,32	48,61	33,43	62,53
1993	2343,32	780,68	1562,64	48,20	33,15	61,17
1994	2348,24	818,98	1529,27	47,66	35,06	59,42
1995	2370,09	835,99	1534,10	47,46	35,23	58,99
1996	2366,07	831,99	1534,08	47,29	35,25	58,43
1997	2360,06	835,03	1525,03	47,21	35,28	58,38
1998	2377,85	8293,50	1548,50	46,74	34,21	58,16

Font : Encuesta de Población Activa (mitjanes anuals). INE.

anteriorment: la inactivitat creix entre els homes (passen d'una taxa masculina d'inactivitat del 30,2% al 34,2%) i baixa significativament entre les dones, que passen d'un 67,8% l'any 1986 a un 58,2% dotze anys després -vegeu la taula 3.

Això explicaria la inversió en l'evolució que s'ha produït dins de la població inactiva entre el grup de població jubilada i el de les persones dedicades a les feines de la llar. L'any 1986 el grup més nombrós entre les persones inactives era el de les mestresses de casa, un grup que disminueix progressivament (en termes absoluts i relatius), mentre que el dels jubilats augmenta de manera continuada.

De l'anàlisi del tipus d'inactivitat segons el sexe, cal destacar dues tendències. D'una banda, l'elevat creixement d'homes inactius : entre 1987 i 1996² s'han incorporat a la inactivitat 194.400 homes, que contrasten amb la incorporació de només 8.200 dones. El segon tret rellevant és el canvi en el comportament de les dones pel que fa al tipus d'inactivitat. En termes relatius passen d'un 58,1% de

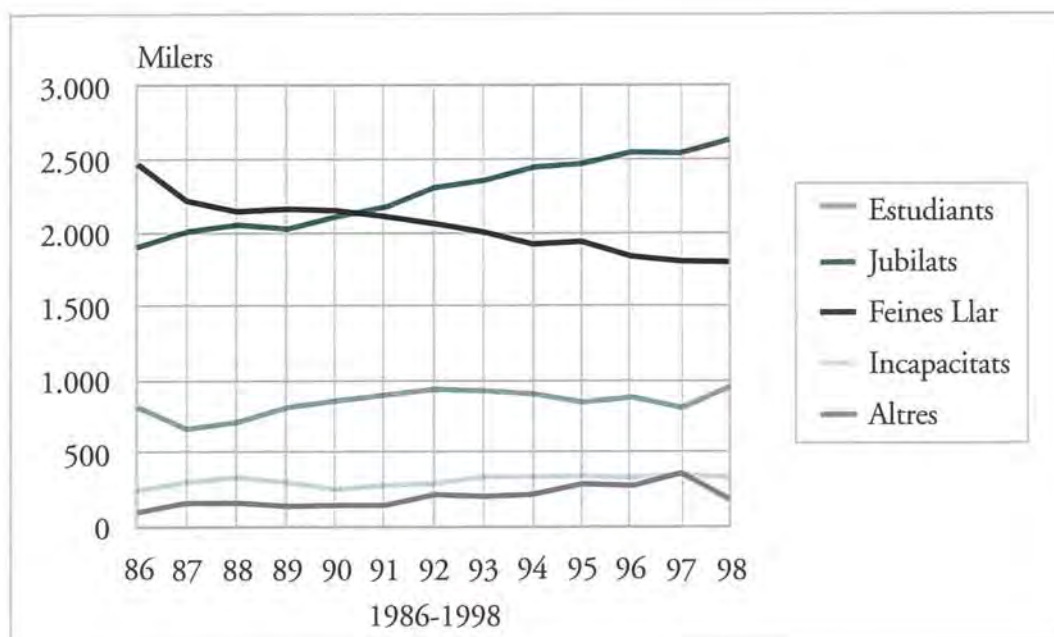
dones inactives dedicades a les feines de la llar l'any 1987 a un 47,7% l'any 1996. L'altre canvi a destacar és l'augment del 9,6% al 12,1% de dones inactives estudiantants en el mateix període de temps.

Aquesta transformació és fruit d'un doble procés. D'una banda, per la creixent incorporació femenina al mercat de treball, que fa disminuir el nombre de dones dedicades exclusivament al treball domèstic ; i, de l'altra, l'increment en el nombre de persones que bé per edat o per reestructuracions productives eixamplen el col·lectiu de persones jubilades.

2.2. Ocupació

En el punt de partida de la nostra anàlisi, l'any 1986 el nombre total d'ocupats a Catalunya era d'1.802.870 persones. Com ja hem assenyalat abans, es tracta d'un any que marca un punt d'inflexió en la tendència destructora d'ocupació que s'havia donat durant la dècada anterior. A partir de l'any 1986 s'atura el procés destructor d'ocupació a la indústria i es comença a crear ocupació en tots els sectors d'activitat (especialment als serveis) a excepció de l'agricultura. Assistim al període de creixement econòmic que va de 1986 a 1991, durant el qual augmenten en 420.000 les persones ocupades a Catalunya ; no obstant, com destaca-

² L'EPA no ofereix aquest tipus de dades a nivell autonòmic, de manera que no disposem d'informació referida a l'any 1998. Hem optat, doncs, per les dades publicades per l'Institut d'Estadística de Catalunya a *Mercat de Treball. 1996. Ampliació dades EPA*.

Gràfic 2. Tipus d'inactivitat
Catalunya

Font: Encuesta de Población Activa-INE

rem després, la majoria de l'ocupació que es crea té un elevat grau de precarietat. A partir de l'any 1991 s'obre una nova etapa destructora d'ocupació que s'atura l'any 1994, any crític de la crisi econòmica amb més de mig milió d'aturats/des. A partir de

1995 es tornen a crear llocs de treball, recuperació que s'accentua sobretot durant l'any 1998 -vegeu taula 4.

Si agafem tot el període comprès entre 1986 i 1998, veiem com l'ocupació augmenta en un total

Taula 4. Evolució de la població ocupada a Catalunya .1986-1998.

	Població Ocupada			Taxa d'ocupació		
	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones
1986	1802,87	1248,73	554,14	39,56	56,77	23,50
1987	1906,71	1297,96	608,75	41,36	58,74	25,37
1988	1968,64	1324,71	643,93	42,28	58,95	26,73
1989	2111,65	1422,85	688,81	44,92	62,42	28,45
1990	2192,10	1458,99	733,11	45,99	63,88	29,52
1991	2222,96	1450,77	772,20	46,06	62,58	30,79
1992	2163,30	1399,17	764,13	44,41	60,03	30,08
1993	2051,22	1303,13	748,09	41,74	55,24	29,28
1994	2052,72	1290,26	762,46	41,24	53,69	29,62
1995	2127,63	1344,98	782,65	42,10	54,85	30,09
1996	2159,15	1332,56	826,59	42,73	54,89	31,48
1997	2196,98	1366,92	830,07	43,33	55,76	31,70
1998	2288,94	1419,03	869,91	45,00	58,53	32,67

Font : Encuesta de Población Activa (mitjanes anuals). INE.

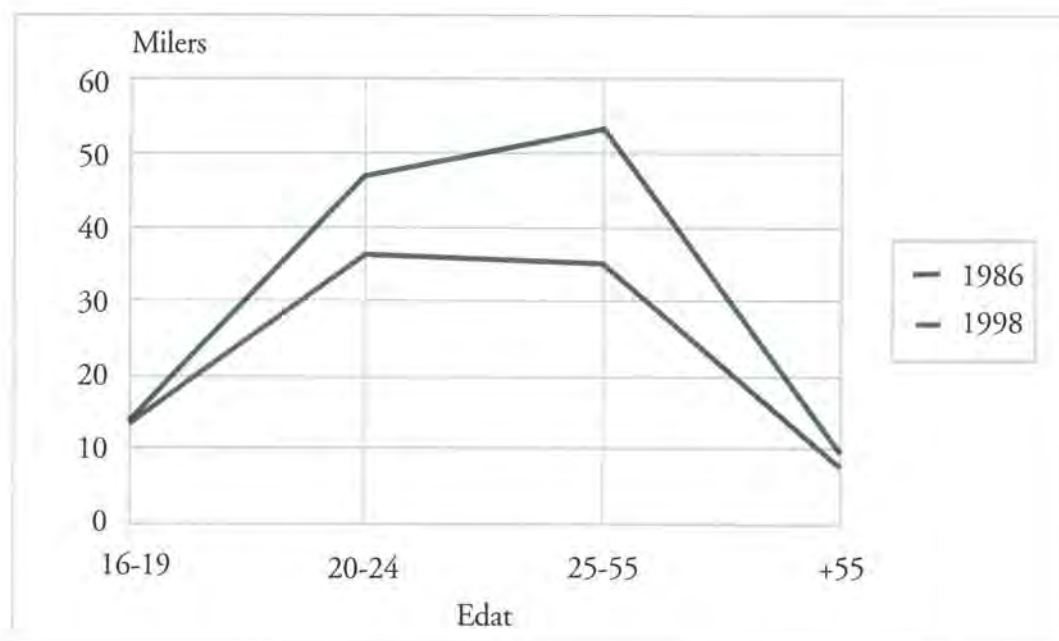
de 486.070 persones a Catalunya. El fet que més destaca és que es tracta sobretot d'ocupació femenina. L'any 1998 hi ha 315.770 dones ocupades més a Catalunya, en comparació de l'augment de 170.300 ocupats masculins. Aquest augment de l'ocupació femenina es dona sobretot després de la crisi econòmica de començament dels 90. Així, mentre l'ocupació masculina encara no ha recuperat el nivell de 1991, en el cas de les dones l'ha superat àmpliament. En aquest sentit és molt explícita l'evolució de les taxes d'ocupació d'homes i dones. En el cas dels homes es passa d'un 56,8% d'ocupats l'any 1986, a un 62,6% l'any 1991, per tornar a baixar a un 58,5% l'any 1998. En el cas de les dones la tendència és completament oposada. Es passa d'un 23,5% inicial a un 30,8% l'any 1991, i acaba amb un 32,7% l'any 1998 (9 punts per sobre respecte al 1986). Ara bé, cal tenir present que partíem d'unes xifres d'ocupació femenines molt baixes i que, com veurem a l'apartat dedicat a l'atur, aquest creixement de l'ocupació femenina no serà suficient per absorbir el creixement de la població activa entre les dones, mentre que en el cas dels homes aquest menor creixement de l'ocupació absorbirà sobradament l'augment de la població activa masculina.

Una de les qüestions més destacables dels canvis produïts durant aquests anys en les taxes d'ocupació femenines és el que fa referència als grups d'edat. Quan diem que la taxa d'ocupació de les dones catalanes és del 32,7%, diem que per cada 100 dones majors de 16 anys, prop de 33 treballen de manera remunerada. És tracta, doncs, d'una mitjana que "amaga" en una mateixa dada el diferent comportament que puguin tenir les dones nascudes durant els anys 40 i les que ho van fer durant els 70, o les dones en edat centralment reproductiva i les que encara no ho són o han deixat de ser-ho. El gràfic 3 ens ajuda a entendre millor els canvis en les taxes d'ocupació de diferents generacions de dones, per a un mateix grup d'edat.

El canvi més destacable durant aquests anys s'ha produït en el grup d'edat comprès entre els 25 i 55 anys³. Si l'any 1986 la taxa d'ocupació de les dones catalanes començava a baixar a partir dels 25 anys, 12 anys després la tendència és la contrària. Són precisament les dones catalanes entre 25 i 55 anys les

³ Les dades de l'EPA no permeten una major disgregació d'aquest grup d'edat a nivell autonòmic.

Gràfic 3. Taxes d'ocupació de les dones segons l'edat. Anys 1986 i 1998
Catalunya

Font: Encuesta de Población Activa-INE

Taula 5. Taxes d'ocupació segons sexe i províncies. 1986 i 1998.

	Barcelona		Girona		Tarragona		Lleida		Catalunya		Espanya	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
1986	54,7	22,4	65,3	32,1	60,8	23,2	66,5	27,8	56,8	23,5	55,3	21,3
1998	58,1	31,9	61,4	38,2	59,5	33,3	58,3	33,9	58,5	32,7	53,9	27,5

Font : Encuesta de Población Activa (mitjanes anuals). INE.

que tenen la taxa d'ocupació més elevada: més del 50% de les dones actives d'aquest grup d'edat estan ocupades (passa el mateix respecte a l'activitat).

Les causes d'aquests canvis de comportament poden ser variades. Una primera explicació posa l'èmfasi en la duresa del mercat de treball, en l'elevada taxa d'atur com a factor explicatiu del "no abandonament" o conservació dels llocs de treball per part de les dones que tenen fills. Una altra explicació, al nostre parer més suggeridora, accentua els canvis socials i les actituds de les noves generacions de dones que veuen en l'ocupació, tant una font de recursos propis i de presència en el món públic com una font d'enriquiment personal, malgrat les dificultats per fer compatible el treball productiu i el reproductiu.

Semblen més clars els efectes que aquests canvis han comportat, tant al conjunt de la societat com a les mateixes interessades. Així, per exemple, es pot destacar la caiguda en la taxa de fecunditat de les dones catalanes (en 1996, aquesta taxa se situa en un 1,2%, entre les més baixes del món), un dels fenòmens sovint relacionats amb la major participació femenina al mercat de treball. I pel que fa a la càrrega de treball que suporten les dones, cal dir que aquesta major dedicació al treball remunerat o productiu no ha implicat una menor dedicació al treball reproductiu.

Finalment, cal assenyalar que per províncies la taxa d'ocupació femenina més elevada correspon a Girona amb un 38,2% de dones ocupades, seguida de lluny per les dones de Lleida (33,9%) i Tarragona (33,3%). En tots els casos sobresurt l'augment que experimenta la taxa d'ocupació femenina i el descens de la masculina, sobretot a Lleida (es passa d'un 66,5% a un 58,3% en aquests dotze anys) i Girona (del 65,3% al 61,4%).

2.3. Atur

Si tenim en compte que la població activa no ha deixat d'augmentar durant el període de temps

que analitzem, les variacions en el nivell d'atur estan òbviament relacionades amb les fluctuacions en el nivell d'ocupació. En el període de creixement econòmic de la fi dels 80 i començament dels 90, el creixement de l'ocupació és major que el de la població activa, de manera que es produeix una progressiva reducció de l'atur. Així, a partir de l'any 1987 comença un període de reducció de l'atur (que afectava aquell any 499.010 persones, un 20,74% de la població activa), la qual aconsegueix el seu mínim l'any 1991 amb unes tres-centes mil persones aturades i una taxa d'atur del 12,2%. A partir de 1992 no només no deixa de créixer la població activa, sinó que, a més, es produeix un procés de forta reducció de l'ocupació que fa que l'atur torni a créixer fins afectar més de mig milió de persones (552.420 aturats/des) l'any 1994. Des de llavors fins ara la lenta però progressiva creació d'ocupació ha fet que l'atur disminueixi fins al 14,9% de la població activa (402.100 persones aturades) l'any 1998.

Ara bé, l'atur no afecta igualment homes i dones. La taxa d'atur femenina (21,91%) dobla la masculina (10,02%), i en termes absoluts ja hi ha més dones aturades (244.010 l'any 1998) que homes (158.100 el mateix any). La recuperació econòmica i el descens de l'atur que s'han produït els darrers anys no han afectat igualment homes i dones. De fet, s'ha accentuat aquest procés de feminització de l'atur. Així, observem que el fort descens de l'atur a Catalunya durant l'any 1998 ha beneficiat molt més els homes que les dones: 61.500 aturats menys que l'any 1997 en comparació del descens de 15.900 aturades en el mateix període.

L'evolució seguida per l'atur femení és coherent amb les pautes seguides per l'activitat i l'ocupació que hem vist anteriorment. Així, si en el període analitzat s'han creat 315.770 nous llocs de treball entre les dones, no han estat suficients per absorbir les 354.410 noves dones actives, mentre que en el cas dels homes la creació de 170.300 nous llocs de treball ha absorbit àmpliament (reduint l'atur mas-

Taula 6. Evolució de la població aturada a Catalunya .1986-1998.

	Població aturada			Taxa d'atur		
	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones
1986	492,33	286,76	205,57	21,45	18,67	27,06
1987	499,01	234,31	264,70	20,74	15,29	30,30
1988	463,98	203,34	260,63	19,07	13,31	28,81
1989	351,71	144,87	206,84	14,28	9,24	23,09
1990	318,42	124,80	193,63	12,68	7,88	20,89
1991	310,07	131,50	178,57	12,24	8,31	18,78
1992	340,21	152,44	187,77	13,59	9,82	19,72
1993	494,39	250,32	244,07	19,42	16,11	24,60
1994	552,42	270,26	282,17	21,20	17,31	27,01
1995	527,61	243,38	284,23	19,87	15,32	26,64
1996	504,46	239,49	264,97	18,94	15,23	24,27
1997	479,59	219,68	259,91	17,91	13,85	23,85
1998	402,10	158,10	244,01	14,94	10,02	21,91

Font : Encuesta de Población Activa (mitjanes anuals). INE.

culí) els 41.640 homes que s'han incorporat a l'activitat. El balanç final, pel que fa al conjunt de Catalunya, és que entre 1986 i 1998 hi ha 128.660 homes aturats menys, mentre que en el cas de les dones les aturades han augmentat en 38.440.

L'altre eix de desigualtat que afecta els aturats/des és l'edat. Així, si bé durant la crisi econòmica de començament dels 90 es va destruir ocupació entre els homes majors de 45 anys, encara ara el gruix principal dels aturats/des el componen, d'una banda, les dones de totes les edats i, de l'altra, els homes i dones menors de 24 anys.

L'anàlisi de la taula 7 mostra una reducció general de l'atur per a quasi tots els col·lectius d'edat. Aquesta reducció és especialment significativa per als nois entre 20 i 24 anys (passen d'un 43,04% a un 20,55% en el cas dels homes), mentre que la reducció de la taxa d'atur entre les noies del mateix

grup d'edat també és notòria però menys espectacular. En canvi, la dada més destacable és l'increment de la taxa d'atur en el grup de dones que tenen entre 25 i 54 anys; és el grup que més ha vist incrementada la taxa d'activitat i l'únic que veu augmentada la taxa d'atur. Dit d'un altra manera, aquests darrers anys tendeix a disminuir l'atur masculí per a tots els grups d'edat, però només disminueix l'atur femení de les dones menors de 25 anys, i es manté un important contingent d'aturades d'entre 25 i 54 anys. Una possible lectura d'aquestes dades és que l'augment de l'ocupació afavoriria l'ocupació dels joves en conjunt (nois i noies) i provocaria un descens en les desigualtats d'edat presents al mercat de treball, mentre que es mantindrien o augmentarien les desigualtats entre homes i dones de qualsevol edat, és a dir, les anomenades desigualtats de gènere.

Taula 7. Taxes d'atur per sexe i edat. 1986 i 1998.

Edat	1986		1998	
	Homes	Dones	Homes	Dones
16-19	46,58	66,35	36,18	54,37
20-24	43,04	46,44	20,55	30,77
25-54	13,50	16,44	7,62	20,12
Més de 55	12,46	10,46	7,04	9,16

Taula 8. Taxes d'atur segons sexe i províncies. 1986 i 1998.

	Barcelona		Girona		Tarragona		Lleida		Catalunya		Espanya	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
1986	21,5	29,2	7,3	14,3	13,6	18,8	5,3	10,9	18,7	27,1	19,4	25,3
1998	11,2	23,5	6,5	14,9	7,2	20,2	5,1	13,6	10,0	21,9	14,4	26,8

Font : Encuesta de Población Activa (mitjanes anuals). INE.

Per províncies, tal com es pot apreciar a la taula 8, Barcelona presenta la taxa d'atur més elevada, mostrant una tendència a la baixa tant en el cas dels homes com de les dones, tot i que en el cas de les dones l'atur continua essent molt elevat (23,5% d'aturades entre les dones actives). Aquesta tendència a la baixa en l'atur femení que experimenta Barcelona no és seguida per cap de les altres tres províncies catalanes, on l'atur femení ha augmentat respecte a l'any 1986. Pel que fa als homes si bé es dona un fort descens de l'atur en totes les províncies, destaca el cas de Barcelona on l'atur baixa ben bé a la meitat (del 21,5% a l'11,2%).

De fet, malgrat la tendència a la disminució de les taxes d'atur, la desocupació continua essent un dels greus problemes de la societat catalana i espanyola. En tots dos casos, les xifres són notablement superiors a la mitjana de la Unió Europea, especialment pel que fa a l'atur femení: pel 1997, segons dades de l'*Eurostat*, la taxa d'atur al conjunt de la Unió Europea era del 10,6%; la taxa d'atur masculina se situava en un 9,3%, mentre que la taxa d'atur femenina en aquests països era del 12,4%; xifres prou allunyades de les corresponents a Catalunya i Espanya pel mateix any. La magnitud que el fenomen de l'atur pren a la nostra societat, comparativament a d'altres societats del nostre entorn, ha fet suggerir explicacions com ara que el pes que el treball informal pot tenir al nostre país, afavoreix la presència d'un volum d'ocupació no declarada, per la qual cosa l'atur "real" no seria tan alt. No obstant la possible versemblança d'aquesta hipòtesi, caldria reflexionar també sobre el fet que una bona part de l'atur, igual que la precarietat, es concentra en persones que, o bé tot just s'incorporen al mercat de treball o bé són dones: és a dir, en els col·lectius que socialment no són considerats principals proveïdors de recursos econòmics a la llar i sobre aquells que, pel fet d'una major tolerància social envers llur grau de desocupació –sobretot la femenina–, aquesta pot ésser també més elevada (Torns 1997).

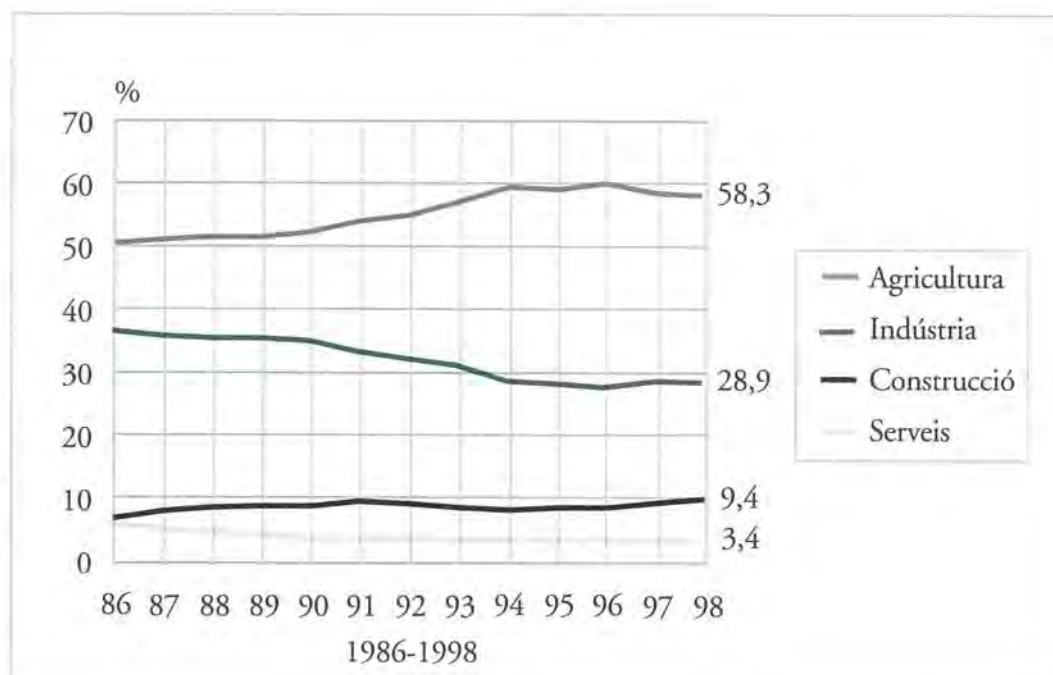
3. Els canvis socials i les noves condicions de treball

Juntament amb els canvis i la continuïtat en la relació de la població amb l'activitat productiva que acabem d'esmentar, aquesta darrera dècada es pot considerar també com una dècada de consolidació de dues grans tendències que ja s'apuntaven en el període anterior. En primer lloc, la consolidació del sector serveis com a principal "ocupador" de mà d'obra, fenomen sovint relacionat a canvis en l'estructura productiva, a processos d'innovació tecnològica o, molt particularment en el cas de Catalunya i d'Espanya, al desenvolupament de l'administració pública i dels serveis públics i socials; un conjunt de canvis socioproductius d'origen divers, però els efectes dels quals es fan sentir en el volum i en la composició de l'ocupació en aquest sector. I, en segon lloc, cal assenyalar la tendència a la inestabilització de l'ocupació, la qual cosa, juntament amb l'increment de les dificultats del jovent per accedir a una ocupació, pot modificar les formes de vida quotidiana d'aquest mateix jovent; sobretot pel que fa al paper que juga l'ocupació en la transició cap a la vida adulta dels nois i potser també de les noies. Com també pot influir en el mateix valor i significat que el treball té per a aquestes persones, ja sigui des del punt de vista "relacional", ja com a institució socialitzadora.

3.1. L'augment del sector terciari de l'ocupació i noves professions

L'augment del sector terciari de l'ocupació és un dels trets típics de la societat desenvolupada, caracteritzada justament per la poca rellevància del sector primari i per la pèrdua d'importància de la indústria com a font d'ocupació. Al contrari, aquest tipus de societat presenta una tendència a la concentració de l'ocupació als serveis. Tal com es pot apreciar al gràfic nº4, Catalunya, territori tradicio-

Gràfic 4. Evolució de l'ocupació segons els sectors d'activitat
Catalunya

Font: Encuesta de Població Activa-INE

nalment industrial, participa d'aquesta tendència, fins al punt que l'any 1998 gairebé el 60% de l'ocupació catalana es concentra en aquest sector, el doble de l'ocupada a la indústria (28,9%).

Això no obstant, parlar en termes generals d'augment del sector terciari de l'ocupació pot resultar imprecís, atès que conviuen realitats prou diverses en el sector serveis. Atenent a les característiques de les tasques, podríem definir una tipologia d'activitats en la qual es perfilen quatre grups de feines que han tendit a créixer durant aquests darrers deu anys: a) les vinculades a la transformació en l'organització i gestió de les empreses, incloses les industrials; b) especialment les relacionades amb el desenvolupament de l'administració pública, c) les lligades al desenvolupament de l'Estat del Benestar, d) les relacionades amb el creixement de les activitats de lleure -vegeu taula 9.

En el primer cas, es tracta d'un tipus d'activitat formalment considerada pròpia del sector serveis, malgrat que hom les pugui considerar activitats en part deutores de la producció industrial i/o necessàries per al funcionament de l'activitat productiva, ja que, en moltes ocasions, són feines que directament faciliten "serveis" anomenats "auxiliars" però indispensables per al seu funcionament. No

obstant això, en qualsevol cas es tracta d'activitats força diferents de les típiques industrials pel seu contingut, pel context en què es desenvolupen i pel reconeixement social que moltes d'elles tenen.

El segon i tercer tipus de feines, justament unes de les que presenten un increment més significatiu quant al nombre de persones ocupades, estan relacionades amb el creixement de l'administració pública, ja força notòria la dècada anterior, i dels serveis públics i socials. En bona part, aquestes darreres activitats han crescut entorn de la iniciativa pública, sota el paraigua del desenvolupament de l'Estat del Benestar, en facilitar un augment notable de l'ocupació a sectors com l'ensenyament o la sanitat, però també, de manera qualitativament rellevant, en àmbits com els serveis socials, etc. Els canvis relacionats amb l'estructura d'edat de la població (envelliment) i les possibles noves demandes relacionades amb l'atenció, cura i benestar de les persones poden contribuir a mantenir el creixement de l'ocupació en aquest tipus de serveis, ja sigui en el sector públic o en el privat.

Finalment, tenim un conjunt d'activitats que s'adrecen a cobrir demandes lligades a l'oci o la cultura: algunes ja prou consolidades, com la restauració o l'hostaleria, d'altres més noves i poc re-

Taula 9. Població ocupada per branca d'activitat i sexe. Catalunya. 1988 i 1996. (milers de persones i %)

Branca d'activitat	1988						1996					
	Homes		Dones		Total		Homes		Dones		Total	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Agricultura, Ramaderia i Pesca	77,4	5,8	15,7	2,4	93,1	4,7	56,9	4,2	17,5	2,1	74,4	3,4
Indústria	527,3	39,8	177,5	27,5	704,8	35,8	450,5	33,8	154,2	18,6	604,7	28,0
Construcció	153,4	11,6	5,1	0,8	158,5	8,0	171,6	12,8	10,2	1,2	181,7	8,4
Comerç, hotel. i repar.	239,5	18,-	186,9	29,0	426,5	21,7	254,3	19,1	240,7	29,1	495,0	23,,
Transport i comunicacions	102,6	7,7	10,3	1,6	112,9	5,9	104,3	7,8	21,4	2,6	125,8	5,8
Serveis financers a empreses i lloguers	92,4	6,9	38,1	5,9	130,5	6,6	127,9	9,5	92,1	11,1	220,0	10,1
Ad. pública, ed. i sanitat	*	*	*	*	*	*	121,5	9,1	192,0	23,2	313,5	14,5
Altres serveis col·lectius	*	*	*	*	*	*	45,6	3,4	98,5	12,0	144,1	6,6
Subtotal Altres serveis	130,0	9,9	210,2	32,6	342,2	17,4	167,1	12,5	290,5	35,1	457,5	21,2
Total Serveis	566,5	42,7	445,5	69,1	1012,1	51,4	824,8	61,7	654,9	79,2	1298,4	60,1
Total	1324,7	100	643,9	100	1968,6	100	1332,6	100	826,6	100	2159,1	100

* No disponible amb aquest nivell de detall

Font: *Mercat de Treball. Ampliació dades EPA, IEC, (mijanes anuals) i elaboració pròpia.*

llevants des del punt de vista quantitatiu, com les comptabilitzades en les estadístiques oficials sota el títol "activitats recreatives, esportives i d'oci"; totes les quals, juntament amb les activitats de cura esmentades abans, semblen perfilar-se com possibles filons d'ocupació per al futur, l'abast del qual caldrà avaluar en posteriors estudis (Torns 1997, Cachón 1995).

El pes que els diferents tipus d'ocupació tenen en el conjunt de la població laboral també han sofert transformacions remarcables al llarg d'aquesta dècada. A tall d'exemple, l'any 1996 el personal directiu (8,8%) i els tècnics i professionals (11,3%) suposen un 20,1% de la població ocupada, gairebé el doble que els treballadors no qualificats al mateix any (11,9%). Tot i que els canvis metodològics a l'EPA no permeten comparar directament les dades d'abans i de després de 1994, tant les xifres oficials disponibles com els resultats procedents de diverses recerques realitzades a Catalunya durant aquest període, apunten les tendències següents. En primer lloc, la tendència al creixement de l'ocupació de caràcter més tecnicoprofessional, a cops

vinculat a processos d'innovació tecnològica i organitzativa de les empreses industrials i de serveis (Grup d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball 1997, Lope 1994). En segon lloc, aquestes mateixes tasques, juntament amb les de tipus administratiu, també s'han vist incrementades pel desenvolupament de l'administració pública i dels serveis públics i socials, ja comentada. En tercer lloc, tendeix a disminuir el pes de les persones ocupades com a treballadores qualificades de la indústria manufacturera i de la construcció (només en dos anys, 1994 i 1996, passen de representar el 28.6% de la població ocupada a suposar-ne el 17,7%); així com també disminueix el pes dels 'operadors de maquinària i muntadors' (d'un 15.1% l'any 1994 al 12.2% l'any 1996). No obstant, durant el mateix període, es manté el percentatge de treballadors no qualificats, tot i la seva disminució en termes absoluts -vegeu taula 10.

El que no ha sofert grans transformacions és la segregació ocupacional que, amb més o menys rotunditat, caracteritza les societats desenvolupades, mantenint-se i a vegades agreujant-se la desigual

Taula 10. Població ocupada per tipus d'ocupació i sexe. 1994 i 1996.

Tipus Ocupació	1994					
	Homes		Dones		Total	
	N	%	N	%	N	%
Personal directiu	108.4	8,4	58.7	8,1	167.1	8,1
Tècnics i professionals	103.8	8,-	96.9	12,7	200.7	9,7
Tècnics i profess. de suport	99.2	7,6	56.6	7,4	155.8	7,5
Empleats administratius	108.5	8,4	160.3	21,-	268.7	13,1
Treb. Host., seguretat i venedors	101.6	7,8	171.8	22,5	273.4	13,3
Treb. Qualif. Activit. Agraries i pesqueres	52.2	4,-	8.0	1,-	60.2	2,9
Treb. Qualif. Ind. Manuf. I Const.	369.6	28,6	39.8	5,2	409.4	19,9
Operadors de maquinaria i muntadors	195.2	15,1	45.5	5,9	240.8	11,7
Treballadors no qualif.	151.0	11,7	124.7	16,3	275.8	13,4
Forces armades	0.8				0.8	
TOTAL	1290.3	100	762.5	100	2052.7	100

Tipus Ocupació	1996					
	Homes		Dones		Total	
	N	%	N	%	N	%
Personal directiu	123.5	9,2	68.5	8,2	192.0	8.8
Tècnics i professionals	124.1	9,3	120.3	14,5	244.4	11.3
Tècnics i profess. de suport	115.2	8,6	74.5	9,-	189.7	8.7
Empleats administratius	109.6	8,2	157.9	19,1	267.5	12.4
Treb. Host., seguretat i venedors	110.5	8,2	187.9	22,7	298.5	13.8
Treb. Qualif. Activit. Agraries i pesqueres	49.2	3,7	12.4	1,5	61.6	2.8
Treb. Qualif. Ind. Manuf. I Const.	348.6	26,1	34.6	4,1	383.3	17.7
Operadors de maquinaria i muntadors	210.1	15,7	54.3	6,5	264.4	12.2
Treballadors no qualif.	140.8	10,5	116.2	14,-	257.1	11.9
Forces armades	0.8				0.8	
TOTAL	1332.6	100	826.6	100	2159.1	100

Font: *Mercat de Treball. Ampliació dades EPA, IEC, (mitjanes anuals) i elaboració pròpia.*

presència d'homes i dones en determinades activitats i/o tipus d'ocupacions. Solament el comerç, hostaleria i reparacions (29,1%) i l'administració pública, educació i sanitat (23,2) concentren el 52,2% de l'ocupació femenina. De fet, el sector

serveis aplega prop del 80% de l'ocupació femenina, uns vint punts per damunt del pes del sector en el conjunt de la població ocupada. El fenomen es repeteix segons el tipus d'ocupació: hostaleria, seguretat i venedors (22,7%) i personal administra-

Taula 11. Població ocupada assalariada segons sexe i tipus de contracte. 1988 i 1996.

Tipus	1988						1996					
	Homes		Dones		Total		Homes		Dones		Total	
Contracte	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Indefinit	805.7	79,1	346.9	69,8	1152.6	76,-	699.8	70,6	403.0	61,4	1102.8	66,9
Temporal	211.8	20,8	149.2	30,-	361.0	23,8	290.9	29,3	253.0	38,6	543.9	33,1
No cls.	1.0	0,1	0.9	0,2	1.9	0,2	0.1	0,1	..	..	0.1	..
TOTAL	1018.5	100	496.9	100	1515.4	100	990.8	100	656.0	100	1646,8	100

Font: *Mercat de Treball. Ampliació dades EPA, IEC, (mijanes anuals).*

tiu (19,1%) són les ocupacions que concentren un major nombre de dones, percentatges clarament superiors al pes que aquestes categories tenen en el conjunt de l'ocupació (12.2% i 13.8%, respectivament i sempre per l'any 1996). En aquest sentit, les desigualtats de gènere presents al mercat de treball poden prendre continguts diferents però no sembla que tendeixin a desaparèixer. Apunta, però, una creixent polarització en les situacions laborals i de treball entre les mateixes dones, fruit de la rellevància que té l'ocupació femenina en sectors com l'educació i la sanitat, que contrasta amb la forta presència de treballadores en ocupacions no tan prestigioses ni qualificades com l'hostaleria o la neteja⁴.

3.2. La precarietat de l'ocupació

La segona gran tendència que es consolida durant aquest període és la precarietat de l'ocupació, derivada de la disponibilitat i l'ús de pluralitat de fórmules contractuals que tenen en comú un grau de temporalitat més o menys acusat (contractes per obra i servei, per durada limitada, etc.) i una certa pèrdua de qualitat en el tipus de relació laboral (contractes a temps parcial, administratius, etc.). Cal destacar que entre 1988 i 1996⁵, el percentatge de població ocupada assalariada amb contracte temporal s'ha incrementat en gairebé un 10%, tal com es pot veure a la taula 11. Proporcionalment, aquest

augment ha afectat gairebé en la mateixa mesura tots dos sexes, la qual cosa suposa que es manté la diferència ja existent l'any 1988, també de gairebé un 10%, en el pes de la contractació temporal entre els homes i les dones.

Mesurar en profunditat l'impacte social que la precarietat de l'ocupació comporta no és senzill, però en podem suggerir alguna reflexió, si més no com a hipòtesi contrastable en el futur. Després de poc més d'una dècada de l'aprovació, l'any 1984, de la llei de *Reforma Laboral*, no sembla gaire aventurat de plantejar quelcom que sembla que forma part del passat: que gairebé una generació de personal potencialment actiu s'ha incorporat al mercat de treball, o ha mirat de fer-ho, en un context on el contracte laboral indefinit és entès com un indicador d'estabilitat laboral⁶. Segons dades de l'EPA, a Catalunya l'any 1996 els contractes temporals afecten el 74% dels joves entre 16 i 24 anys i el 31,2% de les persones entre 24 i 44 anys; és a dir, la temporalitat afecta 3 de cada 4 joves que accedeixen a una ocupació i 1 de cada 3 persones en edat centralment productiva. La contractació temporal, típica de sectors com la construcció o d'activitats afectades per l'estacionalitat com l'hostaleria, s'estén a la resta de sectors industrials i de serveis, fins i tot a l'ocupació relacionada amb el sector públic, on les demandes d'ocupació són també sensibles a les noves formes de contractació. Tant des del punt de vista del tipus d'activitats com del

⁴ Sobre aquest punt, vegeu, per exemple, les dades elaborades per A. Recio en el capítol sobre la presència femenina al mercat de treball a Catalunya a: Torns *et al.* (1996).

⁵ Les dades que analitzem no recullen els efectes de la reforma del mercat de treball de 1997.

⁶ El tipus de contracte laboral és un dels principals indicadors a l'hora de parlar d'estabilitat o inestabilitat laboral. Però no és l'únic. Les característiques del lloc de treball, la capacitat de negociació individual/col·lectiva o el nivell salarial, permeten dibuixar amb més cura la situació d'estabilitat o inestabilitat.

tipus de persones afectades, la precarietat contribueix a la diversificació de situacions laborals. Així, en tant que fenomen característic de l'ocupació d'aquests darrers anys, es podria plantejar la hipòtesi que la precarietat afecta potencialment tres tipus de col·lectius diferenciats tant laboralment com socialment: les persones que s'han quedat sense feina i busquen una ocupació després d'haver tingut una feina estable (sobretot homes adults), les persones que busquen feina després d'haver tingut una feina poc estable (sobretot dones de qualsevol edat) i els joves de tots dos sexes⁷. Són uns perfils semblants als que també es podrien dibuixar en relació a l'atur.

L'impacte socialment més notori és el que relaciona la precarietat amb el jovent. La dificultat d'accés a una ocupació i la inestabilitat laboral suposen modificar en part el procés de transició a la vida adulta; un procés en què l'ocupació ha jugat un paper cabdal sobretot per als joves: en poden ser una mostra fenòmens com l'allargament del període d'estudis o l'endarreriment a l'hora de deixar la llar dels pares i la consolidació d'un projecte familiar propi⁸. En menor mesura, també hi contribueix el fet que l'esforç social realitzat per tal de garantir uns determinats nivells educatius a les generacions més joves es veu malmès quan hom té la impressió, i les xifres d'atur així ho confirmen, que un determinat "capital formatiu" pot ser un factor positiu de cara a trobar feina, però no necessàriament; com tampoc aquella possible feina no podrà ser necessàriament qualificada d'estable.

4. El treball de la reproducció

Fins ara hem vist la relació de la població catalana amb l'activitat productiva i els principals can-

vis produïts aquests darrers anys en relació al contingut d'aquestes activitats. Però no tot el treball necessari per a la nostra subsistència quotidiana es dona sota unes relacions socials de mercat com les que hem vist fins ara. Aquest altre tipus de treball és el que anomenem treball domèstic o de la reproducció, i comprèn activitats com la compra, la neteja de la llar o l'atenció i cura de les persones de la llar (Carrasquer, Torns, Tejero, Romero 1998). Es tracta, doncs, d'una activitat imprescindible, però socialment poc valorada i de la qual no es tenen xifres oficials: les estadístiques mostren només que hi ha un col·lectiu, el de les "mestresses de casa", que s'hi dedica en exclusiva. Sabem, no obstant, que és un treball realitzat majoritàriament per dones, tinguin o no una ocupació remunerada.

Justament, aquesta darrera dècada suposa la consolidació a Catalunya del que s'anomena "doble presència" (Balbo 1979), altrament dit, la incorporació femenina al mercat de treball sense abandonar la presència en el treball domèstic o de la reproducció -vegeu taula 12. La "doble presència" suposa un nou model de relació femenina amb el treball i la tendència a un nou paper socialment legitimat de les dones, vistes ara no només com a mestresses de casa sinó també com a treballadores plenament dedicades a l'activitat productiva. Aquest canvi no s'observa en els homes, els quals mantenen la seva presència al treball productiu gairebé de manera exclusiva, mentre que la seva participació al treball de la reproducció es dona en termes "d'ajuda" i es concentra en tasques de tipus més aviat lúdico-afectiu, com jugar amb els fills i les filles (Carrasquer, Torns, Tejero, Romero 1998; Instituto de la Mujer 1997). Aquesta doble càrrega de treball suposa per a les dones un allargament de llur jornada laboral global⁹ i les situa en desavantatge en el món del treball remunerat. La incompatibilitat entre treball productiu i treball reproductiu s'expressa en la posició de risc que, com hem vist, en general presenten les dones en el mer-

⁷ Per a una visió més acurada del mercat de treball a la Regió Metropolitana de Barcelona, des del punt de vista de la segmentació del mercat de treball i de la relació entre treball i formes de vida, es pot consultar el nº 55, monogràfic de la revista *Papers* justament titulat *Treball i Vida Quotidiana*.

⁸ De fet, la mitjana d'edat de la població ocupada assalariada amb contractació temporal és de 30,9 anys pels homes i de 30,6 anys per a les dones, mentre que la mitjana d'edat de les persones amb contracte indefinit és uns deu anys més elevada (en concret, de 41,6 anys pels homes i de 38,9 anys en el cas de les dones). Del total de contractes temporals, el 58,3% corresponen a persones "no casades"; mentre que de cada 100 contractes temporals, "solament" el 26,4% afecten la persona principal de la llar. Sempre segons xifres de l'EPA corresponents a les mitjanes anuals de 1996, elaborades i publicades per l'IEC (1997).

⁹ A la ciutat de Barcelona, segons dades de l'EMB per a 1990, dues de cada tres dones que tenen una ocupació a jornada completa, realitzen, a més, d'una a tres hores diàries de treball domèstic; mentre que un 26% en fa més de quatre (Subirats, Masats, Carrasquer 1992). Tot i que provenen de fonts diferents que en fan difícil la comparació, aquestes dades sintonitzen amb els resultats de l'enquesta del CIRES de 1991 sobre l'ús del temps a l'Estat espanyol: en aquest cas, les xifres indiquen que les dones "treballen" (feina remunerada, domèstica i estudis) una mitjana de 3h. diàries més que els homes (Instituto de la Mujer 1996).

Taula 12. Població ocupada que realitza feines de la llar. Catalunya i Espanya. 1988 i 1997. (milers de persones)

	1998		1997	
	Catalunya*	Espanya	Catalunya*	Espanya
Dones	350.3	2085.7	457.5	3030.8
TOTAL	358.8	2148.3	514.2	3672.4
% Dones sobre TOTAL	97,6	97,1	89,-	82,5

* No s'inclouen les persones que van treballar a l'estranger

Font: Les dades corresponents a Catalunya han estat facilitades per l'Institut d'Estadística de Catalunya, a partir de les dades de l'Encuesta de *Población Activa* de l'INE. (mitjanes anuals). Les xifres d'Espanya corresponen a l'EPA, 4t trimestre de 1988 i 1997, respectivament.

Taula 13. Població ocupada per tipus de jornada i sexe. Catalunya. 1988 i 1996

	1988						1996					
	Homes		Dones		Total		Homes		Dones		Total	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Completa	1299.1	98,1	551.4	85,6	1850.5	94,-	1287.1	96,5	678.7	82,1	1965.7	91,-
Parcial	24.5	1,8	91.7	14,2	116.2	5,9	45.3	3,4	147.9	17,9	193.3	8,9
NC	1.1	0,1	0.9	0,4	2.0	0,1	0.1	0,1	...	...	0,1	0,1
TOTAL	1324.7	100	643.9	100	1968.6	100	1332.6	100	826.6	100	2159,1	100

Font: *Mercat de Treball. Ampliació dades EPA*, IEC, (Mitjanes anuals) i elaboració pròpia.

cat de treball (atur, temporalitat, dificultat d'accés a llocs de responsabilitat a les empreses) i en llur protagonisme en fórmules contractuals que faciliten la realització d'aquestes dues tasques, com és ara el treball a temps parcial, encara poc rellevant quantitativament parlant però cada cop més present al nostre país i nítidament feminitzat: 3 de cada 4 persones contractades a temps parcial són dones –vegeu taula 13.

5. Conclusions: el treball, un bé escàs?

Durant aquests darrers deu anys s'han consolidat algunes tendències que s'apuntaven a tall de conclusions en el volum anterior. Els aspectes més nous s'expressen en sentit tant quantitatiu com qualitatiu. Quantitativament, les xifres indiquen una millora en el volum d'ocupació, la consolidació de la presència femenina al mercat de treball, l'endarreriment en la incorporació al mercat de tre-

ball del jovent, motivat en part per l'allargament del període d'estudis, però també, i de manera segurament connexa, per les dificultats d'accedir a una ocupació, el "desaprofitament" de la capacitat productiva de col·lectius importants de població, bé sigui per l'ús de mecanismes de sortida del mercat de treball com les jubilacions anticipades (cas dels homes més grans de 55 anys), com per la impossibilitat d'accés o reincorporació a l'ocupació (cas de les dones i, com ja hem comentat, dels joves de tots dos sexes); finalment, les xifres també mostren la consolidació de la contractació temporal. Les bones perspectives que sembla que acompanyen la trajectòria de l'ocupació catalana aquests darrers dos o tres anys no han permès, de moment, ni eixugar l'atur femení ni el del jovent ni oferir una perspectiva d'ocupació estable al conjunt de la població. Des del punt de vista qualitatiu, les conseqüències d'aquesta situació es deixen entreveure en el canvi de significat que el treball pot tenir i el canvi en

relació a les formes de vida de les persones. Aquí no disposem de dades estadístiques que permetin generalitzar les afirmacions, però tant estudis puntuals com altres indicadors fan pensar en la versemblança d'aquesta hipòtesi (cal recordar, per exemple, el canvi en les pautes de matrimoni i de fecunditat no directament imputable a transformacions productives, però il·lustratiu d'aquesta tendència).

Cal esmentar, finalment, que aquests darrers anys s'han posat en marxa iniciatives que intenten pal·liar alguns dels efectes socialment menys positius de les transformacions en el treball. Es pot assenyalar el desenvolupament d'una política de formació ocupacional, sovint vinculada a una polí-

tica d'inserció o reinserció laboral, o la mateixa reforma de la legislació laboral que busca garantir una major estabilitat en l'ocupació. A més llarg termini, es proposen iniciatives que tenen un cert ressò entre els protagonistes de les relacions laborals. Es podria citar la discussió entorn de la reducció de la jornada laboral o algunes propostes renovadores sobre la redistribució del treball i dels temps de treball. Si la primera té l'objectiu de mirar de redistribuir un bé que sembla escàs -l'ocupació-, el segon tipus de proposta té a l'horitzó una distribució menys desigual del conjunt del treball, tant productiu com reproductiu, que és socialment necessari per tal de garantir el benestar de les persones.

L'emergència del gènere

En el període analitzat en aquesta ocasió (1986-1998), si calgués trobar un lema per caracteritzar el món del treball i de l'ocupació l'emergència del gènere fóra probablement el més encertat malgrat no gaudir del màxim consens. Sens dubte, les veus disconformes amb aquesta apreciació podrien titllar-la d'interessada o poc objectiva. Però, aquest cop, les proves empíriques ens farien favor, i fins i tot ens seria senzill trobar un marc conceptual i teòric hàbil per revalidar la nostra proposta. Una proposta a la que afegiríem consideracions d'ordre epistemològic, que recorden la impossibilitat de gaudir d'una mirada i d'un registre neutres a l'hora d'analitzar la realitat social.

En efecte, pel que fa al món del treball, el període ha vist créixer de manera espectacular l'activitat laboral femenina; dit amb altres paraules, la participació de les dones al mercat laboral ha augmentat molt, tot i no fer esment de l'economia submergida. Al mateix temps, l'activitat laboral masculina a penes s'ha mogut. Aquest també ha estat el període on ha crescut, i no per casualitat, l'interès d'estudiar i analitzar el treball, més enllà de la seva dimensió laboral¹. Aquesta constatació ha permès dibuixar uns quants trets relatius al món del treball que fins ara eren invisibles o tinguts per poc importants:

- en primer lloc, posar en evidència el treball domèstic i familiar, sempre absent a les anàlisis del treball,
- a continuació, enfocar el col·lectiu femení com a protagonista de l'anterior treball i destacar les especificitats que afecten la seva participació al mercat laboral,
- per últim, fer aparèixer el gènere i les seves desigualtats al món del treball.

¹ L'any 1988 va veure, probablement per atzar, la publicació de monogràfics i articles diversos sobre el treball femení a les principals revistes espanyoles de sociologia. Des d'aleshores, és relativament habitual de trobar a la literatura sociològica especialitzada articles i publicacions sobre aquest tema, que a Catalunya s'han consolidat, a partir del nombre de professionals que s'hi dediquen.

Es tracta d'una sèrie de noves perspectives d'aquesta problemàtica que poden ser vindicades per haver aportat una major precisió i rigor al concepte de treball, al mateix temps que proporcionen una major capacitat explicativa a les anàlisis de la realitat que l'envolta.

A tall d'exemple i cenyint-nos només a l'àmbit del món laboral, que habitualment és el més comú, podem observar allò que la presència de gènere desvetlla sobre el tret més rellevant del període. Sabem que l'augment de la participació laboral femenina és un factor de canvi en l'estructura ocupacional, i que el mateix canvi s'esdevé en altres països amb una industrialització similar (països de la UE). En concret, també a Catalunya l'ocupació ha perdut pes en la indústria, on la majoria d'ocupats són als serveis. Resulta ja innegable el pes que l'ocupació femenina té en el sector terciari.

Si fixem la mirada en la quantitat i la qualitat d'aquest procés, veurem que l'esmentat augment de participació femenina amaga relacions de desigualtat de caire estructural entre els col·lectius masculí i el femení. Primer, perquè l'augment ha suposat, a l'igual que en altres indrets, el reforç i l'increment de la segregació ocupacional femenina (feina menys qualificada i de caire auxiliar i doncs menys remunerada). I segon, perquè la qualitat d'aquesta ocupació és més precària que la masculina (major proporció de temporalitat i, especialment en el darrer període, una major presència dels contractes a temps parcial).

Una situació semblant presideix l'atur. A més del detall i l'anàlisi que es desprenen de les xifres, cal precisar allò que altres interpretacions no sempre expliquen amb prou nitidesa. Aquí també, la perspectiva de gènere permet un cop més posar de manifest dades del rerefons del fenomen. En concret, la major formació que avui tenen les noies joves (superior en volum al bagatge educatiu dels seus col·legues masculins), no els atorga millors oportunitats de mercat. Probablement, perquè el binomi formació-ocupació és, com diuen els francesos, una relació

introbable i, amb tota probabilitat, perquè la lògica de la cultura patriarcal és encara poc visible. Una qüestió, aquesta última, que permet dibuixar futures hipòtesis dirigides a esbrinar l'existència d'una tolerància social que viu aquest atur juvenil femení com a normal. Dit d'altra manera, que només veu amb gravetat la situació d'atur d'un cap de família o d'un futur cap de família.

En qualsevol cas, siguin quins siguin els aspectes triats per dur a terme l'anàlisi del treball, el gènere ha emergit, i saber què ha fet possible la seva presència en aquest àmbit no és un tema prioritari d'aquest breu resum. L'aparició de perspectives teòriques, on el gènere no només és present sinó que es converteix en una veritable eina de ruptura conceptual, compta des de fa uns 30 anys amb aportacions diverses².

Així i tot, malgrat l'aval de les xifres i les perspectives teòriques, les anàlisis del món del treball que compten amb les desigualtats de gènere són incipients encara i s'orienten fonamentalment a copsar l'absència femenina en relació a la presència masculina. Per citar només un cas on es fa efectiva l'aplicació d'aquesta perspectiva, això vol dir que la política d'ocupació, fins i tot quan és feta per encoratjar l'ocupació femenina, no fa altra cosa que tenir com a horitzó el treball en la seva estricta dimensió laboral. Cal recordar les conseqüències d'aquesta visió: les dones sempre arriben al mercat laboral tard i malament, perquè continuen assumint la doble presència, i res no mou els homes a fer i ser responsables d'un treball (el domèstic i familiar) que ningú no valora i ningú no vol fer.

Seguint amb aquesta mateixa línia, cal afegir també la inexistència o la mínima referència d'estudis que plantegin el treball com l'activitat de manteniment i cura de la llar/família, sense la qual l'actual organització socio-productiva no seria viable. L'actual debat sobre el repartiment del treball és bona mostra del que aquí s'ha comentat. Probablement, la raó és que la força material i simbòlica d'aquesta organització és de tal magnitud que els valors, el prestigi i les pautes dominants pretenen mostrar com a única possibilitat, o com si fos neutre, allò que la presència del gènere i les seves desigualtats qüestionen.

Per tal de fer viable aquest qüestionament i altres perspectives, convindria recordar que l'actual model d'industrialització no sempre ha existit. Que el benestar consolidat a bona part de la societat europea té poc més de 50 anys i sembla haver arribat a un límit evident, tal com està plantejat, a més de no oblidar mai tot el treball (activitat laboral i treball domèstic i familiar) necessari perquè aquesta societat funcioni. I, per descomptat, no considerar com a inexistents els col·lectius que queden fora de les coordenades habituals d'aquest benestar i de tot aquest treball.

Fer-ho seria una bona manera d'eixamplar l'enfocament que les desigualtats de gènere obren. No són les úniques que existeixen i no són les més punyents a molts indrets. Però són, probablement, les més adients per mostrar el sostre de la visió avui dominant en el món del treball.

Teresa Torns

² Vegeu Carrasco, C.-Borderías, C.-Alemany, C. 1994. *Las mujeres y el trabajo. Rupturas conceptuales*. Madrid, Instituto de la Mujer, com un bon compendi d'aquestes perspectives.

La salut

Carme Borrell
Anna Mompart
M.Teresa Brugal
Izabella Rohlf
Glòria Perez

1. Introducció

Durant l'última dècada la salut de la població s'ha vist afectada per la presència de malalties cròniques (malalties cardiovasculars i càncer) i també per l'aparició de nous problemes de salut com la sida i el consum de drogues. Mentre les malalties cardiovasculars tendeixen a disminuir i alguns tipus de càncer estan estabilitzats o augmenten, la sida i les drogues han passat de ser un problema inexistent al començament dels anys 80, a ser les principals causes de mort de la població de menys de 39 anys.

En aquest capítol es descriu l'evolució de la mortalitat a Catalunya i se situa dins del context europeu, es descriu l'estat de salut i la presència de trastorns crònics en la població catalana i s'analitza l'evolució de dos problemes emergents des del començament dels anys 80: la sida i les drogues.

A cada un dels apartats es descriu la salut de la població i es compara amb la resta d'Europa. Les fonts d'informació utilitzades són: per a l'anàlisi de la mortalitat, els registres de mortalitat de Catalunya i de Barcelona; per al coneixement de l'estat de salut, l'enquesta de salut de Catalunya i per a la descripció de la sida i les drogues, els registres específics creats per monitoritzar aquesta problemàtica (tant estatal com autonòmica i municipal).

En analitzar les dades dins de Catalunya es tenen en compte les divisions sanitàries proposades en la llei d'ordenació sanitària: els sectors sanitaris i les regions sanitàries. Catalunya té vuit regions sanitàries, i l'extensió d'alguna d'elles és similar a la província (Lleida o Girona), la seva població és heterogènia; la més gran és la de Barcelona ciutat

amb 1.508.805 persones l'any 1996 i la més petita la de Tortosa (133.228 habitants). Els sectors sanitaris són 55 i la majoria són equivalents a les comarques, a excepció de les comarques més grans (Baix Llobregat, Vallès Occidental i Barcelonès) que estan dividides en diversos sectors. Així per exemple la ciutat de Barcelona està dividida en 10 sectors que es corresponen amb els 10 districtes municipals.

2. La mortalitat a Catalunya

Al llarg d'aquest segle s'ha observat com la mortalitat per malalties infeccioses ha anat perdent importància i ha estat substituïda progressivament per la mortalitat deguda a malalties cròniques, que inclou, entre d'altres, les malalties de l'aparell circulatori (malalties del cor i/o del sistema cardiovascular) i els tumors o càncers. Així, les malalties infeccioses eren al principi de segle i fins als anys quaranta responsables del 30% de la mortalitat en els països desenvolupats. A partir dels anys cinquanta, la primera causa de mort són les malalties cardiovasculars, que provoquen entre el 30 i el 40% del total de les defuncions, seguides pels tumors (Caselli 1991). Tot i el predomini de la mortalitat per malalties cardiovasculars, els darrers trenta anys s'ha observat una tendència decreixent d'aquesta causa de mort i una estabilització de la mortalitat per càncer (Bonfill *et al.* 1995). Aquest canvi de patró de la mortalitat s'ha relacionat amb la millora de les mesures higièniques i alimentàries, amb la generalització de les prestacions mèdiques i sanitàries i amb el desenvolupament econòmic general.

A Catalunya la mortalitat dels últims decennis

és en gran part assimilable al model comú de la resta dels països occidentals desenvolupats, tant pel nivell assolit com per les seves característiques: baixa mortalitat general, esperança de vida per damunt dels 75 anys, desigualtat entre els sexes dels quals és més baixa la mortalitat entre les dones, baixa mortalitat infantil, forta disminució de la presència de les malalties infeccioses i augment de la mortalitat per malalties cròniques o degeneratives, i concentració de les defuncions en les malalties cardiovasculars i en els tumors (Departament de Sanitat i Seguretat Social, diversos anys; Mompert 1996).

L'augment de l'esperança de vida en néixer al llarg d'aquest segle ha estat excepcional. Si el 1900 la mitjana d'anys de vida era de 36,3 anys els homes i de 37,9 les dones, els anys noranta està entorn dels 75 anys en els homes i dels 82 en les dones. La disminució de la mortalitat infantil ha contribuït en gran mesura a aquesta millora de l'esperança de vida, especialment els primers anys del segle, gràcies a la reducció de les malalties infeccioses. Així, el 1900 la mortalitat infantil era de 150 defuncions per cada mil nascuts vius (Gómez Redondo 1992) i el trienni 1993-1995 va ser de 5,4 per mil nascuts vius (Departament de Sanitat i Seguretat Social, diversos anys). Actualment els guanyos en l'esperança de vida es produeixen gràcies a la disminució de la mortalitat en les edats avançades, tal com mostra l'increment de l'esperança de vida en la gent gran (Departament de Sanitat i Seguretat Social, diversos anys).

La disminució de la mortalitat no ha estat igual en totes les edats ni en els dos sexes: les dones i els vells han estat els grups més beneficiats i, contràriament, els joves i molt especialment els del sexe masculí són els que menys anys de vida han guanyat, a conseqüència de la marcada sobremortalitat en aquestes edats (Rué, Alegre, Pérez 1995). Aquesta disminució de la mortalitat tampoc s'ha produït de manera homogènia en totes les causes de mort el que ha donat lloc a canvis en els patrons de mortalitat que es comenten a continuació.

Actualment les malalties cardiovasculars són la primera causa de mort a Catalunya, seguides dels tumors i de les malalties de l'aparell respiratori. Aquests tres grups de malalties suposen més de dues terceres parts de les defuncions.

Entre aquestes causes de mort, només les malalties cardiovasculars mostren una disminució els darrers anys, relacionada amb una multiplicitat de factors que actuen de manera simultània: reducció

dels factors de risc que comporta una disminució de nous malalts (fonamentalment la davallada del consum de tabac i el control de la hipertensió i del colesterol), el descens de la letalitat; és a dir, no només disminueix el nombre de malalts, sinó que entre aquests la proporció de persones que sobreviu augmenta com a conseqüència d'una millora en el diagnòstic i en el tractament, i també al canvi de la història natural de la malaltia. Per les seves característiques, les malalties cardiovasculars tendeixen a concentrar-se en les edats més avançades, tot i que també han disminuït entre la gent gran. L'any 1996 aquesta causa de mort va suposar el 31,8% de la mortalitat masculina i el 42,5% de la femenina.

Els tumors o càncer, la causa de mort més important en les edats adultes, han tendit a augmentar els darrers anys fins a representar el 30,3% de les defuncions en els homes i el 21,0% en les dones. Dintre d'aquest gran grup de malalties, el càncer de pulmó en els homes i el de mama en les dones són els que més han contribuït en aquest augment de la mortalitat (Departament de Sanitat i Seguretat Social, 1997). També ha augmentat la incidència de les malalties de l'aparell respiratori. Aquestes causes de mort tenen un predomini masculí per la contribució de la malaltia pulmonar obstructiva crònica. El 10,9% de la mortalitat masculina és atribuïble a aquest grup de patologies, proporció que en les dones es redueix al 7,6%.

Tres causes de mort importants, més pel seu impacte social i perquè especialment afecten els joves i no tant per la seva freqüència relativa, són la sida, la sobredosi de drogues i els accidents de vehicles de motor. La sida i la sobredosi al llarg de la darrera dècada han anat augmentant fins a convertir-se en unes de les primeres causes de defunció dels adults joves, amb nivells molt més elevats entre els homes (Blanch *et al.* 1995, Montellà *et al.* 1997). Aquests problemes de salut són tractats al darrer apartat d'aquest capítol.

Els accidents de trànsit s'han convertit l'última dècada en un important problema sanitari, social i econòmic. L'evolució dels accidents de trànsit ha estat singular els últims quinze anys, amb un augment constant fins l'any 1990 quan es va arribar al màxim, iniciant posteriorment un descens sostingut que s'ha estabilitzat els darrers dos anys. Algunes de les possibles causes que poden explicar l'increment observat de les xifres de morts per accidents de trànsit en aquest període són l'augment

de persones que utilitzen vehicles de motor en arribar a l'edat legal de conducció generacions plenes nascudes en els moments de màxima fecunditat a Catalunya, un fet que queda quantificat amb l'increment del 29% en l'índex de motorització o l'augment del 30% del consum anual de benzina durant el període.

D'altra banda, i sense que puguin establir-se relacions causals, l'inici de la davallada és molt pròxima en el temps amb la implantació de la nova llei de trànsit, circulació de vehicles de motor i seguretat viària, que entre altres aspectes obligava a l'ús del casc en tots els vehicles de motor de dues rodes i a la utilització dels cinturons de seguretat en totes les circumstàncies, a més de les campanyes publicitàries institucionals que van acompanyar la llei (Generalitat de Catalunya. Departament de Sanitat i Seguretat Social, 1995).

2.1. La mortalitat en el context europeu

L'esperança de vida dels homes situen Catalunya entre els països amb una esperança de vida intermèdia, mentre que la de les dones és clarament de les més altes d'Europa. A tots els països europeus la mortalitat masculina és superior a la femenina en totes les edats, la qual cosa dona lloc a una diferència generalitzada d'esperança de vida de prop de 7 anys. Les diferències d'esperança de vida han tendit a incrementar-se a mesura que disminuïa la mortalitat, per una més ràpida disminució de la mortalitat en les dones. Per això s'observa una relació inversa entre nivell de mortalitat i diferències entre homes i dones: com més alta és la mortalitat, més propers són els nivells d'esperança de vida entre sexes, i en disminuir la mortalitat les diferències s'accentuen.

Paral·lelament a aquest fenomen, s'observa que les diferències entre homes i dones varien amb l'edat; en avançar l'edat les diferències tendeixen a disminuir. Així, als 65 anys la diferència d'esperança de vida entre els dos sexes oscil·la entre un màxim als Països Baixos de 4,5 anys i un mínim a Portugal de 3,3 anys. A Catalunya aquesta diferència és de 4,0 anys. La tendència a la convergència de l'esperança de vida és conseqüència d'una més elevada selecció dels homes segons l'estat de salut, ja que una mortalitat més elevada en edats més joves genera un millor estat de salut general dels sobrevivents, una selecció que no es produeix entre les dones.

L'estructura de la mortalitat per causes de mort en els països europeus no difereix gaire del que s'observa a Catalunya i a l'Estat espanyol, ja que en conjunt conformen un model de mortalitat propi dels països desenvolupats. Les malalties cardiovasculars provoquen el 39,9% de les defuncions masculines i el 47,2% de les femenines. Els tumors són la segona causa de mort (27,0% en els homes i 21,4% en les dones), dels quals destaquen el càncer de pulmó, que representa quasi el 30% de la mortalitat per tumors en els homes, i els de mama i úter que concentren més del 40% de la mortalitat femenina ocasionada per càncers. Altres causes de mort destacades són les malalties de l'aparell respiratori, amb un màxim de les malalties pulmonars obstructives cròniques, i les causes externes, en especial dels accidents de trànsit i dels suïcidis (EUROSTAT, 1993).

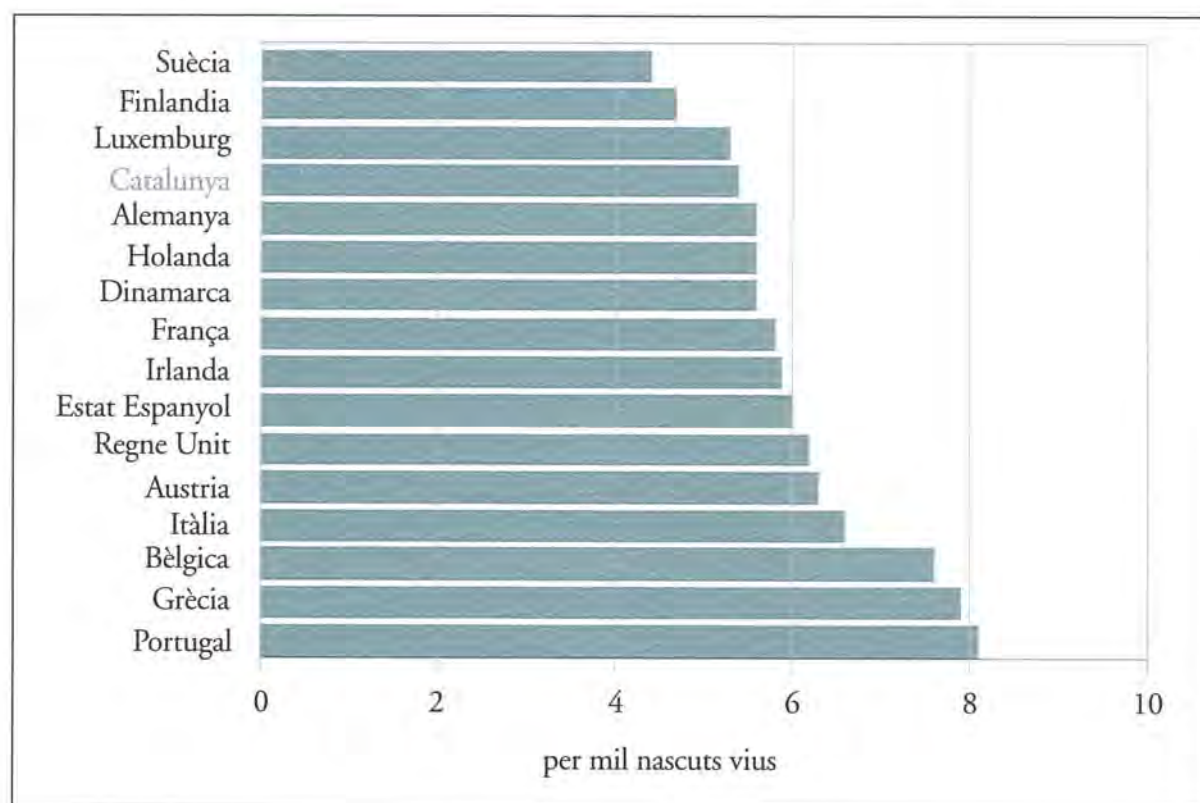
La mortalitat infantil, que mesura el risc d'un nadó de morir al llarg del primer any de vida, és un indicador molt sensible a les condicions socials i sanitàries. Els països nòrdics es troben en les situacions més avantatjoses amb nivells de mortalitat infantil molt baixos. Suècia, amb una mortalitat infantil de 4,4 defuncions per mil nascuts vius, representa el mínim europeu. Catalunya presenta uns nivells intermedis amb 5,4 defuncions de menors d'un any per cada mil nascuts vius, i el màxim s'observa a Portugal amb una mortalitat del 8,1 per mil nascuts vius (EUROSTAT, 1997) (figura 1).

2.2. La mortalitat a Catalunya

En comparar Catalunya amb la resta de l'Estat espanyol cal assenyalar que Catalunya es troba entre les comunitats autònomes que tenen unes taxes de mortalitat intermèdies, juntament amb Castella-la Manxa, Galícia i País Basc, si bé estan per damunt de l'Aragó, Castellà-Lleó, Comunitat de Madrid i Ceuta i Melilla.

Per analitzar les diferències de mortalitat dins de Catalunya, la divisió territorial que permet analitzar les diferències geogràfiques són els sectors sanitaris. Les diferències de mortalitat són més accentuades com més petits són els territoris analitzats, ja que en aquests casos es descriuen situacions molt homogènies en les seves característiques socials, demogràfiques i econòmiques. Contràriament, en comparar els nivells de mortalitat d'àrees extenses les desigualtats internes es dilueixen convergint cap a valors intermedis.

Figura 1. Mortalitat infantil a la Unió Europea i Catalunya, 1994 (defuncions per mil nascuts vius).

Nota: Les dades de Catalunya són referides al trienni 1993-1995, corregides pel percentatge de subregistre.

Font: EUROSTAT, 1997.

Homes i dones presenten una distribució territorial de la mortalitat diferent. La mortalitat masculina presenta unes desigualtats geogràfiques més accentuades que la de les dones, i es caracteritza per un nombre petit de sectors sanitaris amb una mortalitat relativament elevada i un bon nombre de sectors sanitaris amb una mortalitat significativament inferior al conjunt de Catalunya. Aquests resultats traduïts a població mostren que la major part de població masculina té nivells de mortalitat inferiors a la mitjana del seu sexe i això és possible perquè un grup reduït de població suporta nivells de mortalitat molt per damunt del conjunt.

La mortalitat femenina presenta una distribució de la mortalitat caracteritzada per una menor variabilitat geogràfica i un nombre més elevat de sectors sanitaris amb una mortalitat superior a la del conjunt de Catalunya. La població femenina que viu en sectors sanitaris amb nivells de mortalitat diferents a la de la mitjana de Catalunya és prop de la meitat i es distribueix de manera similar entre les que tenen una mortalitat inferior i les que en tenen una de superior.

En una anàlisi global de la mortalitat per sectors sanitaris dels anys 1989 al 1993 s'observen situacions molt oposades. L'Alta Ribagorça, la Vall d'Aran, les Corts (Barcelona) i Sarrià-Sant Gervasi (Barcelona) són els sectors sanitaris que presenten una situació més privilegiada, amb una mortalitat inferior a la del conjunt de Catalunya per a ambdós sexes. A l'extrem contrari, amb una mortalitat superior per homes i dones respecte al conjunt de Catalunya, hi ha els sectors sanitaris del Baix Llobregat Delta-Litoral, de Garraf, de Ciutat Vella (Barcelona) i de Sants-Montjuïc (Barcelona).

No sempre hi ha una relació entre la importància de la causa de mort i les diferències territorials, ans al contrari, algunes causes de mort amb una més gran incidència mostren una variabilitat territorial més petita. Entre els homes, les causes de mort amb unes diferències territorials més destacables són els tumors, especialment els de pulmó, fetge i estómac; la sida; els trastorns mentals i les malalties de l'aparell digestiu. Entre les dones, les causes de mort amb més heterogeneïtat són les malalties de l'aparell circulatori, i en concret les malalties isquèn-

miques del cor, les malalties cerebrovasculars i l'arterioesclerosi; els trastorns mentals; les malalties de l'aparell gènito-urinari i les malalties de la pell.

2.3. Les desigualtats socials en mortalitat

Ha estat amplament descrit que la salut no es distribueix homogèniament en la població de diferents classes socials, i la població de classes en major desavantatge és la que presenta pitjor salut i més mortalitat (Marmot *et al.* 1997, Borrell 1998). En alguns països desenvolupats les desigualtats socials en mortalitat s'han estudiat utilitzant un indicador socioeconòmic de la butlleta de defunció que és l'ocupació. Cal assenyalar que a l'Estat espanyol aquesta dada està poc complimentada, ja que la majoria de les butlletes de defunció la tenen en blanc i, per tant, no s'han pogut estudiar les desigualtats a nivell poblacional (Sociedad Española de Epidemiología, 1995).

A la ciutat de Barcelona es poden descriure les desigualtats en mortalitat segons nivells d'estudis, com una aproximació a les desigualtats socials. Això és possible gràcies al fet que el registre de defuncions de la ciutat està connectat al padró d'habitants, on consta el nivell màxim d'estudis de les persones residents a Barcelona, i aquesta informació també es disposa doncs per a cada persona que mor. A la taula 1 consten les taxes de mortalitat segons nivells d'estudis a Barcelona, i s'observa com la taxa de mortalitat en els universitaris (11,6 morts per 1.000 habitants en els homes i 9,8 en les dones) és més baixa que en els analfabets (30,31 en els homes i 15,52 en les dones).

Aquesta distribució es manté per a la majoria de les causes de defunció. Cal destacar les desigualtats importants en la sida i la sobredosi de drogues, dues causes de defunció que estan molt relacionades, ja que en el nostre àmbit la meitat dels malalts de sida són toxicòmans. Aquestes són dues malalties que es donen sobretot en població marginal i així les taxes són molt més elevades en les zones urbanes on hi ha nuclis de pobresa.

Les causes de mort relacionades amb el consum de tabac (el càncer de pulmó i la malaltia isquèmica coronària: angina de pit i infart) i amb el consum d'alcohol (cirrosi de fetge o hepàtica) també han presentat una distribució desigual entre diferents nivells d'estudis. Cal assenyalar que els homes de classes en major desavantatge fumen més,

un fet que es dona a l'inrevés en les dones (Borrell 1995). Probablement per aquest motiu són les dones amb més nivells d'estudis les que tenen més mortalitat per càncer de pulmó.

El fet que les dones amb més nivell d'estudis tinguin més mortalitat per càncer de mama probablement és degut a diferències en factors reproductius, com el retard en l'edat de tenir el primer fill, el nombre de fills o l'edat de la menarquia o de la menopausa.

3. L'estat de salut

Les mesures d'estat de salut ofereixen una visió diferent a la mortalitat, ja que descriuen la percepció de la salut de la població. Els registres que existeixen són de malalties concretes (ex: diabetis, sida, malalties renals, etc.) i per això no donen una visió global de l'estat de salut. Per aquest motiu l'estat de salut habitualment s'obté d'enquestes realitzades a una mostra representativa de la població.

Les enquestes de salut per entrevista són l'instrument d'elecció per obtenir informació de la població sobre fenòmens subjectius relacionats amb la salut i morbiditat percebuda, sobre les conductes relacionades amb la salut, sobre la salut mental, sobre la utilització de serveis sanitaris o la realització de pràctiques preventives. Al mateix temps, aquest instrument és útil per conèixer dades socio-demogràfiques, així com aspectes i opinions relacionats amb la satisfacció, la xarxa social, l'entorn ambiental i el benestar social que són importants determinants de la salut i qualitat de vida de les persones.

La informació obtinguda a través d'una enquesta de salut dona elements de suport per a la presa de decisions sanitàries, tant pel que fa a la planificació sanitària, com a la gestió de serveis sanitaris i a l'establiment de programes de salut.

A Catalunya només s'ha realitzat una enquesta de salut l'any 1994 i es va entrevistar una mostra representativa de la població no institucionalitzada de 15.000 persones (Servei Català de la Salut, 1996). Per tant en aquest apartat es descriurà l'estat de salut percebut i la presència de trastorns crònics en la població catalana aquell any.

3.1. L'estat de salut percebut

Com un indicador de la qualitat de vida de les persones, la salut es pot valorar a través del judici

Taula 1: Distribució de les taxes estandarditzades per edat de mortalitat per 100.000 habitants per les principals causes de defunció segons el nivell d'estudis i el sexe. Barcelona 1992-93.

Causas	Analfabets	primaria incompleta	Primaris	Secundaris 1 ^a Cicle	secundaris 2 ^a Cicle	Universitaris
Sida						
Homes	31,14(1) ¹	72,38(31)	62,03(139)	56,95(88)	24,76(70)	24,7(53)
Dones	-(0)	24,4(15)	15,76(40)	8,72(18)	4,61(16)	1,13(4)
Càncer de pulmó						
Homes	302,33(9)	164,94(507)	141,8(480)	122,15(104)	137,45(178)	100,8(139)
Dones	9,87(1)	11,99(65)	11,33(48)	17,05(18)	14,03(9)	18,21(15)
Càncer de mama						
Dones	45,33(9)	52,23(268)	58,64(250)	55,87(55)	67,1(56)	65,13(56)
M. isquèmica cor						
Homes	285,86(15)	161,7(566)	174,11(573)	174,67(135)	196,71(240)	171,78(222)
Dones	198,17(50)	128,83(795)	126,99(481)	127,22(70)	100,62(49)	105,71(54)
M. cerebrovasc.						
Homes	90,67(5)	148,95(537)	123,88(403)	122,8(85)	100,63(115)	112,45(143)
Dones	264,25(69)	182,62(1160)	152,97(572)	157,36(84)	160,25(73)	132,56(70)
Cirrosi hepàtica						
Homes	116,87(2)	73,37(167)	55,72(181)	33,96(34)	40,53(58)	31,92(45)
Dones	44,14(7)	33,79(177)	21,97(97)	18,36(17)	15,08(10)	12,73(8)
Sobredosi						
Homes	393,55(1)	27,87(9)	26,83(48)	15,01(25)	7,19(25)	2,02(5)
Dones	-(0)	1,01(2)	3,54(8)	1,48(3)	2,58(6)	0,29(1)
Totes les causes²						
Homes	30,31(108)	16,16(5085)	14,85(4744)	13,81(1129)	13,35(1725)	11,62(1551)
Dones	15,52(381)	12,05(7219)	11,01(4213)	10,89(706)	11,07(610)	9,77(575)

¹Nombre de morts.

²Taxes per 1.000 habitants.

Font: Modificada d'Arias i Borrell 1998.

subjectiu de l'individu. L'autovaloració de l'estat de salut combina l'experiència subjectiva de malalties agudes i/o cròniques, fatals i no fatals, i també sensacions com sentir-se esgotat/ada (energia de l'individu en comparació amb altres individus de la mateixa edat i valoració de la forma física). L'estat de salut percebut és un indicador relacionat amb la informació i la percepció del subjecte enquestat que, alhora, interfereix molt poc amb els símptomes i les interpretacions mèdiques. Cal destacar que diversos estudis atorguen aquest indicador com un fort predictor de la mortalitat (Patrick i Bergner 1990).

Una de les principals utilitats de la mesura de l'estat de salut és la monitorització de la població en els plans de salut, establint prioritats, identificant grups d'alt risc, estimant la necessitat de serveis i analitzant els patrons d'utilització. Les enquestes de salut són una de les fonts d'informació utilitzades per tal de recollir aquesta informació.

Diversos estudis utilitzen com a indicador global de salut l'estat de salut percebut, el qual és un bon indicador de l'estat de salut, que està relacionat tant amb les percepcions subjectives de la qualitat de vida com amb la presència de malalties clínicament diagnosticades i amb l'ús de serveis sanitaris (Idler i Beyamini 1997).

Per tal de valorar la salut percebuda la majoria d'enquestes de salut utilitzen sols una pregunta simple. La pregunta formulada segueix les indicacions de la 3a conferència de l'Organització Mundial de la Salut per aconseguir mètodes i instruments comuns per a les enquestes de salut (1992) i proposa que l'individu qualifiqui la seva percepció de la salut. Aquesta pregunta és un indicador de salut àmpliament utilitzat en les enquestes de salut en diversos països (Bruin, Picavet i Nossikov 1996). La versió catalana més utilitzada és: Com diria vostè que és el seu estat de salut general? Amb cinc opcions de res-

posta : Molt bona - Bona - Regular - Dolenta - Molt dolenta; o bé Excel·lent - Bona - Regular - Dolenta - Molt dolenta.

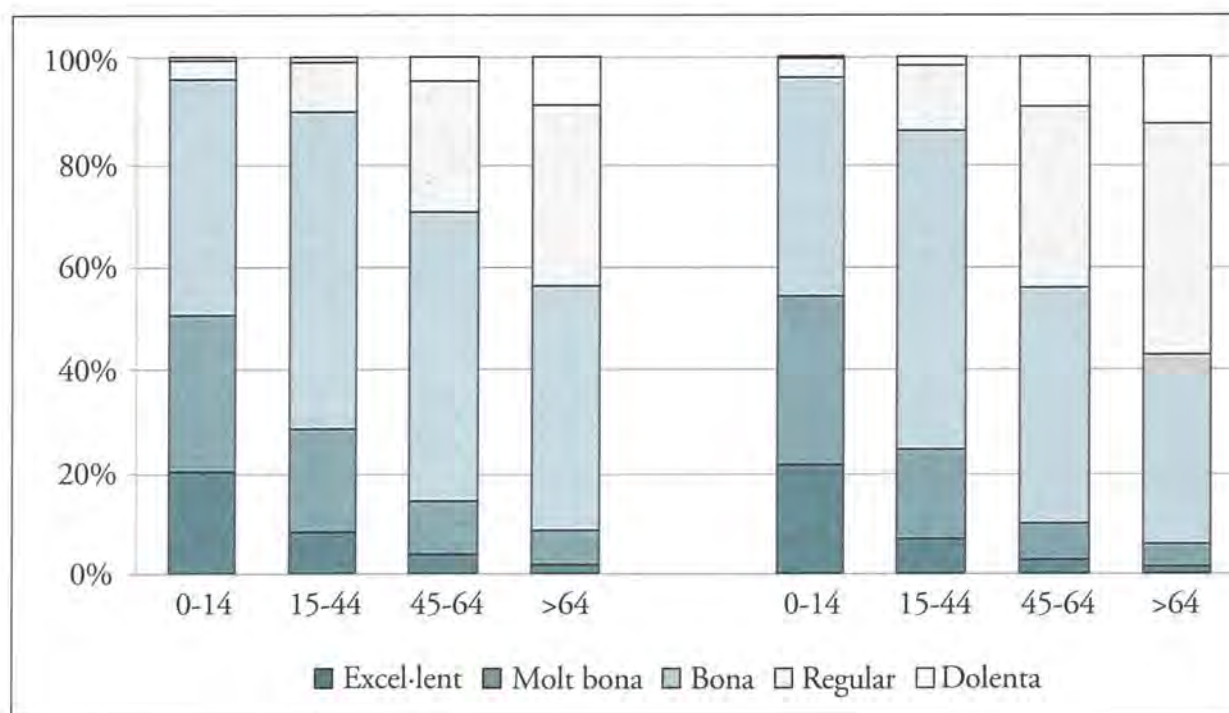
Així com en els apartats anteriors ha estat descrit que les dones tenen una esperança de vida més llarga que els homes i una menor mortalitat, amb l'estat de salut s'observa un fet invers, és pitjor l'estat de salut de les dones. Les relacions entre gènere i salut són complexes i, com suggereix Hall (1992), les investigacions en el camp de la salut es poden analitzar segons gènere o només controlar la variable sexe. L'anàlisi segons gènere implica aprofundir en els punts de desigualtats socials entre dones i homes. L'any 1994 a Catalunya un 89,9% dels homes i un 71,3% de les dones van presentar una salut excel·lent, molt bona o bona; un 16,2% dels homes i un 23,1% de les dones van presentar una salut regular i un 2,9% dels homes i un 5,5% de les dones la van presentar dolenta. Les explicacions sobre aquesta paradoxa segons gènere han estat diverses, entre elles cal destacar: diferències en els estils de vida, diferent capacitat d'expressar els problemes de salut, els rols assumits, el desequilibri en el treball remunerat i no remunerat (la divisió sexual dels treballs), o diferències biològiques (Rohlf s i Borrell 1999).

Un altre factor que influeix de manera decisiva en l'estat de salut percebut és l'edat: el mal estat de salut augmenta a mesura que augmenta l'edat; així, entre les persones de més de 64 anys hi ha un 35,2% dels homes i un 44,8% de les dones amb salut regular i un 9,1% dels homes i un 13,1 de les dones amb salut dolenta (figura 2).

La categoria socioprofessional també és un determinant important de l'estat de salut percebut, i les persones de classes més avantatjades són les que presenten millor salut. En l'Enquesta de Salut de Catalunya es va utilitzar una classificació de categoria socioprofessional basada en la classificació britànica del British Register General (Domingo i Marcos 1989). S'observa que l'any 1994 un 98,2% dels homes de la classe I (professionals i directius) presentaven bon estat de salut (excel·lent, molt bo i bo) i per a les dones aquesta xifra era de 89,7%. En canvi, només passava en un 68,1% dels homes i un 54,1% de les dones de la classe V (treballadors manuals no qualificats)¹. S'observa que les diferències entre homes i dones es fan més importants en les classes en major desavantatge.

¹ Aquests percentatges són estandarditzats per edat.

Figura 2: Percepció de l'estat de salut per edat i sexe (%). Catalunya, 1994

Font: Servei Català de la Salut 1996.

En el cas de les dones, cal assenyalar que el fet de treballar fora de casa (a part de treballar a casa) repercuteix positivament en l'estat de salut percebut. Un estudi realitzat a Barcelona descrivia com les mestresses de casa sempre tenen pitjor estat de salut percebut que les dones que treballen també fora de casa, fet que es posava en evidència en les diferents classes socials: les dones de categoria socioprofessional en major desavantatge (parelles de treballadors manuals no qualificats) mestresses de casa eren les que tenien pitjor salut (Rohlfes *et al.* 1997).

Finalment, si tenim en compte l'estat de salut percebut en les 8 regions sanitàries de Catalunya (taula 2), s'observa que les regions en què hi ha hagut un percentatge més elevat d'estat de salut percebut com a regular o dolent ha estat la regió de Barcelonès Nord Maresme i la Regió Sanitària Centre.

3.2. Els trastorns crònics

La presència de trastorns i/o malalties crònics és considerada un indicador objectiu de salut, tant tractant-se de diagnòstics resultants d'avalua-

Taula 2: Percepció de l'estat de salut per sexe i regió sanitària (% estandarditzats per edat). Catalunya, 1994.

REGIÓ SANITÀRIA	Excel·lent	Molt bona	Bona	Regular	Dolenta
LLEIDA					
Homes	6,29	20,75	57,14	13,97	1,86
Dones	6,85	15,72	52,30	21,06	3,96
TARRAGONA					
Homes	10,61	21,46	50,87	13,38	2,58
Dones	9,80	20,40	44,10	21,43	4,27
TORTOSA					
Homes	15,85	23,56	44,78	13,46	2,24
Dones	13,92	20,39	39,88	20,09	5,72
GIRONA					
Homes	4,93	16,04	61,19	15,80	2,04
Dones	3,10	12,48	58,32	22,06	4,04
COSTA Ponent					
Homes	7,30	18,84	55,26	15,98	2,62
Dones	6,08	15,07	49,61	23,99	5,25
BARCELONÈS N. MARESME					
Homes	7,06	17,32	52,58	18,98	4,07
Dones	5,31	12,83	51,79	22,82	7,25
CENTRE					
Homes	5,52	14,53	60,99	16,25	2,72
Dones	4,56	13,10	52,09	24,24	6,01
BARCELONA CIUTAT					
Homes	12,29	19,42	52,76	12,96	2,57
Dones	10,87	17,63	48,95	18,33	4,21

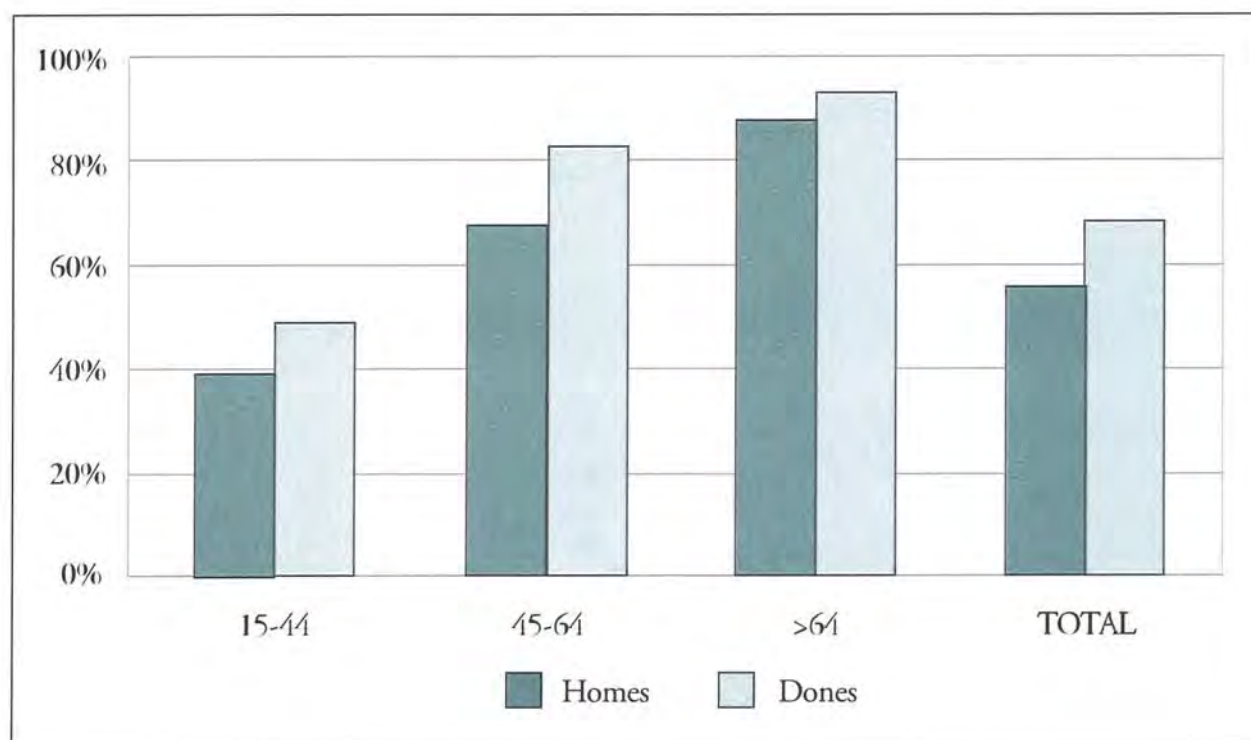
Font: Servei Català de la Salut 1996.

Taula 3: Prevalença (%) de trastorns crònics en persones més grans de 14 anys segons sexe. Catalunya, 1994.

Trastorns crònics	Homes	Dones
Pressió alta	13,4	18,9
Malalties del cor	6,3	6,8
Varices	5,8	24,2
Artrosi	23,6	39,5
Al·lèrgies	10,9	16,6
Asma	4,7	4,7
Bronquitis	8,5	5,2
Diabetes	4,4	5,1
Úlcera	7,1	4,4
Molèsties urinàries	8,8	5,6
Colesterol elevat	9,3	10,8
Cataractes	4,0	6,5
Problemes de pell	4,8	6,1
Restrenyiment	3,2	13,4
Depressió/ansietat	6,3	15,0
Embòlia/a feridura	1,6	1,6

Font: Servei Català de la Salut 1996.

Figura 3: Persones que com a mínim presenten un trastorn crònic segons edat i sexe (%). Catalunya, 1994.

Font: Servei Català de la Salut 1996.

cions fetes per un professional sanitari, com també en el cas del relat subjectiu d'aquestes malalties. Les preguntes obertes o les llistes específiques són utilitzades freqüentment en les enquestes de salut per entrevista. Per tal de facilitar les respostes es facilita una llista de malalties o trastorns crònics i la persona només ha de contestar si els té o no. A l'Enquesta de Salut de Catalunya aquesta llista era de 16 trastorns (taula 3).

Un 56% dels homes i un 68,2% de les dones més grans de 14 anys van declarar que com a mínim presentaven un trastorn crònic. Aquestes proporcions es fan molt més importants a mesura que augmenta l'edat de les persones entrevistades; així, un 87,5% dels homes i un 93,1% de les dones més grans de 64 anys presenten com a mínim un trastorn crònic i sempre les dones presenten proporcions més elevades que els homes (figura 3). Les malalties més declarades per part dels homes són: l'artrosi (23,6%), la pressió alta (13,4%) i les al·lèrgies (10,9%) i per part de les dones l'artrosi (39,5%), les varices (24,2%) i la pressió alta (18,9%). La majoria de trastorns són més prevalents en les dones que en els homes, i en són excepcions la bronquitis, l'úlcera i les molèsties urinàries (taula 3).

En general, les persones de categoria socioprofessional més desavantajada presenten més trastorns crònics. Un 56% de la població més gran de 14 anys de les classes I (professionals i directius) i II (altres tècnics no superiors) presenta com a mínim un trastorn crònic, proporció que és de 63,1% per a les persones de les classes IV i V (treballadors manuals qualificats i no qualificats)² (Fernández *et al.* 1996).

Pel que fa a les regions sanitàries, cal destacar que les que tenen una proporció més alta de població que presenta com a mínim un trastorn crònic són les de Lleida, Tarragona i Tortosa, tot i que les diferències entre regions són poc importants.

4. Sida i drogues: Problemes de salut emergents de la dècada dels 80-90.

Tal com s'ha comentat anteriorment, al nostre medi, la sida i les drogues són dos problemes de salut que van aparèixer al començament dels anys vuitanta. A més, són problemes que estan molt relacionats, ja que la meitat dels malalts amb sida són

usuaris de drogues per via endovenosa. Actualment, la sida i la sobredosi de drogues són les primeres causes de mort en el col·lectiu de població de 15 a 39 anys (Departament de Sanitat, diversos anys; Montellà *et al.* 1997).

S'estima que a nivell mundial el nombre d'adictes a drogues no institucionalitzades pot ser entorn de cinc milions de persones (Des Jarlais 1994). No es coneix aquest nombre per a Catalunya, tot i que a Barcelona se n'han estimat uns 9.300 casos (Brugal *et al.* en premsa). Aquest consum produeix sovint diverses alteracions tant de caire comportamental, econòmiques, legals i sociofamiliars com sanitàries. Tanmateix i de manera inherent o potser lentament adquirida, el procés addictiu coexisteix amb problemes de marginalitat, de salut pública i de seguretat ciutadana (Hartnoll 1992).

Pel que fa a la sida, l'any 1997 a nivell mundial hi havia un total d'1.644.183 casos declarats, dels quals 191.005 corresponien a Europa, 45.132 a Espanya i 10.165 a Catalunya (World Health Organization 1997). A nivell europeu, quan es tenen en compte tots els casos diagnosticats fins a l'actualitat, el grup de transmissió més freqüent és el d'homosexuals i bisexuals. Però cal assenyalar que des de l'any 1990 el grup de transmissió prevalent és el d'usuaris de drogues per via parenteral.

A l'Estat espanyol, les persones amb sida i/o consumidores de drogues no institucionalitzades són fonamentalment població jove. La mitjana d'edat es troba entorn dels 30 anys. Ambdues són malalties que afecten bàsicament els homes (entorn del 80%), tot i que des de l'inici de les epidèmies el percentatge de dones ha anat augmentant. La majoria de dones que tenen sida són usuàries de drogues per via endovenosa i sols en un 25% el seu mecanisme de transmissió ha estat la via heterosexual.

Tal com s'observa a la figura 4, a nivell de l'Estat espanyol la sida ha augmentat molt des del començament de l'epidèmia. Cal assenyalar que el mecanisme de transmissió més freqüent és i ha estat l'ús de drogues per via endovenosa, principalment l'heroïna (66%), en segon lloc la transmissió homosexual i en tercer lloc l'heterosexual.

L'aparició de l'epidèmia de sida ha representat un important canvi a nivell sanitari per als usuaris de drogues endovenoses. Així, per exemple, la mortalitat en el grup d'usuaris de drogues per via endovenosa és 10 vegades superior a la dels no usuaris, i ha augmentat entre tres i quatre vegades durant els anys 80, un fet que és principalment a causa de

² Aquests percentatges són estandarditzats per edat.

l'aparició del Virus de la Immunodeficiència Humana o virus de la sida. En el camp de la morbiditat, l'impacte del virus de la sida ha implicat un increment de malalties infeccioses com la tuberculosi.

L'aparició de la sida i la seva relació amb la via d'administració de les substàncies psicoactives, va fer que l'enfocament de les accions preventives respecte a les drogues, a partir dels anys 80 es basessin més en la comunitat que en l'individu. Per aquest motiu en aquella dècada va aparèixer un nou moviment que va rebre el nom de "polítiques de reducció de danys" (harm reduction). Aquesta política de reducció de danys, tant sanitària com social, va adreçada a minvar, a nivell individual i col·lectiu, els efectes adversos relacionats amb el consum de drogues tant en les persones consumidores en l'actualitat com en les que no ho són (Single 1995).

4.1. La sida i les drogues en el context europeu

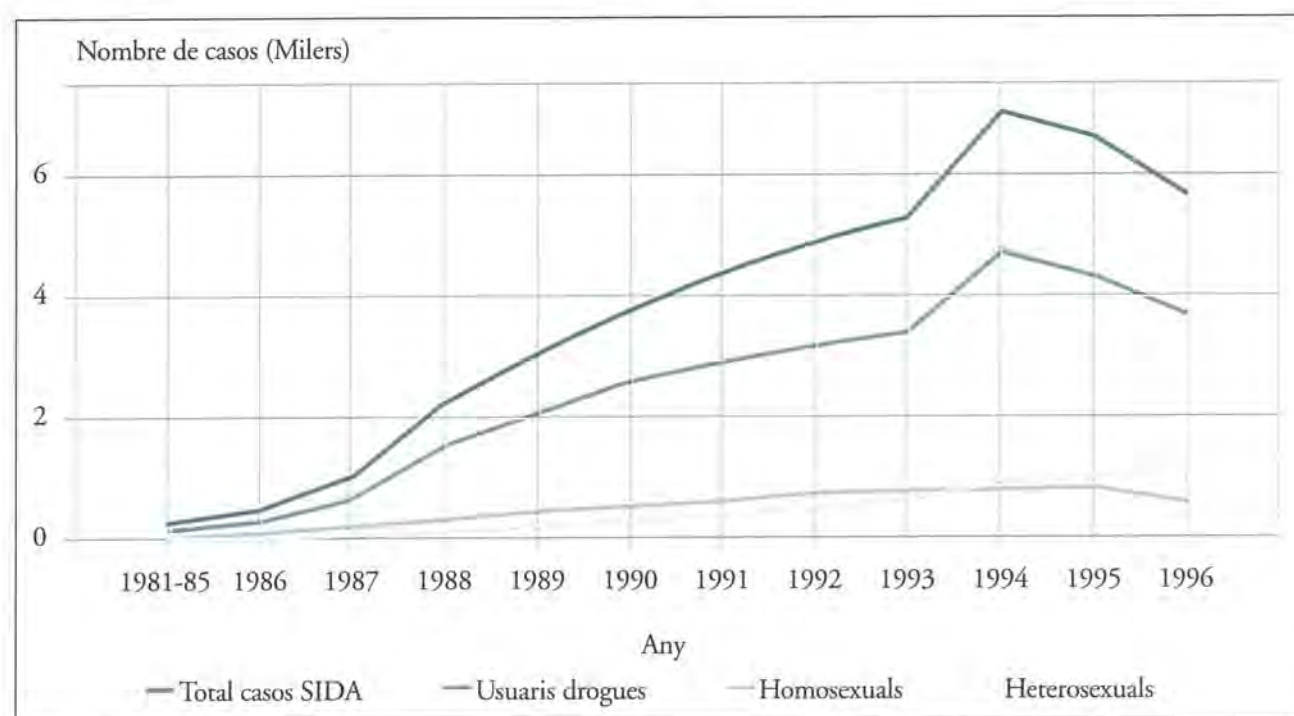
És difícil obtenir dades comparatives sobre ús de drogues a nivell europeu, atès que es tracta d'un fenomen ocult difícil de mesurar i que les definicions de drogoaddicte no són sempre comparables.

A la figura 5 es mostra la prevalença estimada d'usuaris d'heroïna a diferents ciutats d'Europa; s'hi observa que Madrid i Barcelona són unes de les ciutats europees amb una prevalença més alta. Cal dir que les estimacions han estat fetes amb metodologies diferents i en diferents períodes, tot i així són útils per mostrar la magnitud del fenomen.

Pel que fa a la sida, Catalunya i l'Estat espanyol presenten les taxes d'incidència acumulada més altes d'Europa (figura 6). Cal assenyalar que a l'Estat espanyol i també a Itàlia, Portugal, Suïssa i Irlanda, la conducta de risc prevalent és el consum endovenós de drogues. Aquest fet, conjuntament amb el patró de consum de drogues compartit i la manca d'una política adequada en el moment precís, han fet que les prevalences de sida a l'Estat espanyol, a Itàlia i a Portugal fossin una de les més altes d'Europa.

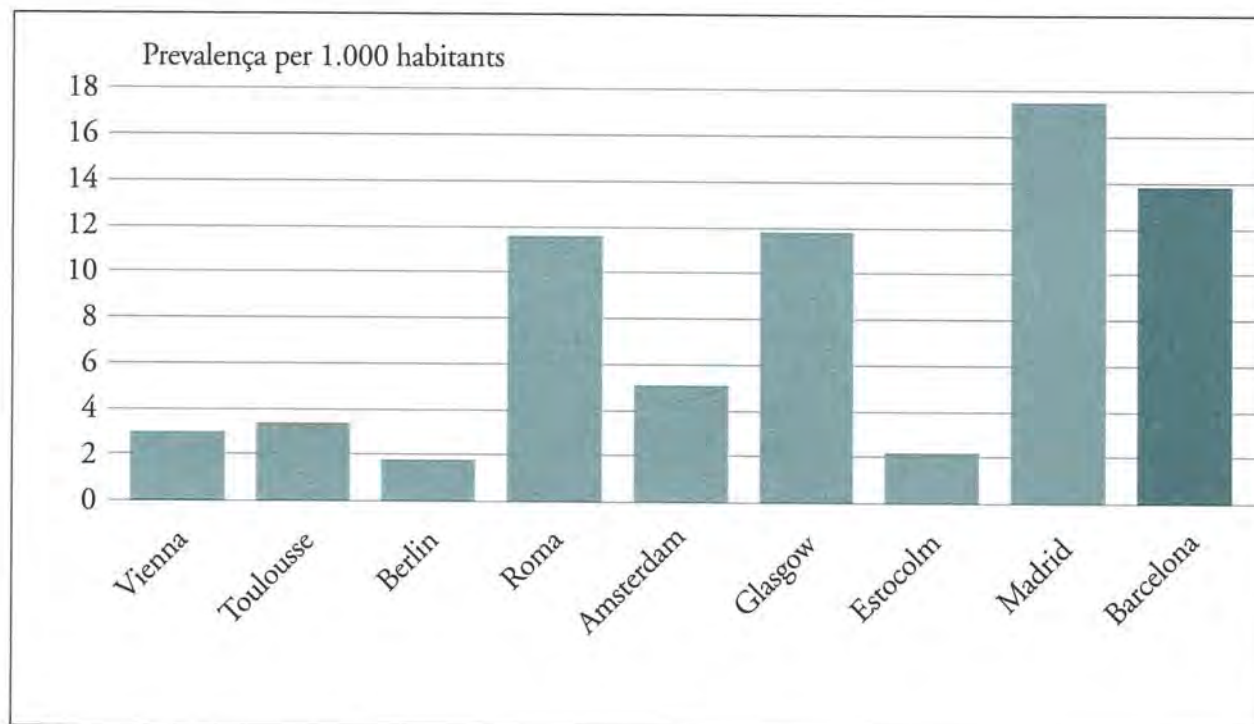
Cal reconèixer que actualment la major part dels problemes relacionats amb les drogues són secundaris al seu context en els diferents països, i no són deguts a la droga en si. Si bé una política de drogues que emfasitzi el fet de no consumir drogues per via injectada i no compartir xeringues, no pot eliminar totalment el consum o els danys relacionats amb aquestes, sí que, possiblement, podria

Figura 4. Evolució anual dels casos de sida segons grup de transmissió. Estat espanyol 1981-96

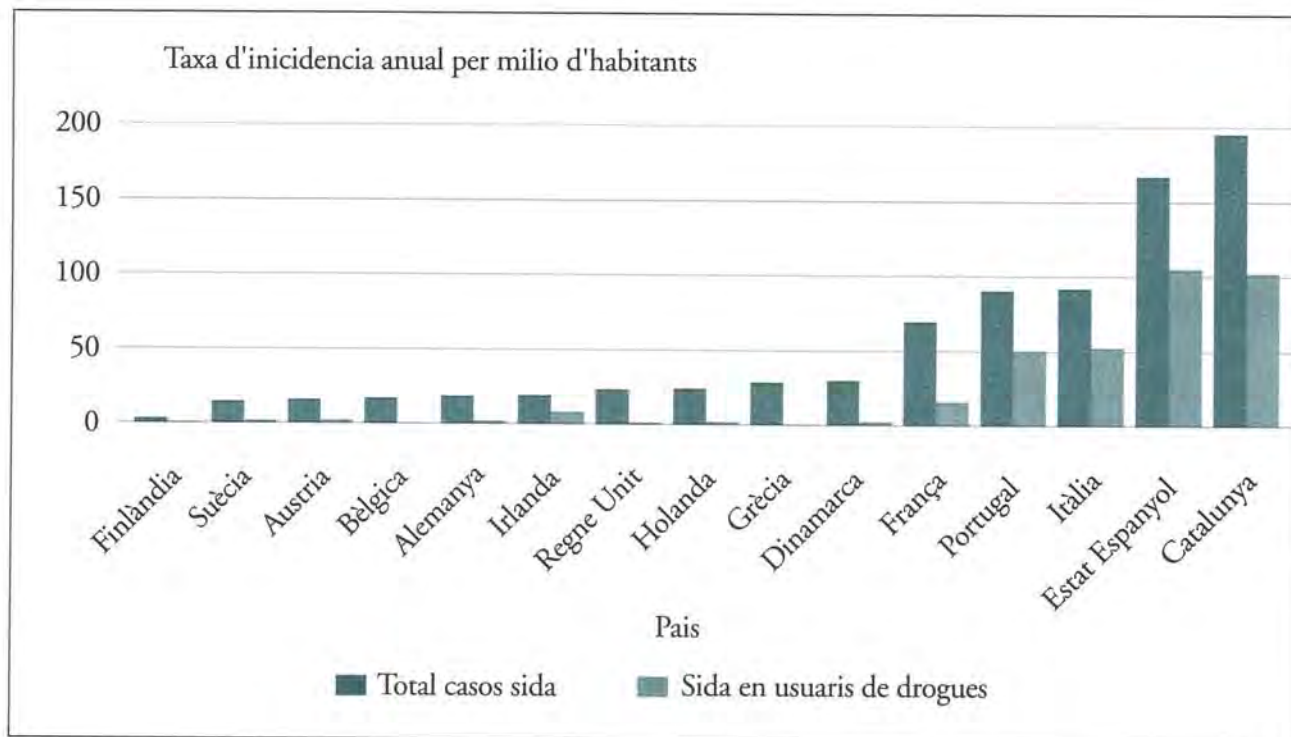
Font: Instituto de Salud Carlos III, 1997. Elaboració pròpia.

Figura 5. Prevalença estimada d'usuaris d'heroïna en diferents ciutats europees.

Font: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 1997.

Figura 6.- Distribució de la taxa d'incidència anual de sida segons país. Taxa per milió d'habitants. Unió Europea 1996.

Font: European Center for Epidemiological Monitoring of AIDS, 1997. Elaboració pròpia

evitar una part dels danys que hi ha actualment. En els països on la via de consum de drogues és majoritàriament la pulmonar (fumada o inhalada) i les polítiques de prevenció es desenvolupen des de fa anys, la sida és menys important.

4.2. La sida i les drogues a Catalunya

Catalunya és una de les autonomies més afectada pel fenomen sida-drogues. En el cas de la sida és la segona Comunitat Autònoma amb taxes d'incidència acumulades més altes de tot l'Estat. En el cas de les drogues és la novena Comunitat en nombre d'inicis de tractament per substàncies psicoactives.

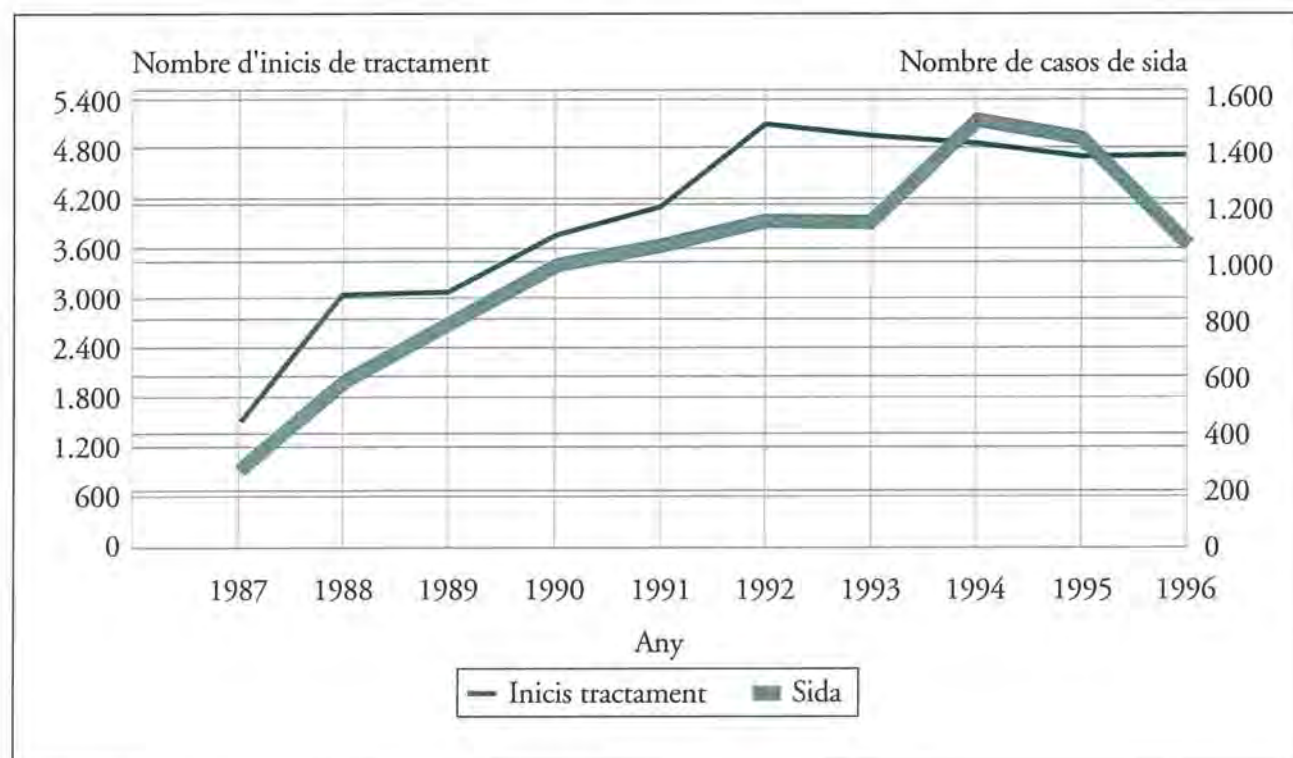
Un tret diferencial respecte a la resta de l'Estat és que els casos de sida de Catalunya en què la conducta de risc és l'ús de drogues injectades, són menys freqüents (46%) que a la resta de l'Estat, mentre que la proporció de casos homosexuals augmenta fins a un 21%. Aquests fets podrien explicar-se per la concentració dels homosexuals en grans ciutats com Barcelona.

Dins de Catalunya la distribució geogràfica no es homogenia, ja que la majoria dels casos es distribueixen al voltant dels nuclis urbans, igual que a la resta del món desenvolupat. La Regió Sanitària més afectada per ambdós processos és la regió de Barcelona-Ciutat, que es l'única que abasta de manera exclusiva un nucli urbanitzat. Això es fa més palès en comparar aquestes dades amb la regió de Tortosa, que és una de les menys urbanitzades i que és, juntament amb Lleida, la que té taxes més baixes.

Finalment, cal assenyalar que a Catalunya, com a la resta de l'Estat, els casos de sida han experimentat una certa davallada des de l'any 1995 (figura 7). En el cas dels inicis de tractament per heroïna, Catalunya com a la resta de l'Estat presenta una estabilització del fenomen des de l'any 1993 (figura 7).

La recent disminució dels casos de sida diagnosticats es pot explicar tant per les mesures preventives que s'han dut a terme els darrers anys com pels nous tractaments farmacològics que actualment s'ofereixen a les persones infectades amb el virus de la sida però que no tenen la malaltia

Figura 7.- Evolució anual dels casos d'inicis de tractament per heroïna i de sida, Catalunya, 1987-96.

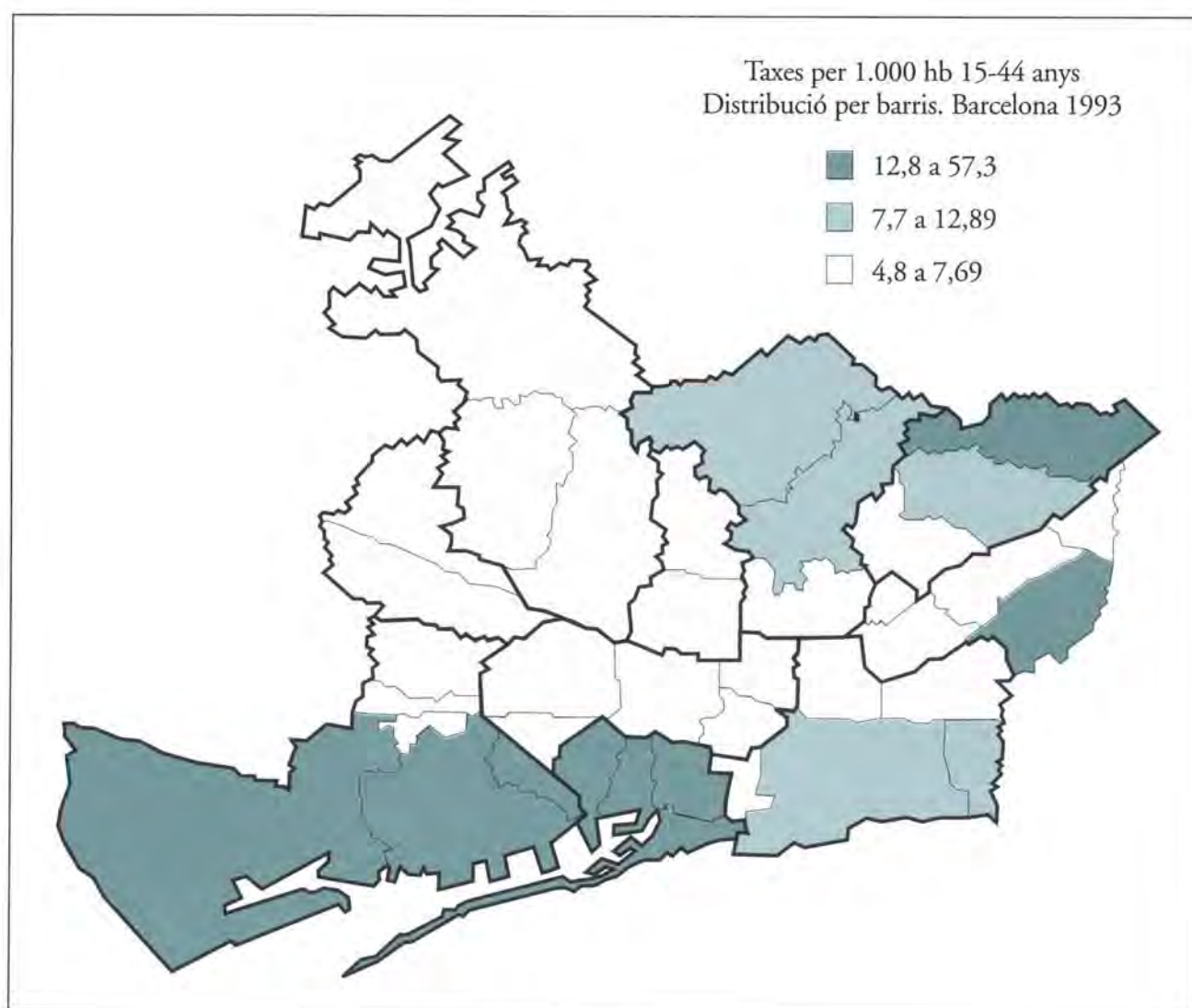
Font: Instituto de Salud Carlos III, 1997, Generalitat de Catalunya (Sistema d'Informació sobre Drogodependències de Catalunya), 1997. Elaboració pròpia

(VIH positives). Les intervencions preventives que s'han demostrat més eficaces han estat les adreçades a la població diana de cada col·lectiu: els programes d'intercanvi de xeringues per injectors de drogues; el manteniment amb metadona per als addictes a l'heroïna; la dispensació de preservatius per als prostitutes/es i els tallers de sexe segur per homo/bisexuals i treballadors del sexe, són un bon exemple d'aquesta política adreçada a la disminució de danys. Hem de fer un esment especial als programes educatius adreçats a joves, els quals basant-se en la teoria comportamental pretenen canviar actituds i reforçar comportaments positius davant aquests fenòmens.

4.3. Un exemple de desigualtats socials en salut: les drogues a Barcelona.

La sida i les drogues és donen principalment en col·lectius marginals i en població de classe social en desavantatge. A la ciutat de Barcelona, s'ha posat en evidència la presència d'una distribució desigual del fenomen de la toxicomania, la qual té una relació forta amb els indicadors socioeconòmics de pobresa com l'atur i l'analfabetisme (Domingo-Salvany *et al.* 1993; Borrell 1995). De totes maneres, en aquesta relació també hi juguen un paper altres factors socials menys coneguts com, per exemple, la desestructuració de la xarxa social, la immi-

Figura 8. Distribució de la taxa de prevalença d'ús d'opiacis segons barri. Taxa per 1.000 habitants de 15-44 anys. Barcelona, 1993

Font: Brugal MT *et al.* (en premsa).

gració forçada i la manca de socialització dels grups més joves (Torralba *et al.* 1996, Wallace 1990).

A la figura 8 es presenten les taxes de prevalença d'ús d'opiacis i la seva distribució en els diferents barris de Barcelona i es detecten zones on el consum d'opiacis és més conflictiu (nucli antic de la ciutat i alguns sectors perifèrics de Nou Barris i Bon Pastor). Aquestes taxes presenten una correlació important amb la taxa d'atur.

Si s'analitza la relació entre l'atur i els usuaris de drogues en els barris s'observa un gradient quan l'atur està per sota del 19%: a més atur, més usuaris d'heroïna. Però quan l'atur és superior, la relació ja no és tan clara: a mateix nivell d'atur hi ha barris amb alta prevalença d'usuaris i altres barris amb baixa prevalença.

Aquest fet té diverses explicacions. En primer lloc, cal assenyalar el possible efecte de les variables contextuais de grup, és a dir, el fet que la interacció entre una persona i una altra dins de la comunitat pot tenir un efecte en la transmissió d'una creença o valor, en aquest cas l'addicció (Susser 1994). Aquestes variables podrien afectar de manera diferent els diversos barris de la ciutat. Una altra explicació podria ser l'efecte de la vertebració social o l'existència de xarxes de suport social (fet també anomenat capital social), les quals potser actuen d'esmoreïdores de la problemàtica social en alguns barris (Putnam 1993). Finalment, la desintegració social que pateixen determinats barris deprimits (Wallace, Wallace, Andrews 1997), provocada per la concentració de població marginal. Aquest és un fenomen que ha estat descrit en alguns nuclis de grans ciutats (Inner City), fet que es semblava que es donava a Ciutat Vella, districte més antic i cèntric de la ciutat de Barcelona.

5. Conclusions

En aquest capítol s'ha posat en evidència que el patró de mortalitat a Catalunya és el d'un país desenvolupat on ha existit una davallada important de les malalties infeccioses, i les malalties cardiovasculars i el càncer han passat a ser les primeres causes de mort. Les causes de mort en la població jove són fonamentalment la sida, les sobredosis de drogues i els accidents de trànsit, causes totes elles que poden ser evitades mitjançant la prevenció.

D'altra banda, cal assenyalar que l'esperança de vida i la mortalitat infantil actualment estan millor que la majoria de països de la Unió Europea.

Tal com ha estat descrit anteriorment, hi ha desigualtats socials en mortalitat, i és la gent de majornivell socioeconòmic la que presenta una mortalitat més tardana. Aquest fet s'ha observat a la ciutat de Barcelona quan s'ha descrit la mortalitat segons nivell d'estudis de la població.

Les mesures d'estat de salut ofereixen una visió diferent de la mortalitat ja que permeten conèixer la percepció subjectiva dels individus. Aquestes mesures s'obtenen d'enquestes de salut per entrevista, ja que els registres que existeixen són registres de malalties específiques.

Tal com es va posar en evidència en l'Enquesta de Salut de Catalunya de 1994, les dones presenten pitjor estat de salut que els homes, a mesura que augmenta l'edat empitjora l'estat de salut i les persones de categoria socio-professional en més desavantatge presenten també una salut pitjor.

Una altra mesura que s'obté de les enquestes de salut és la presència de trastorns o malalties cròniques/ques. Novament les dones, les persones d'edat avançada i de categoria socioprofessional en més desavantatge són les que en presenten més. Els trastorns més declarats per part de les dones són l'artrosi, les varices i la pressió alta i per part dels homes l'artrosi, la pressió alta i les al·lèrgies.

La sida i el consum de drogues són problemes que han aparegut al començament dels anys 80 i des de llavors han presentat un creixement molt important, i actualment són les primeres causes de mortalitat juvenil.

Catalunya i l'Estat espanyol presenten les taxes de sida més elevades de la Unió Europea, pel fet que el grup de transmissió més important és el consum endovenós de drogues i que el patró de consum comparteix xeringues. Dins de Catalunya, Barcelona és la que té unes taxes més altes de sida i d'usuaris de drogues, ja que es dona una concentració de casos en els nuclis industrialitzats (tal com ha estat descrit també a d'altres països). Dins de Barcelona, el consum de drogues és més important en els barris marginals.

Una política de drogues que emfasitzi el fet de no consumir per via injectada i a no compartir xeringues podria estalviar una part dels danys que hi ha actualment.

La salut i els serveis sanitaris

Introducció

A Catalunya, la darrera dècada ha representat un període de consolidació de les estructures de l'administració orientades a la salut, i de relativa estabilitat en els principals factors (demogràfics i socioeconòmics) que condicionen tant la salut com la malaltia. La irrupció de la sida, esclatada a la dècada anterior, ha estat l'esdeveniment aïllat que ha condicionat fortament els indicadors de salut a escala mundial i que ha tingut un poderós impacte entre nosaltres. Ara bé, al marge d'aquest fenomen, un observador que sols tingués una visió intermitent de la nostra realitat sanitària i que estigués lliure de la sensació de continuïtat que la visió quotidiana comporta, no podria deixar de constatar que aquesta dècada ha estat marcada a Catalunya per quatre fenòmens: heroïna, tabaquisme, canvi en els serveis sanitaris, tendències en els problemes majors de salut.

El desastre de l'heroïna

El més visible de tots quatre, i probablement l'únic que planteja un canvi perceptible en relació al període anterior, és l'expressió en termes de salut del desastre produït per l'heroïna. Les morts per sobredosi, el gruix dels casos de sida, la reaparició de la tuberculosi, un volum no menyspreable de morts per altres malalties infeccioses, així com diverses defuncions per causes que requereixen la intervenció judicial, han estat manifestacions sanitàries d'aquest mateix problema. Un problema que ha tingut altres expressions: econòmica, legal, social... Sols calen dues pinzellades per donar-ne les dimensions: l'increment de la població penitenciària esdevingut al país es relaciona bàsicament amb l'ús dels opiacis; també el nombre elevat d'orfes (sense precedents de la postguerra ençà). Val a dir que aquest problema es va manifestar sense que el país disposés d'una xarxa ben travada de serveis d'atenció a les drogodependències, i això va agreujar-lo. Encara avui, la xarxa d'atenció a les drogodependències de Catalunya es troba fora

del sistema normalitzat, es basa en dispositius atomitzats vinculats als municipis o a ONG, i finançats bàsicament per subvencions, sense lligams clars amb la ja precària xarxa de salut mental i estructurada paral·lelament al Servei Català de la Salut. La cronologia del fenomen és clara: a la fin dels anys setanta es produeix l'entrada visible d'heroïna al país, al principi dels anys vuitanta es comencen a estructurar dispositius assistencials inspirats en l'atenció a altres addiccions (fonamentalment la dependència de l'alcohol) i al final dels anys vuitanta s'esdevé l'increment de les morts per sobredosi i l'explosió de la sida. Fins ben entrats els anys noranta no es posen en marxa programes que permeten contactar amb el gruix dels usuaris d'opiacis, amb propostes no orientades sols a guarir l'addicció, sinó també a limitar-ne els estralls, amb ofertes de manteniment amb metadona o de reducció de riscos. Aquests programes no abasten encara el conjunt del territori de Catalunya. No es preten en aquesta breu presentació analitzar-ne els detalls: en altres documents disponibles el lector trobarà prou elements sobre la qüestió.

Tabac i salut

El segon fenomen determinant ha estat l'aparició de les conseqüències a llarg termini de l'epidèmia de tabac en la població de Catalunya, i els canvis que provoca la seva percepció. Durant aquesta dècada el càncer de pulmó s'ha consolidat com una de les primeres causes de mort prematura al país, i l'únic càncer amb un fort impacte de mortalitat que manifesta una poderosa tendència a l'increment. El gruix d'aquest problema es relaciona amb el consum de tabac. El consum de tabac és també causa d'altres problemes importants de salut: convé esmentar altres càncers (com el de laringe o el de bufeta, per esmentar-ne dos de relativament freqüents, que causen menys mortalitat però molta invalidesa i patiment), també altres malalties respiratòries (la bronquitis i l'emfisema com a malalties invali-

dants de l'adult, i també l'asma infantil, de la qual el fum ambiental del tabac és una causa rellevant), i finalment la malaltia coronària (de la qual el tabac és un dels factors de risc més importants a Catalunya). Per tot això, s'ha valorat que el tabac és la primera causa individual de mortalitat evitable entre nosaltres. Atès que moltes conseqüències adverses del tabac sobre la salut es manifesten anys després d'iniciar-ne el consum, durant aquesta dècada s'han manifestat els efectes de l'elevat consum de tabac que es va produir entre la població masculina del nostre país vint i trenta anys enrere. En efecte, encara que la prevalença del consum era elevada ja dècades abans, no va ser fins ben entrats els anys seixanta que la major riquesa relativa va permetre incrementar el consum de tabac a molts fumadors. Paral·lelament, les primeres campanyes d'informació i de sensibilització no van ser empreses per les administracions públiques fins a la primeria dels vuitanta (destaca en aquell moment el rol pioner de la Generalitat de Catalunya davant la passivitat d'altres administracions i agents socials). Durant els anys cinquanta i seixanta, les troballes científiques que vinculaven el tabac amb diversos problemes de salut van suscitar una diferent política preventiva dels governs dels països del nostre entorn, però no van suscitar cap iniciativa dels governs de la dictadura. De fet, a la darrera dècada s'ha produït també un cert punt d'inflexió en el tabaquisme com a hàbit social. S'aprecia un marcat descens de prevalença entre els homes, sobretot entre els homes de major nivell educatiu i econòmic. S'aprecia també un increment entre les dones, que no van començar a fumar fins més tard (la primera cohort de dones amb una freqüència relativament elevada de fumadores va iniciar-se probablement entre les professionals i dones de classe mitjana els anys seixanta); alguns elements fan pensar que podria estabilitzar-se, però les dades no són prou concloents. Aquests canvis es produeixen sobretot a expenses d'una marcada incidència d'abandó del tabaquisme de fumadors en les edats mitjanes (entre els trenta i els cinquanta anys). Aquest fenomen, gairebé inapreciable dècades enrere, tindrà un fort impacte en el futur. Podrien donar-se també altres canvis rellevants en aquest camp, entre ells una possible disminució de l'inici

del tabaquisme entre els nois adolescents i joves. El futur d'aquest fenomen vindrà condicionat per la política pública, internacionalment orientada a controlar les accions de promoció del tabac que fa la indústria entre els adolescents, i a preservar aire net i lliure de fum en els recintes públics.

Els serveis sanitaris

El tercer gran procés de canvi es produeix en els serveis sanitaris del país. En part és un procés comparable al que s'ha esdevingut en els països del nostre entorn, però en part és un procés propi. Si bé tots els països europeus han d'afrontar l'increment de costos dels serveis sanitaris derivats de l'envelliment de la població i de les noves tecnologies, les respostes poden ser múltiples. A Catalunya, el sector sanitari de finançament públic (fonamentalment centrat en el Servei Català de la Salut) coexisteix amb un sector rellevant de finançament privat, que el condiona notablement. A més, els orígens del nostre sistema de finançament públic arrossegueu el llast de l'herència de la dictadura, que va deixar (especialment en el camp no hospitalari) molts dispositius de baix rendiment sanitari i de cost elevat, dotats de professionals amb drets adquirits i objectivament sense incentius per modificar la situació, i que foren transferits a la Generalitat el 1981.

El primer nivell de contacte de la població amb el sistema (que a nivell internacional s'anomena atenció primària de salut, i que a Europa s'incardina al metge de capçalera o de família) era clarament el punt més feble del nostre sistema de finançament públic. Per això, durant aquesta dècada ha estat molt important el procés de canvi, lent però sostingut, dels serveis d'atenció primària de salut, mitjançant l'anomenada reforma de l'atenció primària de salut, iniciada formalment a Catalunya el 1985 després d'algunes experiències pilot prèvies. Actualment, els serveis reformats arriben al 67% de la població de Catalunya, però en moltes zones urbanes la cobertura és menor, i a la ciutat de Barcelona no arriba al 50%. Això vol dir que àmplies capes de la població segueixen ateses a les portes de l'any 2000 pel sistema massificat heretat del model falangista, que ha mostrat a bastament la incapacitat de respondre a les necessitats de salut més elementals. Caracteritzen la dècada l'extensió de la millora d'aquest dispositiu i la per-

sistència de serveis obsolets per a algunes capes de la població (que es veu així forçada a buscar alternatives per resoldre els seus problemes: saturant els serveis d'urgències i hospitalaris o pagant serveis privats). La persistència del gruix de la xarxa d'especialistes d'ambulatori de l'ICS, molts dels quals tenen una baixa capacitat de resolució, és probablement la major bossa d'ineficiència del sistema.

Al mateix temps, a Catalunya s'ha definit el Servei Català de la Salut: el Parlament de Catalunya va aprovar les lleis que el creen i el modifiquen, i avui estan en curs propostes de desenvolupament per a la seva concreció en diverses xarxes. En síntesi, aquest procés pretén configurar un sistema de finançament públic, de provisió més pluralista, inspirat en el model històric de la xarxa hospitalària d'utilització pública. El discurs prevalent defineix el model resultant com de separació del finançament de la provisió dels serveis i, per tant, de la política i la gestió en nom de l'eficiència. Aquest discurs ha estat sotmès a fortes crítiques, atès que els circuits de finançament són relativament opacs i que els responsables polítics del finançament són també titulars de la majoria de les entitats proveïdores: el mateix conseller de Sanitat és responsable del Servei Català de la Salut (finançador) i de l'Institut Català de la Salut (proveïdor, com a titular de diversos hospitals i del gruix de la xarxa d'atenció primària). Aquesta situació pot convertir la separació de funcions en ficció.

Les tendències en curs

El quart fenomen en curs no és més que l'expressió de les tendències de diversos problemes majors de salut. Aquestes van vinculades als canvis demogràfics, socials, culturals i dels serveis sanitaris, i són sensibles a accions i programes de salut pública. La major esperança de vida, l'increment de la proporció (i del nombre absolut) de vells, el millor nivell educatiu, la urbanització i l'increment del sector terciari, la incorporació de la dona al treball productiu les condicionen. En bona part són la continuïtat de les que es van començar a manifestar anys enrere, però algunes mostren canvis rellevants. Cal tenir en compte que per a diversos grups de població l'accés a uns serveis sanitaris de qualitat ha millorat. Al prin-

cipi d'aquesta dècada hem assistit de fet a una petita disminució de l'esperança de vida de la població masculina, per primer cop des de fa molts anys, per la combinació de la sida i les causes externes de mort: després sembla el seu increment s'ha reiniciat.

La mortalitat infantil i perinatal han continuat baixant durant la dècada. La fecunditat ha disminuït notablement: neixen menys nens i més tard. Durant aquesta dècada el grau de control assolit davant les malalties vacunables ha millorat notablement: podem estar en portes de l'eliminació del xarampió, la rubèola i la poliomielitis a Catalunya. Les malalties cardiovasculars han continuat disminuint ja en anys anteriors. La disminució ha estat important en les malalties cerebrovasculars, i probablement això es relaciona amb un millor control de la hipertensió. La cirrosi del fetge mostra una clara disminució, per causes complexes i no prou estudiades. La mortalitat relacionada amb les lesions causades per vehicles de motor ha tingut una clara disminució, resultat de canvis en la xarxa viària, el major ús d'eines de protecció personal, el major control de l'alcoholèmia i les millores en els dispositius d'ajuda a les víctimes de sinistres. Pel que fa al càncer, i havent comentat abans les tendències pel que fa al càncer de pulmó, cal tenir en compte que el càncer de mama s'ha convertit en la primera causa de mortalitat per càncer entre les dones, i que ha tingut un notable increment, però que s'han ampliat els programes de garbellament adreçats a dones de 50 a 64 anys dins del sector públic.

El que vindrà

Hi ha altres processos que tenen gran rellevància per al futur: els inicis de reordenació dels serveis de salut pública, la consideració de les desigualtats i l'equitat com un dels eixos de la política sanitària, l'emergent organització dels afectats per malalties i problemes de salut en associacions i grups d'ajuda mútua, l'intent de definir una xarxa de salut mental moderna i capaç de respondre a les necessitats... Temes de prou importància, però que probablement, encara que s'inicien en aquesta dècada, marcaran sobretot la propera.

Joan Ramon Villalbí

Evolució de l'ensenyament a Catalunya

La classe social, el gènere i els règims escolars comarcals

Xavier Rambla

L'evolució de l'ensenyament es pot seguir a partir de les dades que provenen de diverses fonts estadístiques, sobretot *l'Estatística d'Ensenyament* i el *Padró d'Habitants*. Són recomptes exhaustius de la població escolaritzada o dels estudis en curs del conjunt d'habitants, que permeten detallar les distribucions estadístiques dels trets socio-educatius a diversos nivells territorials.

A partir d'aquestes dades el capítol sobre ensenyament presentarà una anàlisi dels factors socials que han influït sobre el sistema educatiu de Catalunya durant el període 1988-98. Un primer apartat explicarà quins factors socials es tindran en compte; el segon apartat esbrinarà la influència d'alguns d'aquests factors sobre els nivells educatius; el tercer buscarà els factors socials de la matriculació; el quart, en canvi, se centrarà en els factors dels resultats acadèmics; el cinquè estudiarà els factors de desigualtat en l'escolarització; l'apartat sisè i últim presentarà una anàlisi que combina diversos factors i arriba a la conclusió que a Catalunya poden distingir-se diversos "règims escolars comarcals" en aquest període.

Desgraciadament, no disposem de prou informació per analitzar la influència de tots els factors socials considerats sobre tots els vessants del sistema educatiu. La raó és la diferent provenença de les dades. El *Cens d'Habitants* (1991) i el *Padró d'Habitants* (1996) proporcionen informació a partir de les dades de cada individu, i permeten d'analitzar, doncs, si els factors socials de classe, de gènere i de territori influeixen sobre els nivells educatius o bé sobre l'escolarització. D'altra banda, *l'Estatística d'Ensenyament* proporciona informació a partir de les dades de cada escola, de tal manera que permet

esbrinar com operen els factors de titularitat, de territori i de gènere sobre la matriculació i els resultats acadèmics. Tanmateix, amb aquestes fonts no és possible de saber com la classe social afecta la matriculació i els resultats acadèmics, cosa que hauria dibuixat un quadre d'anàlisi més complet.

Els factors socials de l'escolaritat

Per conèixer quins factors socials influeixen sobre l'escolaritat cal descompondre una informació per saber si unes hipòtesis o suposicions poden confirmar-se. L'anàlisi del sistema educatiu a Catalunya es pregunta fins a quin punt els factors de classe social, gènere, territori i titularitat influeixen significativament sobre aquest sistema educatiu. En particular, obre quatre interrogants:

1. Sobre el factor de classe: els estudis en curs dels nois i noies, són independents de la categoria socio-professional dels seus pares?
2. Sobre el factor de gènere: la majoria de nois i noies estudia avui en dia en una escola mixta que no separa els uns de les altres, però segueixen els mateixos itineraris escolars?
3. Sobre el factor de territori: és igual l'escolaritat en tots els territoris de Catalunya?
4. Sobre el factor de titularitat: s'assemblen el sector de titularitat pública i el sector de titularitat privada?

Com es pot observar, les preguntes s'han formulat de tal manera que la resposta negativa indica que els factors socials considerats són influents, mentre que la resposta positiva demostra que no

ho són pas. Doncs bé, *els apartats següents mostren que la classe social, el gènere, el territori i la titularitat han estat factors influents del sistema escolar de Catalunya al llarg dels anys 1989-98.*

Val a dir que tots quatre factors no són d'una mateixa naturalesa. Els factors de classe i de gènere fan referència al que la sociologia anomena "l'estructura social", o millor dit: la distribució i la jerarquia entre grups socials. En canvi, els factors de territori i de titularitat més aviat són "factores polítics", ja que depenen de decisions adoptades per l'administració educativa o per altres agents socials, com ara els titulars de les escoles privades.

Per últim, una darrera remarca prèvia. El capítol recull informació dels nivells primari i secundari de l'escola, i només afegeix dades parcials sobre la universitat per una raó. Malgrat que Espanya és el segon país en proporció d'estudiants universitaris de la Unió Europea, el *Padró d'Habitants (1996)* registra un percentatge relativament baix d'aquest valor, tant pel que fa als nivells educatius com als estudis en curs. Abans d'extreure conclusions d'aquesta anomalia, sembla recomanable revisar totes les enquestes disponibles, els seus criteris de treball, etc., però aquesta feina no correspon a les característiques d'aquest capítol. De la universitat, doncs, se'n presenta una informació que cal relativitzar força.

Els nivells educatius. Evolució temporal

A la taula I s'observa fins a quin punt els nivells educatius han augmentat a Catalunya entre 1991 i 1996. La tendència creixent es pot constatar en molts sentits. Així, si bé al principi dels noranta un 77% de la ciutadania catalana tenia estudis primaris o inferiors, a mitjan dècada aquest percentatge havia disminuït fins al 69%, mentre que la mitjana amb estudis secundaris o equivalents a BUP i COU havia passat d'un 7,5% a un 10%. A més, aquesta tendència es pot constatar per a gairebé tots els grups d'edat, perquè les generacions pugen amb uns nivells d'estudis més elevats. És el producte de l'extensió general dels sistemes educatius als països industrialitzats, que eixampla progressivament la dimensió dels nivells obligatoris i després dels postobligatoris (Husén, 1988; Carabaña, 1997).

Ara bé, el quadre no suggereix pas que la pujada dels nivells sigui homogènia, sinó que reflecteix clarament un efecte de classe i un efecte de gènere. El fet que els nivells inferiors (primaris incomplets) no disminueixin substancialment per al grup d'edat

entre 25-29 anys suggereix que probablement l'escola no acaba d'arribar als grups col·locats en les categories socio-econòmiques pitjor situades (atès que normalment són també les que tenen menors nivells educatius). La comparació encara és més rellevant si tenim en compte que en conjunt va disminuir el percentatge de població de totes les edats que no havia acabat el nivell primari d'estudis, és a dir, unes generacions menys instruïdes que les que pujaven van desaparèixer entre els dos anys (taula I). I la dada és contundent: el quaranta per cent de joves entre vint-i-cinc i vint-i-nou anys (una mica més els nois que les noies) no havien acabat els estudis primaris a Catalunya l'any 1996.

En general, es pot observar també que els nivells educatius de les dones han augmentat una mica més que els dels homes. La dada més clara l'obtenim en aquest cas comparant les dades sobre ensenyaments postobligatoris (BUP i COU, universitat, amb la precaució esmentada). Pel que fa als estudis bàsics, el major nombre de dones que arriben a la tercera edat en comparació dels homes, la major presència d'aquest nivells educatius entre els grups de major edat, com ara també el major analfabetisme entre les dones que entre els homes d'aquestes edats, no permeten que la tendència sigui palesa. La constatació és que l'efecte de gènere s'ha invertit, ja que els nivells educatius de les joves tendeixen a depassar els dels joves, però els de les dones grans quedaven per sota dels nivells educatius dels homes (taula I).

Aquests canvis coincideixen amb un augment de l'escolarització al cicle infantil, una estabilització a l'EGB, i un lògic augment dels nous ensenyaments que provoca la caiguda de l'EGB el darrer any. És rellevant tanmateix en aquest punt el fet que l'escolarització a BUP i FP, els antics cicles postobligatoris, hagi estat estable fins a la generalització de l'ESO (taula I).

La pauta general de l'evolució, doncs, suggereix que al rerefons de l'augment general dels nivells educatius s'hi poden esbrinar efectes de classe i de gènere.

La matriculació. Evolució temporal i distribució territorial

Els factors de titularitat, de territori i de gènere han afectat força la matriculació. Probablement, el factor de classe exerceix també un impacte sobre la matriculació als diversos nivells escolars, però *l'Estadística d'Ensenyament* manca d'informació sobre

Taula 1: Evolució dels nivells educatius de la població i de l'escolarització per nivells escolars (1986-1998)

Nivells educatius ¹	Grups edat	25-29 (1991)	45-49 (1991)	65+ (1991)	Total (1991)	25-29 (1996)	45-49 (1996)	65+ (1996)	Total (1996)
Primaris incomplets	Homes	21,35	61,07	83,08	52,35	22,92	53,65	79,99	50,51
	Dones	20,69	70,25	91,03	58,95	19,89	62,97	88,47	56,10
	Total	21,02	65,67	87,78	55,75	21,42	58,34	84,88	53,39
Fins a primaris	Homes	51,10	77,59	89,14	74,53	42,71	69,51	86,63	67,21
	Dones	48,43	86,86	95,51	79,43	37,46	79,87	93,78	71,21
	Total	49,78	82,24	92,91	77,05	40,11	74,72	90,74	69,26
BUP i COU	Homes	16,24	4,20	2,21	8,11	16,52	7,16	3,08	10,47
	Dones	14,61	3,24	1,28	6,92	16,87	4,90	1,90	9,59
	Total	15,43	3,72	1,65	7,50	16,69	6,03	2,39	10,02
Universitaris	Homes	12,38	9,89	4,57	7,14	16,24	14,70	6,59	10,29
	Dones	16,89	4,93	1,44	5,77	23,98	10,07	2,75	9,76
	Total	14,61	7,40	2,71	6,44	20,06	12,37	4,35	10,02

% escolarització ²	1986-7	1987-8	1988-9	1989-90	1990-1	1991-2	1992-3	1993-4	1994-5	1995-6	1996-7
E Infantil	40,46	40,66	40,52	41,07	42,66	49,63	54,67	61,04	62,53	64,61	65,02
E Prim/ EGB	104,51	104,60	103,95	103,49	103,01	102,82	102,58	102,62	101,92	101,87	88,52
BUP i COU	49,41	51,62	51,85	52,06	52,14	52,15	52,10	52,38	51,81	49,65	44,74
FP	29,38	29,29	29,07	29,28	29,94	31,09	31,98	33,03	32,46	30,27	26,36
ESO	0,66	0,86	1,16	1,69	2,57	3,07	4,12	5,95	10,37	18,16	50,37
CFGM ³					0,44	0,63	0,86	1,17	1,46	1,68	3,51
Batxillerat	0,16	0,46	0,94	1,14	1,42	1,81	2,02	2,63	3,69	5,04	9,03
CFGSA ⁴					0,50	1,11	2,07	3,19	4,20	4,74	7,60

¹ La taula no presenta tots els nivells educatius; per tant, els percentatges no sumen cent.

² Respecte als grups d'edat cronològica corresponents

³ Cicles Formatius de Grau Mitjà

⁴ Cicles Formatius de Grau Superior

Font: Web de l'Institut d'Estadística de Catalunya. Web de l'Estadística d'Ensenyament. Elaboració Pròpia

això i no permet de saber-ho. D'aquesta font s'han pres les dades disponibles sobre el curs més recent (1995-6) a fi de completar l'anàlisi temporal amb una anàlisi territorial.

Les *ratio* entre docents i estudiants han experimentat una disminució uniforme als nivells primari i secundari d'ambdós sectors. Així i tot, la tendència no és tan acusada en el cas de l'educació especial, la qual en ocasions es duu a terme en escoles específiques i avegades en escoles dotades per a les necessitats educatives especials. Ara bé, els sectors públic i privat no han actuat de la mateixa manera en els diversos nivells escolars, ja que el percentatge de matrícules a l'escola privada respecte de la pública ha oscil·lat en el període 1986-96 a mesura que s'introduïen les primeres experimentacions de la reforma educativa. Aquest percentatge ha augmentat en els nivells de l'educació especial i de l'educació infantil,

i ha disminuït a la formació professional, mentre que s'estabilitzava a BUP i COU. On ha oscil·lat més ha estat en els nous cicles escolars: aquí la privada va avançar-se en l'aplicació de l'ESO i el batxillerat, i ha continuat essent important a mesura que es difonien aquests cicles; sense tanta contundència, una cosa semblant sembla haver succeït amb els cicles formatius de grau mitjà i superior, que encara no s'han generalitzat (taula 2).

Aquesta divergència entre l'escola pública i la privada s'engrandeix quan es projecta sobre el territori. Les *ratio* entre estudiants i ensenyants també són homogènies en comparar les comarques, llevat d'aquelles on no hi ha escola privada. Però les distribucions del percentatge de matrícules privades respecte de les matrícules públiques desmenteixen aquesta primera imatge d'homogeneïtat. L'escola privada es concentra en alguns nivells educatius

Taula 2: La matriculació a l'escola pública i privada i la *ratio* estudiants /ensenyants per nivells i per anys a Catalunya (1986-1997)

% Priv/ Púb ¹	1986-7	1987-8	1988-9	1989-90	1990-1	1991-2	1992-3	1993-4	1994-5	1995-6	1996-7
E Especial	52,12	54,47	54,23	51,47	54,39	54,79	60,67	59,36	57,22	59,40	61,51
E Infantil	95,93	95,42	102,07	107,35	109,00	111,19	92,86	93,77	85,92	84,32	82,72
E Prim/ EGB	84,08	79,45	81,02	82,38	83,83	84,67	85,77	85,79	83,98	82,43	79,83
BUP i COU	59,82	57,24	59,22	57,34	56,11	56,21	54,86	52,55	50,98	51,28	54,76
FP	96,27	89,82	82,14	79,28	76,42	73,76	71,17	68,01	68,89	71,40	77,19
ESO	116,67	112,99	70,49	51,60	45,76	39,76	30,69	33,92	33,78	39,61	55,73
CFGM ²					18,01	12,80	14,53	11,52	9,42	11,06	21,54
Batxillerat	36,20	101,57	85,76	119,08	111,55	72,15	57,85	40,39	36,59	35,68	29,54
CFGS ³					34,90	24,82	24,49	27,93	31,58	34,03	53,34
Any	1986-7	1987-8	1988-9	1989-90	1990-1	1991-2	1992-3	1993-4	1994-5	1995-6	1996-7
Ratio Tt Inf Primària	19,78	19,43	18,76	17,96	16,99	15,53	14,32	13,16	12,42	11,79	10,04
Ratio Púb Inf Primària	19,55	19,06	18,27	17,38	16,41	15,01	13,57	12,78	12,14	11,63	10,00
Ratio Priv Inf Primària	20,07	19,91	19,39	18,71	17,75	16,19	15,32	13,64	12,77	12,00	10,09
Ratio Tot Secundària	15,06	15,24	15,03	14,96	14,85	14,74	14,88	14,74	14,37	13,76	13,00
Ratio Púb Secundària	14,40	14,72	14,38	14,40	14,24	14,14	14,08	14,28	14,03	13,45	12,96
Ratio Priv Secundària	16,06	16,06	16,11	15,91	15,94	15,81	16,43	15,65	15,04	14,37	13,14
Ratio Total E Especial	7,73	7,22	7,22	7,03	6,76	6,62	6,57	6,36	6,31	6,08	6,03
Ratio Púb E Especial	7,61	6,58	6,29	5,98	5,73	5,64	5,99	5,71	5,58	5,53	5,44
Ratio Priv E Especial	7,79	7,62	7,84	7,72	7,49	7,32	6,99	6,83	6,82	6,46	6,46

¹ El valor és major de 100 quan el número d'estudiants a l'escola privada supera al de la pública.

² Cicles Formatius de Grau Mitjà

³ Cicles Formatius de Grau Superior

Font: Estadística de l'Ensenyament

d'algunes comarques, i no existeix en algunes altres. Traduïda als termes dels factors socials de l'escolaritat, aquesta observació indica que el factor de titularitat reforça els efectes de territori (taula III).

La combinació dels factors de titularitat i de territori ha provocat un efecte de gènere considerable per tal com ha distorsionat l'escola mixta. Si a primària, com a BUP i COU, els percentatges de noies es mantenen en ambdós sectors, a FP1 i FP2 es registra una matriculació de noies al sector privat molt major que al sector públic (taula 3). A l'edat de catorze anys és possible determinar uns balanços comparables entre els cicles anteriors i els propis de la reforma (taula 4). Aquests balanços apunten que a l'escola privada es matriculaven el curs 1995-6 una mica més de nois que de noies a 1r de BUP, però moltes més noies que nois a FP1. La diferència, lògicament, és molt més lleu quan als catorze anys nois i noies segueixen un tronc comú i obligatori, 3r d'ESO; tanmateix, és possible que els desequilibris

es reproduïxin en un futur quan es generalitzin els cicles formatius de grau mitjà i superior.

L'FP1 mostrava el curs 1995-6 aquesta influència doble dels factors de territori i de titularitat sobre l'escola mixta. Les dades sobre el percentatge de graduades en aquest cicle escolar distingien tres menes de comarques: aquelles on no hi havia FP1 d'un sector, aquelles on el percentatge s'esqueia per sota la mediana, i aquelles on s'esqueia per sobre (taula 5). La mediana és el punt que parteix la distribució en dues meitats iguals, és a dir, una mesura de la presència de les noies en una branca de FP1 i en un sector de titularitat.

Vegem com s'entrelligaven els tres factors (taula 5). En primer lloc, el sector privat era absent de l'FP1 a moltes més comarques que el sector públic, llevat de la branca de perruqueria, una de les més feminitzades. En segon lloc, si bé en conjunt l'FP1 privada era més feminitzada que la pública, d'acord amb la mediana de la distribució de graduades per

Taula 3: La *ratio* estudiants / ensenyants, el pes de l'escola privada i la distribució de l'escola mixta per nivells (1995-1996)

	Ratio Pública Primària ³	Ratio Privada Primària ³	Ratio Pública Secundària ³	Ratio Privada Secundària ³	% Priv./Púb. Primària ³	% Priv./Púb. BUPC ³	% Priv./Púb. FP1 ³	% Priv./Púb. FP2 ³
Catalunya	11,14	11,95	13,45	14,37	82,43	51,28	79,19	65,31
Coefficient de variació ¹ intercomarcal	0,11	0,14	0,18	3,17	0,68	1,15	0,37	0,41
Coefficient d'asimetria ² intercomarcal	-0,54		-1,12		0,87	1,59	4,41	3,42

	% Noies Pública Primària ³	% Noies Privada Primària ³	% Noies Pública BUPC ³	% Noies Privada BUPC ³	% Noies Pública FP1 ³	% Noies Privada FP1 ³	% Noies Pública FP2 ³	% Noies Privada FP2 ³
Catalunya	48	49,28	56,32	51,80	38,79	53,57	48,65	52,39
Coefficient de variació ¹ intercomarcal	0,05	0,05	0,05	0,15	0,22	0,37	0,25	0,48
Coefficient d'asimetria ² intercomarcal								

¹ El coeficient de variació és el resultat de dividir la desviació estàndard per la mitjana aritmètica.

² El coeficient d'asimetria és el grau d'inclinació de la distribució cap a valors màxims (+) o mínims (-).

³ La *ratio* és el nombre d'estudiants per ensenyants. Amb el terme "Primària" engloba el conjunt de l'educació infantil i primària, així com amb el terme "Secundària" engloba el conjunt de l'educació secundària. "BUPC" fa referència a BUP i COU.

Font: Estadística de l'Ensenyament

les comarques, a la branca més cursada, l'administrativa, l'FP1 més feminitzada era tanmateix la pública. I en tercer lloc, moltes branques d'FP1 eren absolutament masculines (electricitat) o bé absolutament femenines (perruqueria i sanitat). Se'n podria buscar d'altres menys cursades on es repeteix la mateixa pauta.

Si establim dues classificacions de les comarques segons l'absència, la poca i la molta feminització de l'FP1 de cada sector de titularitat, podem esbrinar fins a quin punt l'escola pública i privada actua de la mateixa manera a l'hora d'atreure nois i noies a una mateixa comarca (taula 6). D'aquesta anàlisi, en resulta una associació significativa que es deriva de la coincidència de vuit comarques en les dues caselles de poca feminització, i de la coincidència de deu comarques en les dues caselles de

feminització, però també del fet que a unes altres vuit comarques l'absència d'FP1 privada (totes les branques) es correspon amb una presència significativa d'una FP1 pública (totes les branques) poc feminitzada. Així doncs, la pauta d'aquestes vint-i-sis comarques configura una associació estadística entre les distribucions de l'escola mixta als dos sectors de titularitat, i el repartiment de les dotze comarques restants no altera el resultat: allí on la pública atreu noies també les atreu la privada.

En general, *l'anàlisi de la matriculació indica que els factors de titularitat i de territori són significatius, i que no influeixen de la mateixa manera sobre les opcions escolars de nois i de noies; és a dir, la matriculació i l'abast de l'escola mixta són molt diferents quan comparem l'escola pública i l'escola privada a diferents comarques.*

Taula 4: L'escola mixta a l'edat de catorze anys per nivells (1995-1996)

% Noies	BUPI Púb	BUPI Priv	FP11 Púb	FP11Priv	ESO3 Púb	ESO3 Priv
Catalunya	54,22	50,62	53,87	52,47	47,56	48,68
Coefficient de variació intercomarcal	0,09	0,25	0,25	0,32	0,92	0,26

% Noies Priv - Púb	BUPI	FP11	ESO
Catalunya	-3,60	16,59	1,12
Alt Camp	-3,63	0,00	0,00
Alt Empordà	-9,26	16,32	0,00
Alt Penedès	-5,53	3,63	43,09
Alt Urgell	-0,45	8,49	0,00
Alta Ribagorça	0,00	0,00	0,00
Anoia	0,00	85,71	-1,20
Bages	-15,58	23,94	-2,08
Baix Camp	9,21	25,84	0,00
Baix Ebre	4,47	52,31	-50,60
Baix Empordà	-14,00	0,00	0,00
Baix Llobregat	-2,35	15,46	-47,58
Baix Penedès	-5,19	0,00	0,00
Barcelonès	-3,19	15,49	1,08
Berquadà	0,00	0,00	-48,05
Cerdanya	0,00	0,00	0,00
Conca de Barberà	0,00	0,00	0,00
Garraf	-59,09	0,00	-43,57
Garrigues	-53,66	0,00	0,00
Garrotxa	16,67	0,00	9,75
Gironès	-11,05	43,00	divisor 0
Maresme	-4,09	80,33	2,60
Montsià	-62,65	0,00	0,00
Noguera	5,24	0,00	0,00
Osona	-30,83	13,34	50,27
Pallars Jussà	-52,87	27,45	0,00
Pallars Sobirà	0,00	0,00	0,00
Pla d'Urgell	-59,70	46,38	0,00
Pla de l'Estany	0,00	0,00	0,00
Priorat	-48,00	0,00	0,00
Ribera d'Ebre	-49,30	0,00	0,00
Ripollès	0,00	0,00	0,00
Segarra	0,00	0,00	0,00
Segrià	-0,56	29,96	0,00
Selva	-46,15	100,00	0,00
Solsonès	-50,00	38,89	0,00
Tarragonès	-5,26	15,32	0,00
Terra Alta	-60,42	0,00	0,00
Urgell	0,00	0,00	0,00
Val d'Aran	-58,33	0,00	0,00
Vallès Occidental	-6,39	30,47	46,89
Vallès Oriental	-2,04	20,64	-185,59

La desviació típica i la mitjana només s'han calculat amb el conjunt de comarques on el valor no és zero.

Coefficient de Variació = Desviació / Mitjana

Taula 5: L'escola mixta a FP1 per comarques segons el percentatge de noies graduades (1995-6)

Comarques	Tot Púb	Tot Priv	Admini Púb	Admini Priv	Electric Púb	Electric Pri	Perruq Púb	Perruq Priv	Sanit Púb	Sanit Priv	
Sense FP1 (% comarques)	12	41,5	17	44	24	63	85	68	78	83	1
Mediana de la distribució del % graduades a FP1	47,11	60,81	75,7	67,92							
Per sota de la mediana (% comarques)	44	29	41,5	29	76	36					2
Per sobre de la mediana (% comarques)	44	29	41,5	27			14	32	22	17	3
1+2+3	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	

Font: Estadística de l'Ensenyament

Taula 6: L'escola mixta a FP1 pública segons l'escola mixta a FP1 privada (1995-6)

nº comarques % files % columnes % total	No hi ha FP1 privada	FP1 privada poc feminitzada	FP1 privada feminitzada	Total
No hi ha FP1 pública	3 60 17,6 7,3	2 40,0 16,7 4,9		5 15,2
FP1 pública poc feminitzada	8 44,4 47,1 19,5	8 44,4 66,7 19,5	2 11,1 16,7 4,9	18 43,9
FP1 pública feminitzada	6 33,3 35,3 14,6	2 11,1 16,7 4,9	10 55,6 83,3 24,4	18 43,9
Total	17 41,5	12 29,3	12 29,3	41 100

Khi-quadrat= 12, 12; Graus de llibertat= 5; Significació= 0,0165;
 Cel·les amb freqüència esperada menor de 5 = 3 de 9

Font: Estadística de l'ensenyament

Els resultats acadèmics. Evolució temporal i distribució territorial.

Els factors de titularitat, de territori i de gènere també alteren els resultats acadèmics. Altra volta per copsar-los cal fer servir *l'Estadística d'Ensenyament* del curs 1995-6, i és impossible bucar el nexa entre ells i el factor de classe amb les dades disponibles. En aquest cas cal afegir que la font no ofereix les dades sobre els percentatges de repetidores a FP1 i FP2, i de graduades a FP2.

La taula 7 pren les mides de l'endarreriment escolar per titularitat, nivell i any. Per això entén que l'endarreriment és el percentatge d'estudiants que no acaben els cicles amb el grup de la seva edat. El quadre resultant adopta uns tons molt vius, ja que l'endarreriment detectat a l'escola privada s'endureix força a EGB/primària,

l'FP1 hi continua essent un cul de sac, i l'FP2, en canvi, se suavitza i absorbeix alumnat als darrers cursos (probablement per trasvasaments des del BUP) en les xifres de l'escola privada. Si l'endarreriment equival a la duresa dels cicles escolars, o almenys n'és un indicador, l'escola privada ha endurit els cursos primaris i ha suavitzat els secundaris: el factor de titularitat afecta l'endarreriment amb variacions molt marcades.

Una altra mesura dels resultats és el percentatge de repeticions (taula 8). Amb tot, la dificultat per estandarditzar els criteris per què una escola fa

repetir una criatura no aconsella de confiar massa en aquests resultats. Fent-hi una ullada ràpida, tan sols cal comentar que les noies repeteixen menys que la mitjana de tot l'alumnat (factor de gènere), i que a primària l'escola privada fa repetir més que la pública, però a secundària l'escola pública fa repetir més que la privada (factor de titularitat). Es confirma, ni que sigui parcialment, que l'escola privada ha diferenciat la seva estratègia.

Les dades sobre graduacions són més fiables (taula 8), ja que el fet de graduar-se o no en un cicle escolar ha adquirit un valor social més rellevant que el de repetir. Tot i la necessitat de relativitzar-les (Casal *et al.* 1995), aquestes dades informen sobre l'èxit i el fracàs escolar (en termes oficials, això sí). Doncs bé, a tots els cicles escolars les noies aprofiten o es graduen més que no pas els nois (factor de gènere), però la diferència numèrica entre els aprovats o les graduacions de l'escola privada i l'escola pública depassa la diferència entre gèneres (factor de titularitat); i això ocorre de mode bastant uniforme si comparem comarques (efecte de territori nul). En aquesta anàlisi, doncs, el factor de titularitat es revela decisiu respecte a una influència també notable del factor de gènere, mentre que el de territori no sembla en principi rellevant un cop l'escola privada és present en una comarca.

Les dades no proporcionen explicacions d'aquests dos efectes. És una tendència general que durant els anys noranta les noies han superat els nois en resul-

Taula 7: La selecció escolar per titularitat, nivell i any (1986-93)

Any d'entrada a 1er	1986-7	1987-8	1988-9	1989-90	1990-1	1991-2	1992-3
Endarreriment EGB Tot	5,45	5,64	8,08	8,32			
Endarreriment EGB Púb	6,80	8,36	5,93	4,52			
Endarreriment EGB Priv	3,76	2,07	10,68	12,75			
Endarreriment BUPCOU Tot	19,72	20,01	17,22	14,21			
Endarreriment BUPCOU Púb	18,16	18,05	14,02	11,35			
Endarreriment BUPCOU Priv	22,46	23,50	22,76	19,42			
Endarreriment FPI Tot	56,83	56,69	55,48	53,79	53,62	51,24	51,03
Endarreriment FPII Tot	11,57	6,82	4,17	0,63	-2,41	90,09	0,81
Endarreriment FPI Púb	54,76	55,68	54,75	52,89	52,40	49,37	49,47
Endarreriment FPII Púb	15,52	8,73	5,84	2,12	-0,23	4,71	4,04
Endarreriment FPI Priv	59,32	57,98	56,48	55,05	55,40	54,02	53,39
Endarreriment FPII Priv	6,29	4,24	1,81	-1,53	-5,79	-2,27	-4,48

Endarreriment=((Alumnes de 1er curs - Alumnes del curs final) * 100)/ Alumnes de 1er curs

Font: Estadística de l'Ensenyament

Taula 8: La repetició de cursos i la graduació al curs anterior per sexe, titularitat i nivell (1995-1996)

Repetició	% Rep ¹ EGB Púb.	% Res ¹ EGB Púb.	% Rep ¹ EGB Priv.	% Res ¹ EGB Priv.
Catalunya	1,19	0,91	2,65	1,08

Repetició	% Rep ¹ COU Púb.	% Res ¹ COU Púb.	% Rep ¹ COU Priv.	% Res ¹ COU Priv.
Catalunya	24,9	22,5	9,46	8,02

Repetició	% Rep ¹ FP1 Púb.	% Rep ¹ FP1 Priv.	% Rep ¹ FP2 Púb.	% Rep ¹ FP2 Priv.
Catalunya	24,5	12,15	19,25	10,37

¹ L'Estadística d'Ensenyament distingeix entre el percentatge total (Rep) i el percentatge de noies repetidores (Res) respecte al conjunt de noies per als nivells d'EGB i COU. Tanmateix, no manté aquesta distinció per a la FP.

Graduació	% Grad Tt ² EGB Púb.	% Grades ² EGB Púb.	% Grad Tt ² EGB Priv.	% Grades ² EGB Priv.	% Aprovats ² COU Púb.	% Aprovats ² COU Priv.
Catalunya	62,85	67,92	79,42	83,20	55,06	79,16
Coefficient de variació intercomarcal	0,14	0,13			0,16	0,11

Graduació	% Grad Tt ² FP1 Púb.	% Grades ² FP1 Púb.	% Grad Tt ² FP1 Priv.	% Grades ² FP1 Priv.	% Aprovats ² FP2 Púb.	% Aprovats ² FP2 Priv.
Catalunya	52,43	58,96	67,80	72,56	59,12	77
Coefficient de variació intercomarcal	0,18	0,17	0,14	0,13	0,17	0,13

² L'Estadística d'Ensenyament distingeix entre el percentatge total (Grad Tt) i el percentatge de noies (Gades) graduades respecte al conjunt de noies per als nivells d'EGB i FP1. Tanmateix, no manté aquesta distinció per al COU i la FP2.

tats acadèmics (Baudelot & Establet, 1992; Casal *et al.* 1995), tot i que l'escola no els proporciona un tracte igualitari (Subirats & Brullet, 1988). Per què? Les etnografies suggereixen que les subcultures masculines adolescents menystenen els estudis més del que els menystenen les subcultures femenines (Baudelot & Establet, 1992); però d'aquest tema se'n continua fent recerca i caldrà esperar fins que disposem d'explicacions més matisades. S'observa també que a l'escola privada s'aprova més que a la pública. Per què? Potser perquè a l'escola privada hi acudeixen

estudiants amb major nivell cultural, o potser perquè s'hi avalua d'una altra manera. De moment, no podem avançar gaire perquè en aquest punt la manca d'estudis encara és major.

En general, el quadre sobre els resultats acadèmics destaca un efecte del factor de titularitat més marcat que el dels factors de territori o de gènere: l'escola privada s'ha endurit a EGB/ primària, ha obert les portes de l'FP2, i ha deixat en els resultats acadèmics oficials una empremta més profunda que no pas l'excel·lència escolar de les noies

Taula 9: La classe social dels estudiants de cada àmbit territorial (1996)

a) Percentatge d'estudiants de cada nivell educatiu el pare dels quals pertany a la categoria professional esmentada.

	Prof	Dir	Admin	Comer	Host	Agric	Treb Ind	FFAA	Tot	Khi-quad
Inf Metro	14,03	4,62	12,71	11,72	6,64	1,13	48,89	0,25	100	0,99
EGB Metro	9,94	4,04	10,82	11,16	6,33	1,32	56,13	0,26	100	1,00
BUP Metro	13,70	6,85	12,48	14,56	4,97	0,98	46,18	0,28	100	0,89
FP Metro	4,36	2,40	8,43	9,34	6,20	1,41	67,68	0,18	100	0,13
Univ Metro	17,18	9,31	14,32	15,74	4,23	1,12	37,70	0,40	100	0,06
Total Metro	11,23	4,94	11,44	12,05	5,92	1,23	52,91	0,27	100	1,00
Inf Gir	9,09	3,46	9,65	9,33	9,24	5,26	53,31	0,66	100	1,00
EGB Gir	6,70	3,53	8,43	9,15	8,27	5,80	57,34	0,79	100	1,00
BUP Gir	10,17	6,34	11,55	12,27	6,48	5,45	46,60	1,15	100	0,72
FP Gir	3,11	2,94	6,44	8,73	6,66	7,52	63,77	0,82	100	0,50
Univ Gir	13,62	8,19	12,57	14,53	5,00	7,20	37,44	1,45	100	0,01
Total Gir	7,75	4,18	9,17	9,95	7,81	5,92	54,36	0,86	100	1,00
Inf Tar	11,81	2,94	8,99	9,05	8,26	4,64	53,77	0,54	100	0,99
EGB Tar	7,98	3,05	8,67	8,79	7,45	5,65	57,70	0,70	100	1,00
BUP Tar	14,28	6,38	13,46	11,58	5,30	5,30	42,52	1,18	100	0,25
FP Tar	4,90	2,57	7,57	8,46	7,11	7,69	61,04	0,66	100	0,67
Univ Tar	17,14	7,12	13,88	13,25	5,05	6,96	35,19	1,41	100	0,01
Total Tar	9,76	3,71	9,60	9,50	7,09	5,78	53,77	0,79	100	1,00
Inf Ebre	9,23	2,50	7,47	7,59	5,83	14,95	51,49	0,93	100	0,97
EGB Ebre	6,29	3,02	6,51	6,87	4,33	18,68	53,65	0,65	100	1,00
BUP Ebre	11,40	4,89	9,11	10,72	4,71	17,04	41,39	0,74	100	0,48
FP Ebre	2,65	2,21	4,86	7,52	3,98	25,02	53,00	0,76	100	0,50
Univ Ebre	11,72	5,02	11,81	11,10	3,26	22,38	34,27	0,44	100	0,05
Total Ebre	7,36	3,19	7,18	7,78	4,52	18,78	50,48	0,70	100	1,00
Inf Pon	9,03	3,30	8,53	9,37	6,02	16,60	45,44	1,71	100	0,99
EGB Pon	6,47	3,14	7,89	9,46	5,15	19,77	46,68	1,45	100	1,00
BUP Pon	10,03	6,42	10,79	12,30	3,87	19,11	35,27	2,22	100	0,58
FP Pon	3,07	2,93	6,05	8,37	4,76	25,59	47,92	1,31	100	0,55
Univ Pon	11,33	6,17	11,56	13,75	3,66	21,50	30,06	1,98	100	0,17
Total Pon	7,47	3,87	8,54	10,13	4,93	19,98	43,46	1,63	100	1,00
Inf Cent	8,90	3,00	8,34	8,11	4,81	5,29	61,03	0,53	100	0,99
EGB Cent	6,47	3,21	6,75	7,85	4,32	5,57	65,39	0,44	100	1,00
BUP Cent	10,16	5,83	9,69	12,64	3,65	4,62	53,01	0,39	100	0,50
FP Cent	2,57	2,43	4,95	7,56	3,30	8,00	70,86	0,34	100	0,48
Univ Cent	10,58	7,22	9,47	14,74	2,61	6,44	48,59	0,36	100	0,08

El Khi-quadrat compara la distribució de cada nivell educatiu en cada àmbit amb la distribució total de l'àmbit territorial. El seu valor és 1 si les distribucions coincideixen, i s'aproxima a 0 si no coincideixen.

b) Comparació de la distribució de les categories professionals a cada àmbit territorial amb la distribució de les categories professionals a Catalunya.

Catalunya / Àmbit Metropolità	0,97
Catalunya / Comarques Gironines	0,84
Catalunya / Camp de Tarragona	0,94
Catalunya / Terres de l'Ebre	0,00
Catalunya / Àmbit de Ponent	0,00
Catalunya / Comarques Centrals	0,53

El chi-quadrat compara la distribució de cada àmbit amb la distribució total de Catalunya. El seu valor és 1 si les distribucions coincideixen, i s'aproxima a 0 si no coincideixen.

Abreviacions de les categories professionals

Prof = Professionals i Tècnics
 Dir = Personal Directiu
 Admin = Serveis Administratius
 Com = Comerciants i venedors
 Host = Hostaleria i altres serveis
 Agr = Agricultors, ramaders i pescadors
 Treb Ind = Treballadors Industrials
 FEAA. = Forces Armades

Abreviacions dels àmbits territorials

Cat = Catalunya
 Metro = Àmbit Metropolità
 Gir = Comarques Gironines
 Tar = Camp de Tarragona
 Ebre = Terres de l'Ebre
 Pon = Àmbit de Ponent
 Cent = Comarques Centrals

Les desigualtats d'escolarització entre àmbits territorials

A diferència de l'*Estadística de l'Ensenyament*, el *Padró d'Habitants* (1996) permet explorar més a fons el factor de classe, però no el relaciona amb els resultats acadèmics. Les taules 9 a 13 demostren que aquest factor predomina sobre els de gènere i de territori a l'hora d'explicar com es distribueixen els estudis en curs. No fan una anàlisi de l'evolució sinó dels possibles canvis futurs dels trets socio-educatius de la població, i vénen a confirmar el que algunes publicacions han contrastat a Espanya i a d'altres països (CIDE, 1992; Carabaña, 1997; Casal *et al.* 1991, 1995; Knapp & Woolverton, 1995).

Quina és la classe social dels i les estudiants a cada àmbit territorial de Catalunya?. Si a cada àmbit territorial es compara la composició social de cada nivell d'estudis en curs amb la composició social total de la regió, és notable que a tot arreu l'FP i la universitat s'allunyen de la pauta regional mentre que l'educació infantil i primària/EGB en són una rèplica. A BUP les distribucions s'assemblen, mal que no siguin tan exactes. I és més, això ocorre tant si considerem els estudiants (taula 9) com si considerem les estudiantes (taula 10). D'altra banda, la composició social de l'alumnat de cada àmbit territorial és molt semblant a la de Catalunya en conjunt, llevat de l'Àmbit de Ponent i les Terres de l'Ebre,

perquè en aquests territoris una característica de la seva estructura social, com és la importància de l'agricultura, es fa notar (taula 9 i taula 10).

Quines classes socials provoquen les divergències de l'FP, la universitat, i en menor grau, el BUP? Són els fills i filles dels professionals i dels directius els qui no es distribueixen pels cicles escolars com la mitjana de la població a cada àmbit territorial (taula 11), i això s'explica perquè gairebé a tot arreu el seu percentatge que cursa BUP o estudis universitaris supera el percentatge general (taules 9 i 10). Significativament, els fills i filles dels treballadors industrials comencen a arribar a tots els cicles escolars, per això no destaquen a la taula XII, però és molt notori que els seus percentatges a FP superen els percentatges generals de fills i filles de treballadors industrials a les taules 9 i 10. En suma, el BUP i la universitat divergeixen de les distribucions generals perquè s'hi concentren fills i filles de classe alta, i l'FP divergeix perquè s'hi concentren fills i filles de la classe obrera. Aquests/es darrers/es sembla tanmateix que han arribat cada vegada més al BUP i la universitat, si més no en la mateixa mesura que el conjunt de la població. L'efecte de classe és clar.

Tot amb tot, seria massa agosarat de concloure que el factor de classe preval si el suport empíric ha de limitar-se a les taules anteriors, atès que aquestes no ponderen els estudis en curs pel pes demogràfic dels grups d'edat a cada àmbit territorial. Per

Taula 10: La classe social de les estudiants a cada àmbit territorial (1996)

a) Percentatge d'estudiants de cada nivell educatiu el pare de les quals pertany a la categoria professional esmentada.

	Prof	Dir	Admin	Comer	Host	Agric	Treb Ind	FFAA	Tot	Khi-quad
Inf Metro	13,88	4,33	12,74	11,54	6,94	1,16	49,14	0,27	100	0,98
EGB Metro	9,88	3,96	10,76	10,92	6,33	1,32	56,58	0,23	100	1,00
BUP Metro	12,11	5,92	11,62	13,47	5,11	1,16	50,38	0,24	100	0,99
FP Metro	3,93	2,32	7,94	8,97	6,43	1,42	68,78	0,22	100	0,12
Univ Metro	14,91	8,37	13,21	15,44	4,46	1,28	41,94	0,38	100	0,26
Total Metro	10,85	4,74	11,20	11,82	5,98	1,28	53,88	0,26	100	1,00
Inf Gir	9,51	3,57	8,86	10,25	9,73	5,53	51,82	0,74	100	0,98
EGB Gir	6,88	3,49	8,48	9,42	8,10	5,70	57,21	0,72	100	1,00
BUP Gir	8,24	6,06	10,89	12,71	5,72	6,68	48,66	1,03	100	0,89
FP Gir	2,56	2,62	5,56	7,83	7,05	7,75	65,95	0,69	100	0,27
Univ Gir	10,35	7,36	10,61	14,37	4,94	9,21	41,86	1,30	100	0,16
Total Gir	7,53	4,22	8,90	10,43	7,61	6,32	54,17	0,83	100	1,00
Inf Tar	10,81	2,80	9,20	8,85	8,26	4,64	54,69	0,76	100	0,99
EGB Tar	8,33	3,03	8,46	8,92	6,99	5,87	57,73	0,66	100	1,00
BUP Tar	12,34	5,40	11,24	11,96	5,60	6,68	45,52	1,26	100	0,69
FP Tar	3,78	2,50	6,95	8,32	7,06	7,80	62,74	0,85	100	0,54
Univ Tar	13,59	6,82	12,55	13,02	4,04	10,21	38,88	0,89	100	0,04
Total Tar	9,30	3,63	9,19	9,66	6,73	6,40	54,28	0,80	100	1,00
Inf Ebre	8,40	2,44	8,15	8,11	5,33	15,01	51,90	0,66	100	0,97
EGB Ebre	6,24	2,41	6,32	7,12	4,39	19,66	53,41	0,46	100	1,00
BUP Ebre	9,01	4,53	8,24	10,81	3,76	17,56	45,26	0,82	100	0,82
FP Ebre	2,47	1,96	5,24	6,11	5,02	24,07	54,84	0,29	100	0,55
Univ Ebre	10,27	4,49	11,33	11,33	2,97	24,03	35,06	0,53	100	0,09
Total Ebre	6,98	2,85	7,23	8,07	4,39	19,42	50,54	0,53	100	1,00
Inf Pon	9,86	2,68	8,52	9,53	5,23	16,98	45,37	1,84	100	0,92
EGB Pon	6,67	3,40	7,76	9,59	5,26	19,51	46,38	1,43	100	1,00
BUP Pon	7,21	5,25	9,60	10,83	4,64	23,76	37,09	1,63	100	0,97
FP Pon	1,76	2,02	4,21	7,89	5,51	27,14	50,26	1,21	100	0,18
Univ Pon	9,53	6,48	9,70	12,40	3,29	27,44	29,44	1,72	100	0,20
Total Pon	7,17	3,86	8,10	9,99	4,92	21,51	42,90	1,54	100	1,00
Inf Cent	9,17	3,14	7,90	9,03	4,43	5,35	60,29	0,70	100	0,99
EGB Cent	6,36	3,13	7,11	7,63	4,37	5,57	65,37	0,46	100	1,00
BUP Cent	7,89	5,01	8,15	10,13	3,63	6,26	58,57	0,35	100	0,99
FP Cent	2,13	1,92	4,18	6,57	4,34	7,28	73,13	0,44	100	0,35
Univ Cent	8,95	6,30	9,35	12,27	2,64	9,25	51,00	0,23	100	0,24
Total Cent	6,86	3,63	7,33	8,59	4,09	6,18	62,87	0,45	100	1,00
Catalunya	9,91	4,45	10,35	11,15	5,94	3,93	53,84	0,43	100	1,00

El Khi-quadrat compara la distribució de cada nivell educatiu en cada àmbit amb la distribució total de l'àmbit territorial. El seu valor és 1 si les dues distribucions coincideixen, i s'aproxima a 0 si no coincideixen.

b) Comparació de la distribució de les categories professionals a cada àmbit territorial amb la distribució de les categories professionals a Catalunya.

Catalunya / Àmbit Metropolità	0,96
Catalunya / Comarques Gironines	0,87
Catalunya / Camp de Tarragona	0,93
Catalunya / Terres de l'Ebre	0,00
Catalunya / Àmbit de Ponent	0,00
Catalunya / Comarques Centrals	0,55

El chi-quadrat compara la distribució de cada àmbit amb la distribució total de Catalunya. El seu valor és 1 si les distribucions coincideixen, i s'aproxima a 0 si no coincideixen.

Abreviacions de les categories professionals

Prof = Professionals i Tècnics
 Dir = Personal Directiu
 Admin = Serveis Administratius
 Com = Comerciants i venedors
 Host = Hostaleria i altres serveis
 Agr = Agricultors, ramaders i pescadors
 Treb Ind = Treballadors Industrials
 FEAA. = Forces Armades

Abreviacions dels àmbits territorials

Cat = Catalunya
 Metro = Àmbit Metropolità
 Gir = Comarques Gironines
 Tar = Camp de Tarragona
 Ebre = Terres de l'Ebre
 Pon = Àmbit de Ponent
 Cent = Comarques Centrals

això s'han calculat els índexs d'escolarització, és a dir, la mesura dels estudis ponderada per la piràmide d'edats. Aquests índexs ratifiquen certament el quadre anterior, però hi afegeixen alguns matisos.

La taula 12 estima l'escolarització de nois i noies per nivells a cada àmbit territorial. Confirma que l'educació infantil encara no s'ha universalitzat enlloc, a diferència de l'EGB, i que els cicles de BUP, FP i universitat (aquesta darrera amb les precaucions anunciades) mantenen el perfil de cicles postobligatoris l'any 1996. Indica, a més, que l'escolarització de les noies a BUP depassa clarament la dels nois, efecte que s'inverteix amb menor intensitat pel que fa a FP (factor de gènere). A la universitat l'escolarització femenina també és lleugerament superior a la masculina. Altrament, si es comparen els àmbits territorials entre si, s'observa en general una pauta homogènia llevat dels casos de Ponent (més escolarització de les noies a Infantil que al conjunt de Catalunya) i de les Terres de l'Ebre (molta més escolarització de nois i noies a Infantil del que correspon al total català, però molta menys a BUP).

Es ratifica que l'efecte de classe preval sobre els altres quan ponderem els estudis en curs pels grups d'edat? La taula 13 respon aquesta pregunta gràcies a una anàlisi una mica complicada. Aquesta ha equiparat l'escolarització a cada cicle al valor cent, i ha estimat en quin percentatge o pes específic con-

tribueix cada categoria professional a aquest valor en cada cicle. D'aquesta manera es poden comparar els pesos específics de les categories professionals en l'escolarització de nois i noies a cada nivell amb el conjunt de cada àmbit territorial.

Vistos els càlculs, la resposta introdueix alguns matisos. El factor de classe sol prevaler a FP i universitat, i molt menys a BUP, però no influeix els nois i les noies de tots els àmbits territorials de Catalunya d'una manera idèntica. En general, les distribucions dels i les estudiants a educació infantil i a EGB/ primària són una rèplica de les distribucions totals a cada àmbit si ens atenim al pes específic de les categories professionals dels pares; i en canvi, les distribucions referides a la universitat (llegides, això sí, amb la precaució esmentada) divergeixen completament de les distribucions totals, perquè els fills i filles dels professionals i dels directius arriben més fàcilment a fer carrera que els altres grups socials.

El panorama del BUP i l'FP és molt més complex (taula 13). Pel que fa als nois, es detecten alguns efectes combinats de territori i de classe. D'entrada, a les Comarques Gironines, les Terres de l'Ebre, l'Àmbit de Ponent i les Comarques Centrals no s'observen efectes específics rellevants, ja que les distribucions de les categories professionals per nivells educatius són paral·leles a les distribucions de les categories professionals a cada zona. En

conseqüència, el fet que la distribució dels nivells educatius dels nois de les Terres de l'Ebre difereixi de la distribució dels nivells educatius a Catalunya (taula 12) no pot atribuir-se al comportament d'un grup social en particular. En canvi, s'observen efectes combinats als altres dos àmbits territorials. Al Camp de Tarragona els fills dels treballadors industrials opten menys pel BUP que els altres grups, i a

l'Àmbit Metropolità els fills dels treballadors industrials opten menys per FP que els altres grups.

Pel que fa a les noies, els efectes combinats són diferents. En principi, la distribució de les categories professionals dels pares de les estudiants de BUP és pràcticament igual a tots els àmbits territorials de Catalunya. I el mateix pot dir-se de la distribució de les categories professionals dels pares de les

Taula 11: Comparació dels estudis en curs dels nois i noies: comparació entre les distribucions segons la categoria professional del pare i la distribució general a cada àmbit territorial (1996)

a) Comparació del percentatge de fills de cada categoria professional en cada àmbit amb el percentatge total de cada àmbit territorial.

	Khi Prof	Khi Dir	Khi Admin	Khi Comer	Khi Host	Khi Agric	Khi Treb Ind	Khi FFAA	Total
Àmbit Metropolità	0,09	0,01	0,86	0,77	0,88	0,93	0,81	0,55	1,00
C. Gironines	0,07	0,02	0,68	0,72	0,80	0,93	0,92	0,28	1,00
C. de Tarragona	0,03	0,01	0,46	0,80	0,85	0,80	0,85	0,06	1,00
Terres de l'Ebre	0,03	0,20	0,37	0,61	0,81	0,82	0,93	0,65	1,00
Àmbit de Ponent	0,09	0,04	0,64	0,77	0,82	0,92	0,87	0,66	1,00
C. Centrals	0,03	0,01	0,43	0,16	0,68	0,63	0,91	0,79	1,00

Font: Padró d'habitants, 1996

El valor de Khi-quadrat s'aproxima a 1 si ambdues distribucions s'assemblen i a zero si no s'assemblen

b) Comparació del percentatge de filles de de cada categoria professional en cada àmbit pel percentatge total de cada àmbit territorial.

	Khi Prof	Khi Dir	Khi Admin	Khi Comer	Khi Host	Khi Agric	Khi Treb Ind	Khi FFAA	Total
Àmbit Metropolità	0,20	0,03	0,91	0,80	0,89	0,99	0,90	0,61	1,00
C. Gironines	0,27	0,05	0,80	0,69	0,60	0,67	0,94	0,39	1,00
C. de Tarragona	0,14	0,02	0,72	0,77	0,73	0,38	0,90	0,27	1,00
Terres de l'Ebre	0,14	0,07	0,42	0,51	0,82	0,84	0,94	0,15	1,00
Àmbit de Ponent	0,11	0,03	0,66	0,93	0,87	0,72	0,82	0,91	1,00
C. Centrals	0,10	0,03	0,58	0,48	0,77	0,48	0,94	0,12	1,00

El valor de Khi-quadrat s'aproxima a 1 si ambdues distribucions s'assemblen i a zero si no s'assemblen

Abreviacions de les categories professionals

Prof = Professionals i Tècnics
Dir = Personal Directiu
Admin = Serveis Administratius
Com = Comerciants i venedors
Host = Hostaleria i altres serveis
Agr = Agricultors, ramaders i pescadors
Treb Ind = Treballadors Industrials
FFAA. = Forces Armades

Abreviacions dels àmbits territorials

Cat = Catalunya
Metro = Àmbit Metropolità
Gir = Comarques Gironines
Tar = Camp de Tarragona
Ebre = Terres de l'Ebre
Pon = Àmbit de Ponent
Cent = Comarques Centrals

Taula 12: L'escolarització dels nois i noies segons l'àmbit territorial (1996)

a) Nois:

	Metro	Gir	Tar	Ebre	Ponent	Centrals	Catalunya
E Inf	54,14	55,54	57,68	68,01	59,77	54,96	55,24
EGB	126,03	117,52	118,79	127,09	120,68	121,56	124,14
BUP	58,02	42,90	40,42	37,21	47,39	41,76	53,16
FP	33,24	24,14	30,49	28,51	31,35	32,19	31,96
Univ	26,51	18,26	20,12	19,58	25,91	19,76	24,79
Total	81,73	72,24	75,03	80,06	79,51	71,72	74,30
Khi-quadrat	0,92	0,30	0,50	0,08	0,91	0,61	1,00

El Khi-quadrat compara la distribució dels nivells d'estudi a cada àmbit territorial amb la distribució dels nivells d'estudi a Catalunya. El valor de Khi-quadrat s'aproxima a 1 si ambdues distribucions s'assemblen i a zero si no s'assemblen

b) Noies:

	Metro	Gir	Tar	Ebre	Ponent	Centrals	Catalunya
E Inf	52,28	53,29	54,99	63,90	60,18	52,81	53,33
EGB	120,46	111,15	114,97	121,04	115,90	117,42	118,75
BUP	66,80	53,45	49,96	46,11	60,44	55,54	62,72
FP	27,68	20,22	28,65	25,61	26,85	25,62	26,86
Univ	28,73	22,61	22,03	23,70	34,01	24,30	27,64
Total	77,26	69,93	71,58	75,47	79,33	73,84	70,92
Khi-quadrat	0,97	0,49	0,55	0,19	0,62	0,92	1,00

El Khi-quadrat compara la distribució dels nivells d'estudi a cada àmbit territorial amb la distribució dels nivells d'estudi a Catalunya. El valor de Khi-quadrat s'aproxima a 1 si ambdues distribucions s'assemblen i a zero si no s'assemblen

Escolarització= estudiants de cada nivell* 100/ cohort de referència

Grups d'edat presos com a referència

E Inf P 0-5
EGB P 6-13
BUP P 14-17
FP P 14-18
Univ P 18-22

Abreviacions dels àmbits territorials

Cat = Catalunya
Metro = Àmbit Metropolità
Gir = Comarques Gironines
Tar = Camp de Tarragona
Ebre = Terres de l'Ebre
Pon = Àmbit de Ponent
Cent = Comarques Centrals

estudiants de FP al Camp de Tarragona i a les Terres de l'Ebre. En conseqüència, tampoc no es pot atribuir l'escassa escolarització de les noies en aquesta regió (taula 12) al comportament d'un grup social en particular. Tanmateix, la distribució de les estudiants de FP és molt diferent de la distribució total de l'Àmbit Metropolità, de les Comarques Gironines, de l'Àmbit de Ponent i de les Comar-

ques Centrals, ja que les filles dels treballadors industrials prefereixen aquests estudis més que els altres grups socials d'aquestes zones.

El panorama de BUP i FP, doncs, palesa que els factors de classe i de gènere es recombinen segons el factor de territori, i que això ocorre perquè el comportament dels fills i filles dels treballadors industrials varia.

Taula 13: El pes específic de les categories professionals en l'escolarització dels nois i noies (1996)
El khi-quadrat compara la distribució dels pesos específics de les categories professionals en l'escolarització dels nois i de les noies a cada nivell d'estudis amb la distribució dels pesos específics de les categories professionals en l'escolarització dels nois i de les noies al total de cada àmbit territorial.

	Khi-quadrat (nois)	Khi-quadrat (noies)
Infantil Metro	0,97	0,95
EGB Metro	0,99	1,00
BUP Metro	0,83	0,98
FP Metro	0,09	0,08
Univ Metro	0,04	0,20
Total Metro	1,00	1,00
Infantil Gir	0,99	0,97
EGB Gir	1,00	1,00
BUP Gir	0,64	0,84
FP Gir	0,42	0,22
Univ Gir	0,01	0,12
Total Gir	1,00	1,00
Infantil Tar	0,98	0,97
EGB Tar	0,99	1,00
BUP Tar	0,19	0,62
FP Tar	0,59	0,46
Univ Tar	0,00	0,02
Total Tar	1,00	1,00
Infantil Ebre	0,93	0,95
EGB Ebre	1,00	1,00
BUP Ebre	0,39	0,76
FP Ebre	0,42	0,47
Univ Ebre	0,03	0,06
Total Ebre	1,00	1,00
Infantil Pon	0,97	0,88
EGB Pon	0,99	1,00
BUP Pon	0,50	0,94
FP Pon	0,47	0,14
Univ Pon	0,12	0,15
Total Pon	1,00	1,00
Infantil Cent	0,99	0,97
EGB Cent	1,00	1,00
BUP Cent	0,50	0,97
FP Cent	0,48	0,28
Univ Cent	0,08	0,19
Total Cent	1,00	1,00

El valor de khi-quadrat s'aproxima a 1 si ambdues distribucions s'assemblen i a zero si no s'assemblen
Pes Categoria = nº estudiants de la categoria * nº estudiants total/ quadrat de la cohort de referència

Grups d'edat presos com a referència

E Inf P 0-5
EGB P 6-13
BUP P 14-17
FP P 14-18
Univ P 18-22

Abreviacions de les categories professionals

Prof = Professionals i Tècnics
Dir = Personal Directiu
Admin = Serveis Administratius
Com = Comerciants i venedors
Host = Hostaleria i altres serveis
Agr = Agricultors, ramaders i pescadors
Treb Ind = Treballadors Industrials
FFAA. = Forces Armades

Abreviacions dels àmbits territorials

Cat = Catalunya
Metro = Àmbit Metropolità
Gir = Comarques Gironines
Tar = Camp de Tarragona
Ebre = Terres de l'Ebre
Pon = Àmbit de Ponent
Cent = Comarques Centrals

Hi ha diferents règims escolars a Catalunya? Certament, però s'hi encreuen tants factors que és molt difícil de classificar els àmbits territorials. D'una banda, l'Àmbit Metropolità, les Comarques Gironines i el Camp de Tarragona s'assemblen al conjunt de Catalunya; tanmateix, una anàlisi interna d'aquestes regions revela que els fills i filles dels treballadors industrials de l'Àmbit Metropolità, com ara també les filles dels treballadors industrials de les Comarques Gironines, s'inclinen més per l'FP que els altres grups, mentre que els fills dels treballadors industrials del Camp de Tarragona s'inclinen menys pel BUP. De l'altra banda, l'Àmbit de Ponent, les Comarques Centrals i les Terres de l'Ebre divergeixen de Catalunya, però per raons específiques de cada regió. A l'Àmbit de Ponent i a les Comarques Centrals la preferència de les filles dels treballadors industrials sembla ser la causa, però no es nota una causa especial a les Terres de l'Ebre. La particularitat d'aquest àmbit territorial és que l'escolarització dels nois i noies a BUP no arriba a la mitjana del Principat, i no es detecta que un grup social concret provoqui aquesta tendència, que potser respon més aviat a un abandonament dels estudis.

Ara, una conclusió general és clara, tot i que el *factor de classe no s'altera significativament per la influència dels factors de gènere o de territori, aquest últim recombina els efectes de classe i de gènere en algunes regions de Catalunya.*

Els règims escolars comarcals

Tot i que les dades sobre les desigualtats territorials a Catalunya són puntuals (Casal *et al.* 1995), alguns estudis d'altres països fan pensar que l'administració i els mercats de treball configuren realitats locals molt heterogènies (Derouet, 1992; Ball, 1994; Haywood & Mac and Ghail, 1996). Si l'efecte de territori altera la matriculació, influeix indirectament sobre els resultats segons la presència o l'absència d'escola privada, i matisa les desigualtats de classe a dins de cada gènere, no serà possible distingir uns règims escolars comarcals segons la matriculació i els resultats? Si és possible mostrar que la matriculació i els resultats varien segons els factors de gènere, de territori i de titularitat combinats, podrem parlar d'uns règims escolars comarcals sorgits d'unes pràctiques diferenciades dels grups socials, de les escoles, i de les decisions (governamentals i empresarials)

que promouen l'existència d'una mena o l'altra d'escoles en una comarca. De fet, si es confirma que els règims escolars varien per comarca, sembla que a Catalunya s'ha produït una descentralització informal del sistema escolar.

La taula 13 classifica les comarques segons la seva varietat d'escoles secundàries el curs 1995-6, i segons el grau de feminització de l'FP1 aquell any, tal i com s'havia calculat a la taula 5. La taula 14 analitza si les mitjanes dels graduats escolars totals i de les noies van variar segons la varietat de provisió de secundària, el grau de feminització de l'FP1 pública, i el grau de feminització de l'FP1 privada.

Es perfila el quadre següent. A l'escola pública es van obtenir més graduats escolars on menys variada era la provisió de secundària, on no hi havia FP1 pública, i on l'FP1 pública era menys feminitzada. La presència i la feminització de l'FP1 privada no hi van influir. És a dir, es va aprovar menys allí on era més fàcil de fer diversos tipus de secundària, i on l'oferta d'FP1 per a les noies era més àmplia. A l'escola pública les noies també van obtenir més graduats escolars allí on la varietat de la secundària era més restringida, allí on no hi havia FP1 pública, allí on no hi havia FP1 privada o bé aquesta era poc feminitzada. És a dir, les noies van aprovar menys allí on era més fàcil fer diversos tipus de secundària, i on els esperaven unes escoles públiques i privades d'FP1 molt feminitzades. L'escola privada va atorgar els mateixos graduats escolars al conjunt del seu alumnat i a les noies, a banda de com fos l'oferta de secundària i d'FP1.

Els règims escolars comarcals existeixen i reflecteixen els factors de gènere, de territori i de titularitat. Potser també el de classe, però ens manquen de dades. Aquest fet evidencia una descentralització informal del sistema educatiu català, ja que és el producte de les decisions que prenen els actors socials implicats, sia el professorat de l'escola pública en avaluar sia l'alumnat en estudiar, segons les condicions escolars de la seva comarca.

Conclusions

Entre 1988 i 1998 els nivells educatius han augmentat a Catalunya, però l'increment no ha estat homogeni, perquè massa joves de vint-i-cinc a vint-i-nou anys no han passat els estudis primaris (probablement, per un efecte de classe). Tot i així, en general les dones han avançat més que els homes (efecte de gènere).

Taula 14: Tipologies de comarques segons el seu règim escolar (1995-96)

a) Varietat de la provisió de secundària (VPS)= presència (1)/ absència (0) de BUPCOU privat + presència (1)/ absència (0) de FP1 públic + presència (1)/ absència (0) de FP1 privat + presència (1)/ absència (0) de FP2 públic + presència (1)/ absència (0) de ESO públic + presència (1)/ absència (0) de ESO privat + presència (1)/ absència (0) de Batxillerat públic + presència (1)/ absència (0) de Batxillerat privat + presència (1)/ absència (0) de Cicles Formatius de Grau Mitjà (CF2) públics + presència (1)/ absència (0) de Cicles Formatius de Grau Mitjà (CF2) privats + presència (1)/ absència (0) de Cicles Formatius de Grau Superior (CF3) públics + presència (1)/ absència (0) de Cicles Formatius de Grau Superior (CF3) privats (Càlculs efectuats segons les dades de la taula IV)

Varietat de provisió de secundària	Comarques (VPS)
poca varietat (VPS - 7)	Alt Camp, Alt Empordà, Alt Penedès, Alt Urgell, Alta Ribagorça, Baix Llobregat, Berguedà, Cerdanya, Conca de Barberà, Garrigues, Gironès, Montsià, Noguera, Pallars Jussà, Pallars Sobirà, Pla d'Urgell, Pla de l'Estany, Priorat, Ribera d'Ebre, Ripollès, Segarra, Solsonès, Terra Alta, Val d'Aran
molta varietat (VPS + 8)	Anoia, Bages, Baix Camp, Baix Ebre, Baix Empordà, Baix Penedès, Barcelonès, Garraf, Garrotxa, Maresme, Osona, Segrià, Selva, Tarragonès, Urgell, Vallès Occidental, Vallès Oriental

b) Grau de feminització de la FP1

FP1 pública	Comarques	FP1 privada	Comarques
Sense	Alta Ribagorça, Berguedà, Pallars Sobirà, Pla d'Urgell, Ripollès	Sense	Alt Camp, Alta Ribagorça, Baix Empordà, Cerdanya, Conca de Barberà, Garrigues, Garrotxa, Montsià, Noguera, Pallars Sobirà, Pla de l'Estany, Priorat, Ribera d'Ebre, Ripollès, Segarra, Terra Alta, Val d'Aran
Poc feminitzada	Alt Camp, Alt Urgell, Bages, Baix Llobregat, Baix Penedès, Barcelonès, Conca de Barberà, Garraf, Montsià, Noguera, Osona, Pla de l'Estany, Priorat, Segarra, Segrià, Solsonès, Terra Alta, Urgell	Poc feminitzada	Alt Empordà, Alt Penedès, Alt Urgell, Bages, Baix Llobregat, Baix Penedès, Barcelonès, Berguedà, Osona, Pla d'Urgell, Solsonès, Urgell
Feminitzada	Alt Empordà, Alt Penedès, Anoia, Baix Camp, Baix Ebre, Baix Empordà, Cerdanya, Garrigues, Garrotxa, Gironès, Maresme, Pallars Jussà, Ribera d'Ebre, Selva, Tarragonès, Val d'Aran, Vallès Occidental, Vallès Oriental	Feminitzada	Anoia, Baix Camp, Baix Ebre, Garraf, Gironès, Maresme, Pallars Jussà, Segrià, Selva, Tarragonès, Vallès Occidental, Vallès Oriental

Taula 15: Relacions numèriques entre la provisió i l'obtenció de credencials a cada comarca (1995-96)

	Comparació de mitjanes segons la varietat comarcal en la provisió de secundària	Comparació de mitjanes segons el grau comarcal de feminització de la FP1 pública	Comparació de mitjanes segons el grau comarcal de feminització de la FP1 privada
% Graduats Escolars a l'escola pública respecte al total de Graduats i Certificats (1995-6). Total	poca varietat (74,5%) > alguna varietat (63%)	absència de FP1 pública (79%) > FP1 pública poc feminitzada (70%) > FP1 pública feminitzada (66%)	no hi ha relació
% Graduats Escolars a l'escola pública respecte al total de Graduats i Certificats (1995-6). Noies	poca varietat (82%) > alguna varietat (70%)	mitjanes iguals [excepte la comparació: absència de FP1 pública (86%) > FP1 pública feminitzada (74%)]	absència de FP1 privada (82%) > FP1 privada poc feminitzada (76,5%) > FP1 privada feminitzada (72%)
% Graduats Escolars a l'escola privada respecte al total de Graduats i Certificats (1995-6). Total	mitjanes iguals	mitjanes iguals	mitjanes iguals
% Graduats Escolars a l'escola privada respecte al total de Graduats i Certificats (1995-6). Noies	mitjanes iguals	mitjanes iguals	mitjanes iguals

Anàlisi de varianza (t-test) amb un interval de confiança del 95%

Els factors de titularitat i de territori han mantingut una certa relació i s'han acumulat en molts sentits. El factor de titularitat, a més, ha distorsionat la generalització de l'escola mixta i ha marcat més diferències de resultats que no pas el factor de gènere, el qual actua en favor dels resultats acadèmics de les noies a Catalunya com en altres països. D'altra banda, el factor de classe apareix com una realitat molt homogènia en comparar àmbits territorials, si bé els factors de gènere i de territori alteren lleument el biaix classista en ocasions. Per últim, els factors de titularitat, de territori i de gènere han perfilat uns règims escolars territorials on l'obtenció del Graduat Escolar variava en 1995-6 segons la provisió de secundària i segons la feminització de l'FP1, ja que l'escola pública va concedir aquell

curs menys graduats escolars allí on més oferta de l'escola privada secundària hi havia, i on més branques feminitzades d'FP1 hi havia.

En principi, la provisió escolar no sembla haver-se eixamplat tant a Catalunya com Carabaña (1997) observa a Espanya. De totes maneres, calen estudis més directament comparables per poder ratificar aquesta conclusió amb més seguretat. El que sembla més clar és que la presència o l'absència d'escola privada determina importants diferències entre comarques. També és clara la polarització de l'FP1, la qual ha concentrat els nois a la pública i les noies a la privada (probablement) a causa de les distintes tradicions organitzatives dels ordes religiosos. A BUP s'observa una distorsió semblant de l'escola mixta en favor de la concentració masculina a l'escola pri-

vada, tot i que aquesta diferència és més lleu que la de l'FP1. El quadre següent presenta aquests resultats a base de restar els percentatges de noies en ambdós sectors i anotar el resultat a la casella dels sectors majoritaris.

Balanç de l'escola privada	BUP i COU	FP1
Escola pública	+ 5% nois	
Escola privada		+ 15% noies

La pujada dels nivells no ha significat que graduar-se sigui més fàcil a tot arreu, ja que l'escola privada ha endurit la primària mentre que suavitzava la secundària. El fet que les noies excel·leixin més que els nois no desborda aquest efecte de titularitat tan clar. És possible resumir-lo gràficament gràcies a un senzill quadre on el signe + indica que la proporció d'un sector depassa la de l'altre.

	Cicles de primària		Cicles de secundària	
	Repetició	Graduació	Repetició	Graduació
Escola privada	+	+		+
Escola pública			+	

Les desigualtats d'escolarització s'assemblen a tots els àmbits territorials de Catalunya, ja que les classes mitjanes surten afavorides pertot. El gènere i el territori només matisen aquesta pauta parcialment a causa de les opcions dels fills i filles dels treballadors industrials. Aquests matisos segueixen el Gràfic 1.

Per últim, els factors de territori, de titularitat i de gènere, a més de les influències mútues esmentades, també han configurat unes articulacions institucionals que diferencien les comarques. De tots els

fenòmens que s'articulen en un règim escolar comarcal, se'n poden mesurar fàcilment tres: la provisió de secundària, la relació numèrica entre els nois i noies que es graduen d'FP1, i l'obtenció de la credencial bàsica segons la Llei General d'Educació (el Graduat Escolar). En general, a l'escola pública de les comarques millor provistes de secundària la concessió de Graduats Escolars va ser més selectiva el curs 1995-6; igualment, les noies van ser més seleccionades allí on tenien major accés a FP1. Sens dubte, les dades no permeten considerar els motius concrets d'aquesta pauta, però subratllen fins a quin punt les diferències locals han de merèixer l'atenció de les recerques sobre l'educació. Un quadre on el signe - designa aquesta relació inversa, i el signe 0 designa la independència estadística, esquematitza gràficament la pauta dels règims escolars comarcals.

Obtenció del Graduat Escolar	Varietat de la secundària comarcal	Feminització de l'FP1 a la comarca
Escola pública	-	-
Escola privada	0	0

En conclusió, durant el període 1989-98 el sistema educatiu ha afavorit relativament les classes mitjanes i ha descuidat algunes comarques. Les noies han obtingut millors resultats que els nois, cosa que també s'observa a tot el món industrialitzat. Els canvis socials que resultin d'aquesta tendència poden ser considerables; tanmateix, és significatiu que la distribució de nois i noies entre el sector públic i el privat, i entre branques de formació professional, no sigui paritària. I és que probablement el fenomen que he anomenat "factor de gènere" experimenta canvis socials molt contradictoris, que reproduïxen velles desigualtats i alhora ofereixen noves possibilitats.

Gràfic 1

Escolarització dels grups socials	fills de treballadors industrials en comparació d'altres grups socials	filles de treballadors industrials en comparació d'altres grups socials
Àmbit Metropolità	+ FP	+FP
Comarques Gironines		+ FP
Camp de Tarragona	- BUP	
Terres de l'Ebre	*** Baixa escolarització (no hi ha efectes clars d'un grup)	
Àmbit de Ponent		+ FP
Comarques Centrals		+ FP